

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

**Epistolarvm [epistolarum] D. Philippi Melanchthonis
Farrago**

Melanchthon, Philipp

Basileae, 1565

VD16 -M3220

Pars Prima

[urn:nbn:de:bsz:31-312770](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-312770)

10

PHILIPPI ME
LANCHTHONIS EPISTOLA-
rum à Ioanne Manlio collecta-
rum Pars Prima.

REVERENDISS. ET IL-
lustris. Principi ac Domino, D. Geor-
gio, Præposito Maideburgensi,
&c. Philippus Melanch-
thon S. D.

ILLVSTRISSE Princeps.
In aditu Bauariæ, dextra mihi, cum
euerteretur currus, quo utebar, adeo
duriter quassata est, ut ossa in nares
is, ut medici loquuntur, luxata sint.

Ideo ne nunc quidem sine cruciatu literas pingere
possum. Sed tamē quoquo modo significandum V.
C. duxi, Ratisbonæ mihi redditum esse munus ue-
strum argenteum, quod in mensa uos quotidie de
egregijs uirtutibus uestris admonet. Mores mei uo-
bis noti sunt, & (ut spero) etiā probati. Certē par-
simoniam ita amo, ut etiam alios non libenter one-
rem sumptu. Filius Dei inter se deuinctos uult esse
omnes qui ipsum agnoscūt, & Deum uerè colunt.
Iurè igitur amo C. V. quæ toto pectore amplectitur
Christi doctrinam, & amat Ecclesias suæ ditionis
magna sedulitate, Sunt & cæteræ uirtutes: iusti-

cia

I, 41.

+ uolebar
'er λαπηρ

cia in gubernatione, cōstantia animi, castitas in mo-
ribus, eruditio eximia, digna amore & laude. Pro-
pter has causas simplici animo colo C. V. non pro-
pter munera: sed tamen benevolentia uestra ualde
delector, & pro munere gratias ago. Historiā con-
uentus adieci in alia pagella, nec aliud adhuc actū
est: certo consilio summam breuiter ita narramus,
quæ inter amicos sine periculo spargi possunt. No-
stri omnes ostendunt se mansuros esse in sententia
confessionis: sed tamen quidam languidiores, uiden-
tur non abhorrere à suocosis cōciliationibus. Illos co-
thurnos metuo, de quibus & fratres uestri scribēt.
Elector Marchio sperat aduersarios non refragatu-
ros doctrinæ, si nos episcopis tribuamus usitatum
iudicium. Sed Contarenius cardinalis multo est du-
rior: nulla in re discedi uult à consuetudine Roma-
na. Ideo impedire has deliberationes de concordia
sedulo conatur. Imperatoris uoluntatē iudico pro-
pensam esse ad moderatissima consilia. Quid spei
esse possit, cum adeo dissimiles sint uoluntates, non
difficile est iudicare. Deum patrem Domini nostri
Iesu Christi oremus, ut Ecclesiam sanguine filij re-
demptam & sanctificatā seruet, & nos gu-
bernet. Bene ualete, 25. Martij, Ra-
tisonæ, 1541.

HISTO-

Ad Mart. Lutherum.

HISTORIA CONVENTVS
Ratisbonensis, Anno 1541. mense
Martio.

I, 24.

Initio conuentus postquam Imperator Carolus exposuit, se deliberationes instituere uelle de controuersijs Ecclesiasticis dirimendis: cōiuncti Augustanae confessioni petierunt, pertexti disputationem Vuormaciensem, ut ea explicatione Imperator & Principes cognoscere possent, & quae res ueniant in controuersiam, & qui sint fontes. Quo modo enim eligi uerae sententiae à principibus possunt, nisi res hoc modo collatae, & disertè explicatae eis proponantur? Sed hoc consilio repudiato, ostendit Imperator, se paucos quosdam delecturum esse, non ut sententiae inter se pugnantes defenderentur, sed ut quaereretur quae dogmata cōciliari possint. Ac ne quid periculi esset ex hac deliberatione partibus, praefatus est, uelle se, non teneri quenquam his deliberatis, nec ea uim praediciij habere, sed omnia rursus ad consilia Principum referenda esse. Postulauit item, ut sibi permitteretur, ut suo iudicio, quos uellet, deligeret. Nihil enim mirum esse, in re tanta dissimiles esse hominum uoluntates, dissimilia studia & iudicia. Sed erant quidam, qui ab hoc toto consilio cōciliationum abhorrebant, propter magnitudinem periculi. Multa enim sunt et uetera & recentia exempla, quae admonent, in talibus con-

6 2 ciliatio-

cillationibus plerunq; decurri ad ambiguos, flexilo-
 quos, fucosos & fallaces articulos, quibus ueritas
 obruitur, & non sanantur Ecclesiæ, sed dissipantur.
 Alij contrà disputabant, hanc uiam etiam profutu-
 ram esse ad declarandas sententias quas profiteren-
 tur Ecclesiæ, quæ amplexæ sunt Augustanam con-
 fessionem: præsertim si interfuturi essent boni uiri,
 qui Imperatori recitarent, ut res posceret, disputa-
 tionū summas. Et Imperator dixerat, uelle se inqui-
 rere ueritatem. Futurum autem animum Imperato-
 ris mitiorem, si intelligeret nō tam absurda esse do-
 gmata nostrarum Ecclesiarum, ut à Pontificibus,
 monachis, & alijs sycophantis traducuntur. Ad-
 debat item, si colloquij huius deliberata referren-
 tur ad Principes quosdam, dicturos esse liberas &
 honestas sententias. Tandem igitur eò decur-
 ritur: assentimur Imperatori, ut hoc loco collo-
 quium instituat: sed ita, ut ne condantur flexilo-
 qui articuli, sed ut simplex ueritas patefiat. Et testa-
 tus est Imperator, uelle se inquire ueritatem: ac in
 delectu usus est hac æquitate. Ex pontificijs tres de-
 legit, Iulium, Eccium, & Gropperum. His addidit
 ex altera parte Philippum, Bucerum, & Nidanum
 pastorem. Petitum est, ut addātur principes seu gu-
 bernatores colloquij, & aliqui auditōres seu testes,
 ut acta cum Imperatori, tum alijs principibus fi-
 delius recitari possint. Delecti sunt gubernatores,

Dux

3

Dux Fridericus Palatinus, & Granuellus. Adiun-
cti auditores, Comes de Manderscheit, Eberhar-
dus Ruede, consiliarius Moguntini: cancellarius
Palatini Electoris, Saxonicus cancellarius, cancella-
rius Hassicus, Iacobus Sturmius Argentinenfis.

Initio congressus Dux Fridericus rursus adhorta-
tur delectos, ut sedatos ac pios animos ad tantâ de-
liberationem adferant, & dirimere controuersias
studeât. Narrat, ipsi Imperatori tot iam annos eam
rem maximè curâ fuisse, eoq; multorû doctorum
& bonorum explorasse sententiâs. Cum igitur qui-
dam exhibuerint ipsi scriptum, quod propter alio-
rum * concilijs durioribus antetulerint: uelle Impe-
ratorem, ut delectis liber ille proponatur, qui quasi
uiam monstret ad dirimendas controuersias. Liber
est exhibitus æquissima conditione, ut quæ non pro-
barentur nobis, dicere liceret: & censuram adde-
remus. Etsi autem tutius uidebatur nonnullis ex de-
lectis, percurrere Augustanam cõfessionem: tamen
cum alij librum anteferrent, & inciuile uideretur,
nolle inspiciere scriptum propositum ab Imperato-
re sine iniquis conditionibus: conuenit, ut liber lege-
retur, & ordine dicerentur sententiæ. Initia non ha-
bebant controuersias, de conditione hominis, de la-
psu, de libero arbitrio, de causâ peccati, de uitio o-
riginis. De his locis tunc quidem rixæ nullæ fuerûnt.
Secutus est locus de reconciliatione hominis, seu iu-

6
fificatione, de quo farrago illa neutri parti satisfac-
ciebat, & quia nouas quasdam sententias cōtinebat,
& pleraq; erant obscura, impropria et flexiloqua:
ut aliàs uideretur rectè dicere, Fide propter Chri-
stum iusti sumus: aliàs contrà, propter donatas uir-
tutes sumus iusti: ut Thomas, seu ut Plato loquitur.

Scopito igitur libro, de summa rei libere dispu-
tatum est: & tandem ad formulã reuersum, in qua
recepta et explicata sententia est, Fide propter Chri-
stum gratis iustificamur, non propter uirtutes no-
stras. Cum de hoc loco conuenisset, redire ad li-
brum iussi sumus. Lectus est locus sequens de Eccle-
sia, ut facilius obtineri sequentia possent: insidiosè
addita est hypothesis, communem consensum & sy-
nodos legitimas non errare. Hic magnum certamè
ortum est. Cumq; per aliquot dies de hoc loco dili-
genter disputassemus, iussi sumus reijcere hanc par-
tem in aliud tempus. Lectus est locus de Sacramen-
tis, in quo cum uentum esset ad Cœnam Domini, or-
te sunt rixæ de conuersione substantiæ panis. Reie-
cta est et hæc disputatio in aliud tempus. Postea a-
cerima contentio de re non magna secuta est, An in
confessione, ut uocant, sit necessaria delictorum e-
numeratio. Defendebatur regnũ cōfessionis à nõ-
nullis, uel propter autoritatẽ ordinis sacerdotum,
uel propter culmas monachorum. Sed ab alijs exhi-
bita est contraria sententia, explicata copiose. Agi-
tata

tata est & quæstio de Satisfactionibus, de quibus
formula proposita est à pontificijs breuis: & ut mo-
derata uideretur, ambigua. Sed cōcessum est, ut &
altera pars suam exhiberet sententiã. Ventum est
ad locum de gradibus & potestate Episcoporum,
ubi aliquid de potestate Romani pontificis signifi-
catum fuit. Adiecta erant & alia quæ uocabantur
in quæstionem. Tribuebat enim scriptum autori-
tatē Episcopis, ceremonias diuinitus institutas mu-
tandi. Id quidem interpretabantur de parte Cœnæ
Domini, adempta populo. Secuta sunt certamina
de inuocatione Diuorum qui ex uita discesserunt,
de applicatione Missæ, de priuata Missa, de usu in-
tegræ cœnæ Domini. In his materijs cum ij qui Au-
gustanam cōfessionem amplectuntur, disiderent à
libro illo, & à Pontificijs: concessum est ut contra-
riæ sententiæ exhiberentur. Reliqua erat in libro
longa recitatio ueterum Canonum, de coniugio sa-
cerdotum. Et si autem liber eam causam reiiciebat
ad deliberationem summorum gubernatorum: ta-
men significabat, cōiugium sacerdotibus conceden-
dum esse iuxta normam ueterum Canonum. Hic
adiecta est liberior sententiã à nobis. Tandem igitur
percurso libro, iussimus acta referre Imperato-
ri: ac reddito libro ostendere, de quibus locis conue-
nerit, & quæ controuersiæ non sint diremptæ. Et si
fuius delecti ut inquisita ueritate, disidia tollere-

mus: tamen ut studium concordie ostenderet hi qui
Augustinam confessionem amplectuntur, de libro
non acerbam censuram egerunt, multa improprie di-
cta dissimularunt: quaedam donarunt aduersarijs,
quae tamen digna erant reprehensione. Sed semper
ita sensimus, non propter leues causas alenda esse
dissidia: tantum de magnis & necessarijs rebus pu-
gnandum esse duximus. Postquam Imperatori
liber redditus est, tentatae sunt per Marchionem Ioa-
chimum & compositiones reliquarum controuer-
siarum, de quibus articuli a nobis exhibiti erant.
Cumque cetera communia de utilitate concordie &
pacis, de ingentibus malis quae civile bellum comi-
tareretur, longa oratione commemorata essent: illud
tandem adiectum est, moliri Imperatorem nouam
Ecclesiae reformationem, & doctrinam de iusticia
fidei propagaturum etiam esse in ceteras regiones.
Haec tanta bona impediri, si ceteros articulos mor-
dicus retineremus, nec regrederemur aliquatulum
cessuri, non hostium improbitati, sed piorum in a-
lijs regionibus utilitati. Multi hac ratione moue-
bantur: bellum civile, quo nihil iniustius in hac ui-
ta cogitari potest, non stulte formidantes: nonnul-
li ex altera parte orationis moueri se significa-
bant, & censebant nostra moderatione inuitadum
& confirmandam esse uoluntatem Imperatoris, u-
niuerso orbi consulere cupientis, & quasi quoddam
aureum

9
aureum seculum promittentis. Ac disputabant, cum
singuli quædam dissimulenus amicorum uitia, unâ
cum celebratis, autoribus Augustino & alijs, alio
rum errores quos cōdonemus: posse etiam hoc tem
pore aliqua seu remitti, seu inuolui ac tegi, cū pro
pter nostras ciuitates & Ecclesias, in quibus uasti
tas futura esset: tum propter gentium, quæ tanquã
infirmæ inuitandæ essent, utilitatem. Nec leue fuit,
cum de re tanta sententiæ decernerentur. Nam alij
contrâ: Etsi propria Ecclesiarum & scholarum ex
cidia metuerent, ipsi tamen doctrinæ corruptelas
fugiendas esse sentiebant. Nec hi tantum eo moue
bantur, quod omnibus periculis anteferenda sit ue
ritas: sed etiam hoc considerabant. Primum modera
tores pacem, quam ostendebant, non impetraturos
esse, nisi totum puræ doctrinæ genus abijceremus.
Deinde domesticum consensum tenendum esse, cum
constet plerosq; domi pacificationē hanc, uel cum
paucorum articulorum corruptelis cōiunctam a
sperrimè reprehensuros & improbaturos esse. Po
stremò, secuturas esse magnas in nostris Ecclesijs di
scordias. Illa uerò promissa de aureo seculo, & de
reformatione, non magnificiebant: quod uideretur
esse, ut inquit Thucydides, *σχῆμα * τοιαύτων ο
λόγῳ*. Tandem igitur Marchioni responderet ue
recundè, has de reliquis controuersijs deliberatio
nes differendas esse, donec à Principibus in utraq;

10
parte sententiæ de prioribus articulis dictæ essent,
de quibus fortassis collocutorum iudicium neutri sa-
tisfaciat. Etsi autem tot cõtrouersie reliquæ non
erant diremtæ, tamen Cæsar iubet in senatu Princi-
pum sententias dici de libro. Hic dux Bauariæ Gui-
lelmus, recitat de scripto longam criminationem
eorum qui amplexi sunt Augustanam confessionē.
Deinde & hunc librum à Cæsare oblatum prorsus
reijcit. Censet nullam ullius opinionis correctionē
aut moderationē, nullam legum pontificiarum mi-
tigationem admittendam esse: nihil concedendū ad-
uersarijs, quod discrepet ab usitatis opinionibus,
aut ceremonijs cæterarum nationum. Hæc summa
fuit orationis domini Guilelmi, cui assentiebantur
pleriq; Episcoporum. Hos ut confirmaret Eccius,
misi ad senatum Principum breuem epistolam, in
qua improbat librum: ac testabatur, nunquam sibi
placuisse, propterea quod errores nō serēdos con-
tineret: nec in loquendo sequeretur Theologorum
phrasin & consuetudinē. Dicuntur sententiæ mo-
deratiores à legatis Coloniensis episcopi, à legatis
Palatini, & à Marchione Brandenburg. Electores:
ut conciliati articuli comprobentur, ceteri reijcian-
ter ad synodum aut alium cõuentum. Hi enim dispu-
tabant, paulatim coituras in concordiam Ecclesias,
si æquitas adhiberetur: & cõscientijs piorum, quæ
desiderent quorundam rituum uitiosorum emenda-
tionem,

tionem, consulendum esse. Tertia fuit sententia no-
 strorum, Non reprehendi articulos cōciliatos, si ta-
 men in his quedam ambigua disertè explicarētur.
 Addebant & de controuersijs non direntis: se iudic-
 care articulos à nostris in colloquio exhibitos, ue-
 ros: et ita moderatè scriptos esse, ut sperent sanis iu-
 dicijs satisfacturos esse. Et quia iusserat Imperator
 exhiberi deliberationem de reformatione Ecclesiæ,
 adiecti sunt libelli de gubernatione Ecclesiarum.
 Cùm uerò Principū sententiæ inter se non congrue-
 rent, Imperator, ne de summa rei ipse statuere uide-
 retur, cardinalem Contarenum ipse adhibet. Hic
 ut honesto pretextu certamina finirentur, propo-
 nit scriptā sententiam, in qua iubet totam uel inte-
 gram causam seruari Romano pontifici, ac uetat
 in conuentu de his rebus iterum disputari. Et quia
 fuerat contentio de cōciliatis articulis recipiendis,
 quos uisus est antea Contarenus nō improbare: ad-
 ductus est importunitate Eccij, ut alterum scriptā
 proponeret, in quo disertè inquit, se de cōciliatio-
 ne non pronūciare, nec probare eos, sed relinque-
 re iudiciū Romano pontifici. Mirabatur multi Con-
 tarenum, cum et doctrinæ Christianæ peritissimus
 esse diceretur, et singulari grauitate et uirtute præ-
 ditus, non liberè profiteri quod sentiret. Nam cū
 omnes Christiani & intelligere communem Euan-
 gelij doctrinam debent: tum uerò maxime illis quæ
 primæ

primas in Ecclesia tenent, & gubernatores doctrinae esse uolunt, conuenit aperte suam sententiam ostendere. Nec continent articuli conciliati inanes argutias, sed res magnas, & Ecclesiae necessarias: ut de morbo originis, de libertate uoluntatis humanae, & fide iustificante propter Christum, de retinendis officijs Episcoporum & aliorum graduum Ecclesiasticorum. Sed quo consilio suam sententiam Contare nus occultarit, nihil ad nos attinet: sed euetus satis ostendit, eos qui sperarunt initio aduersarios nostros aliquam moderationem aut emendationem suarum opinionum admissuros, non satis prospexisse eorum uoluntates: tentados putarunt animos nostros, ut seu inclinatio quaedam, seu distractio fieret, posteaq; suum odium declararent: alij meliores, qui seruo moderationem aliquam expetunt, cum uiderent nec animorum concordiam uere coituram esse, nec semina eorum tolli, etsi receptae essent haec moderationes, minus succensebant nobis quod repugnaueramus. Audio & * cum uideret frustra tentatas esse has conciliationes, dixisse, Deum fortassis hos conatus impediuisse, qui arcano & mirabili consilio regit Ecclesiam: quod his moderationibus receptis, mala quaedam confirmata fuissent: & eorum stabilita potentia, qui errores praecipue defendunt. Deum uero orandum esse, ut ipse Ecclesiae opem ferat, & p[ro]p[ri]os cultus ac ueram doctrinam restituat.

Oratio

13

Oratio Philippi Melanchthonis ad Ca-
rolum V. Imperatorem, Anno 1541,
mense Martio, Ratis-
bonæ.

I. 25.

Inuictissime Imperator Auguste, Domine cle-
mentissime: Audiuius narrationem eorum qui ex
nostris ad colloquium delecti fuerunt, ex qua intel-
leximus, quæ controuersie agitate sint, quæ in Li-
bro mutata, quæ comprobata, & quæ non recepta
sint. Et animaduertimus, in quibusdā articulis adi-
tum ad concordiam factum esse. Quare & C. M. V.
gratias agimus, quòd doctorum collatione, & ciui-
li modo, qui decet Ecclesiam, dirimi controuersias
Ecclesiasticas mauult: & precamur Deum, ut has
actiones ita gubernet, ut ueritas & doctrina saluta-
ris Ecclesie Christi magis illustretur. Dolendum
est autem, tantam esse temporum infelicitatem, ut
non potuerit de omnibus articulis rectè conueniri.
Loci quidam relictī sunt ambigui, quorum explica-
tio tamen necessaria est Ecclesijs. Hæc fortassis eò
acciderunt, quia difficile est uetustos abusus tolle-
re, quos alij propter diuturnitatem temporis & e-
xempla, alij propter alias causas defendūt. Neq; e-
nim negari potest, ante aliquot secula irrepisse in
Ecclesiam multos abusus: si nostrum testimonium
opponeretur pijs rectè sentientibus, etiam ad poste-
ritatem, Quale uinculum iniiceretur Ecclesie, si fa-
teremur

14.
teremur prorsus nullum ullius Synodi lapsum reprehendi posse? Ita & reliquæ materiæ ad uniuersam Ecclesiam pertinent, cui omnia membra hoc debent officium præcipuum: curam uidelicet seruandæ ueritatis. Vt Paulus letari se dicit, quòd immoletur, hanc ob causam, ut alij Deum uera fide colant. Quid in Ecclesijs nostrarum gentium & urbium, imò domesticis quam pie mentes imbutæ priore doctrina sanctarentur, si nunc ad approbandos abusus retraherentur? Quàm multi pij iuste nos increparent hac ipsa Pauli uoce: Cur nos à gratia Christi abducitis ad aliud doctrinæ genus? Postremo, nostrorum articuli ita moderatè scripti sunt, ut cum proferentur, saniores ubique intellecturi sint, nostras sententiâs nec absurdas, nec immoderatas esse. Quanquàm enim Liber, ut uideatur moderatior, quædam nimis horridè proponit, & alicubi manifesta uitia iubet tolli: tamen interim in plerisque articulis abusuum semina retinet, de quibus admoneri Ecclesias necesse est. Ceterum de articulis conciliatis maximè quidem optamus, ut hi propagentur in omnibus Ecclesijs, modò ut rectè & uerè intelligantur. Videmus autem collocutores nostræ partis, sine & studio concordie quædam breuius & improprie dicta præterisse, quosdam etiam articulos non prætexuisse, & quædam ambigua reliquisse. Iam cum constat, ambiguis & flexilouis articulis

non sedari, sed potius accendi certamina, sicut quorundam ueterum synodorum euentus ostendunt, opus erit in his iusta, propria & perspicua explicatio-
 ne. Nos enim sic intelligimus eos, ut in nostra Confessione & Apologia res eadem traduntur. Sed si aliam diuersam interpretationem adderent, reclamatione necesse esset. Nec sunt obscuræ aut intricatæ, aut perplexæ, aut absurdæ nostræ sententiæ. Totum enim hoc genus doctrinæ, quod in Ecclesijs nostris proponitur, & quod extat in confessione nostra & Apologia, doctrina est tradita in Euangelio, & consensu Catholice Ecclesie Christi, habetque eruditorum patrum uera testimonia, nec ab ea confessione discedimus. Quare si qui astute hos breues articulos in libro transformaret in falsas opinioniones, & à nobis taxatas, cum his non esset concordia. Denique indignissimum est Ecclesie, ludere ambiguum dictis, & condere articulos, qui opus habeant nouis articulis cõdientibus priores: sicut pisces sale opus habent, ut de legibus ambiguis Aristoteles dixit. Iussimus igitur nostros concionatores, qui ad sunt, addere huic nostræ responsioni eas particulas, in cõciliatis, quæ præcipue opus habet explicatio-
 ne. Oramus autem cum debita reuerentia C. M. V. ut hanc nostram responsionem profectam bona conscientia, & optimo studio erga Ecclesiam Christi & communem tranquillitatem, clementer accipiat. Dixi-

mus

mus bona fide, ut in re tanta fieri decet, quod sentimus. Magna res est Ecclesias gubernare, in qua cōscientiarum ratio habenda est. Quæ cum autoritate humana sine ueris rationibus coguntur, ijs non tolluntur, sed augentur certamina. Ideo Deum oramus, ut ueris modis aliquādo cōcordia perficiatur.

Serenissimo Regi Angliæ Philippus
Melanchthon S. D.

2, 26.

Serenissime rex, & domine clementissime. Etsi me quædam grauiſimæ causæ hortabantur, ut literas ad R. M. T. darem, & nota mihi esset publica omnium doctorum opinio de tua bonitate atq; clementia: tamē me à scribēdo pudor meus deterruisset, nisi me confirmasset D. Antonius doctor, amicus meus: qui me etsi inspiciētem heroicæ uirtutes tuas, tamen ita nunc accendit commemoratione laudum tuarū, ut in spem uenerim, R. M. T. pro excellenti sapientia atq; humanitate tua literas boni consulturæ esse, præsertim in quibus non solum de meo officio, sed nonnihil de Republica scripturus essem. At de me quidem dicam breuius. Quid in hac mea & ingenij tenuitate & fortuna præstare possim, quo meum studium erga R. M. T. declarare queam? Ceterum ita semper iudicauī: Cum bono & salutari principe nihil sit amabilius, nihil diuinius: R. M. T. ab omnib. bonis uiris propter excellētē in summa potestate moderatōnē ac iusticiam merito amandam

alam esse. Plurimum uero deberi R. M. T. à nostro ordine, & à literarum studiosis, quòd in ornandis excitandisque honestis disciplinis R. M. T. longè regum aliorum ac principū huius ætatis studium uicerit. Quia in re & facilitatem & sapientiam tuam admirari soleo. Quòd enim R. M. T. iudicauit curā literarum dignam esse magno Principe: uidit profecto, quantum Reipublicæ decus sit, quantum afferant momenti ad societates religionum, studia. Felicitas uero magna fuit, quòd eodē tempore iam multa egregia lumina ingeniorum tulit Anglia tua: ut numerare in his multos possimus, cōferendos cum summis uiris, qui unquā doctrinæ laude floruerūt.

Ac sepe cogitanti mihi de R. M. T. uenit in mentem, tale nunc aureū seculū esse tuæ Britannia, quæ le fuit olim Aegypti, regnante Ptolemæo Philadelpho: qui etsi opibus antecelluit omnes nō solum suæ ætatis reges, & res gesit bello egregias, tamen omnium gentium ac posteritatis etiam amorē hoc nomine præcipuè meruit, quòd literarum studia fouit ac prouexit. Itaq; ut Ptolemæo & cæteris regibus, quorum beneficio cōseruatae sunt honestæ artes: ita R. M. T. hoc nomine plurimum debet uniuersum genus humanum. Hæc sunt eruditorū omnium in Germania iudicia. Cum igitur erga studiosos sit tanta beneuolentia R. M. T. non dubitauit ad R. M. T. scribere, ut ostenderem, quantum cupiam tali re

18
gl' commendatus esse. Scio R. M. T. fide ac studijs ho-
mines metiri, non fortuna. Ideo me commendo R.
M. T. tanquam præcipuo ac penè unico literarum
patrono: & omne meum studiū atq; operam quan-
tum quidem in hac ingenij mediocritate præstare
possum, ad R. M. T. defero. Sed non tam meam cau-
sam agere institui, quàm publicam literarum: qua-
rum ut hoc tempore periculum R. M. T. cōsideret,
uehemēter oro. Non solum enim in cæteris regnis,
sed etiam in ipsa Germania literæ contemptæ sunt,
iniquis hominum iudicijs: & uocantur in odium,
propter religionis controuersias. Erit igitur sa-
pientiæ tuæ, eo maiore benignitate istis recta studia
excitare, & pulsas Musis hospitium præbere. Scimus,
& olim cum propter arma Gothica penè extin-
ctæ essent in Europa literæ, ex insula tua rursus in
totum orbem propagatas esse. Hac de re, de uniuersa
posteritate, de Ecclesia mereri R. M. T. poterit.
Nec uerò dubito, quin & ipse religionum contro-
uersiæ mitigarentur, si R. M. T. auctoritatem suam
conferret cum ad Reges cæteros ad moderationem
flectendos, tum uerò cum doctis hominibus de ge-
nere doctrinæ deliberaret. Nam & illud minime
obscurum est, in Ecclesia abusus quosdam non dis-
simulandos irrepfisse: neq; tamen operam dare Re-
ges ut extet aliqua simplex & certa doctrinæ for-
ma. Discordia publica præbet locū interdum etiam
indoctis

Indoctis & malis, qui regū iracundiam accendunt.
 Sed tamen erat adhibenda diligentia, ne interim si-
 mul bonæ res & utiles Ecclesiæ opprimerentur: ne
 in bonos exereceretur crudelitas. Grauiſimè Poe-
 ta inquit, cum de sedâdis populi motibus loquitur:
 Tum pietate grauē, ac meritis si fortè uirum quens
 Conſpexere, ſilent, arrectisq; auribus aſtant:
 Ille regit dictis animos, ac pectora mulcet.

Virum enim pietate grauem, ac meritis, ad com-
 ponenda diſidia uult accedere: qualis eſt R. M. T.
 quæ cum ætate, ſapiētia, doctrina antecellat ceteris
 regibus: tantum adferet ad hanc cauſam authoritatis,
 quantum alius nemo.

Ille autem oratione apud R. M. T. non eſt opus,
 quàm glorioſum ſit regi, de uniuersa Eccleſia, de toto
 genere humano bene merevi. Intelligit enim R.
 M. T. pro ſua excellenti ſapiētia, & hanc curam di-
 uinius eſſe regibus mandatam. quodq; æternam ac
 ueram gloriam apud omnes gentes hoc beneficium
 pariturū ſit. Quare R. M. T. propter Chriſtum oro,
 ut hanc cogitationem ſuſcipere uelit, & curam
 de regum uoluntatibus flectendis ad moderationē,
 ne pariter boni & mali ſine diſcrimine trucidetur:
 & de Dei gloria ornanda. Poſtremò oro, ut R. M.
 T. meas hæcce literas, ſimplici animo ac bono ſtudio
 ſcriptas, boni conſulat. D. Antonius, ſumma fide
 & diligentia, de certis articulis nobiſcum diſputa-

b 2 uit,

uit, de quibus meum iudicium ipsi perscriptum de-
di. De quo hoc testatū uolo, me non ita amare meū
iudicium, quin si quid reprehenderent aliquot boni
uiri & docti, re communiter deliberata, ipsorū sen-
tentiam meæ anteferre uelum. Christus seruet R. M.
T. incolumem, ad salutem plurimarū gentium. Ex
nostra Academia Vitebergensi, die 13 Martij, An-
no 1535.

Eidem.

Inclyte & clementissime Rex. Quod Regia Ma-
iestas tua non solū amplissimo munere, sed etiam
literis, in quibus illustre testimoniū est beneuolen-
tiæ R. M. T. erga me, declarat, sibi officium meum
in dedicando placuisse: multis de causis letor. Pri-
mū enim, quid mihi priuatim accidere potest ho-
norificentius, quā quod grauissimo iudicio sa-
pientissimi regis ornatus sum? Deinde hoc nomi-
ne gaudeo, R. M. T. non abhorrere à meis scriptis:
quod spero, postquam intellexerit, ea quæ doce-
mus, Ecclesiæ necessaria esse, magnum momentum
allatum esse ad ornandam gloriam Christi: & alle-
ctandos ad moderationem ceteros reges, quorum
iracūdia sine modo aduersus studiosos puræ doctri-
næ exarsit. Atq; hanc spem meam ualde confirma-
runt literæ R. M. T. in quibus planè testatur R. M.
T. se nunquā defuturam ijs cōsilijs, quæ ad gloriam
Christi illustrandam suscipimus. Quæ uerba cum
legeremus

I. 27.

U. Nr. 944.
loci p. 74.

legeremus ego & pleriq; alij, hunc animum R. M. T. maximis de causis gratulati sumus uniuersæ Ecclesie Christi. Scio R. M. T. pro sua excellenti sapientia intelligere, quàm gloriosum sit, & dignum summis heroibus, ueram religionem propagare, & publicis uitijs mederi. Ideo nõ puto hac in re mea adhortatione opus esse. Tantum agam gratias R. M. T. & quòd meum officium probat, & significacionem ostendit minimè obscuram singularis beneuolentia erga me: quam tanti facio, ut libenter profitear me uicissim R. M. T. debere omnia studia mea, & (si quæ sunt) ingenij uires omnes. Vtinam uerò mihi tantum ingenij & doctrinae esset, ut aliquo officio amorem erga R. M. T. & gratitudinè meam declarare possem. Illud certè efficiam, ut intelligi possit, non deesse mihi uoluntatè ac studium declarandæ gratitudinis R. M. T. tanquã optimo principi, & cupido iuuandæ uniuersæ Ecclesie. De cæteris rebus scripsi ad clarissimum D. secretarium supremum. Alexandrũ Alesium R. M. T. propter egrègiam ipsius fidem & doctrinam, & in omni officio diligèntiam commendo. Bene & fideliter ualeat R. M. T. Ex secessu scholæ Wuitebergenfis, Calend. Decembris, Anno 1535.

Eidem.

Inchlyte et serenissime Rex. Clementer acceperunt aliquot Romani Imperatores, Adrianus Pius, &

b 3 deinde

I, 28.

Deinde fratres Verus & Marcus, apologias Chri-
 stianorū: quæ quidē tantū apud illos moderatos
 principes ualuerunt, ut eorum iracundiam aduer-
 sus Christianos lenirent, & atrocium delictorū mi-
 tigattonem impetrarēt. Itaq; postquam est lis con-
 tra piam doctrinā & Ecclesiæ necessariam, quam
 profitemur, rogo ut R. M. T. benignē hanc nostrā
 querelā & legat & consideret: præsertim cū non
 solum nostra causa, sed multo magis propter publi-
 cam Ecclesiæ salutem, hoc ad te scriptum institue-
 rim. Cū enim illi Ethnici principes defensiones
 nostrorum & admiserunt, & approbauerunt regi
 Christiano & uersato in studijs sacrarum litera-
 rum: decorum est & te audire piorum in Ecclesia
 querelas & admonitiones. Scribo autem eo ad te li-
 benius, quia antea cum singulari beneuolentiæ si-
 gnificatione meas literas accepisti. Et in hac causā
 spem aliquam mihi facit, te non grauatim hæc le-
 cturum esse, quod phrasis ostendit, Episcopos haud
 dubiē authores esse articulorum istic editorum, nō
 te. Etsi, ut sepe accidit laudatissimis principibus*
 ut suffragia accederent: ut Darium sapientem &
 iustum, impulerunt tamē satrapæ ut Danielem leo-
 nibus obijceret. Nunquam autem indecorū fuit bo-
 nis principibus, corrigere iniustam asperitatem, &
 (ut dicitur) habere *δευτέρας φρονησας*, hoc est,
 secundas deliberationes, Sapientissima ciuitas Atti-

ea decretum fecerat, recuperata Mitylena, quæ de-
 fecerat, ut ciuibus omnibus interfectis, omnis urbs
 deleretur. Nauis missa est, quæ ad exercitum hæc
 mandata adferebat. Postridie iterum relicto nego-
 cio, ab ijsdem iudicibus fit cōtrarium decretum, ne
 pœna uagaretur per omnes: sed prius authores de-
 fensionis plecterentur, & ciuitas seruaretur. Missa
 est igitur altera nauis, quæ properare iussa est, ut
 priorem anteuerteret: sicut accidit. Nec puduit ci-
 uitatem tunc quidem late regentem, publicè corri-
 gere prius decretum. Multa huius generis exem-
 pla extant, quorum pleraq; nota esse tibi non dubi-
 to. Ac de Ecclesia sæpissimè correxerunt edicta
 ut Nabuchodonosor, Darius. Assueri nomine edi-
 ctum fuerat decretum de interficiendis Iudeis: id
 postea retractatū est. Ita sua edicta Adrianus et An-
 toninus correxerunt. Quanquam igitur extat
 edictum in Anglia factum, quod supplicium mina-
 tur alienum à consuetudine ueræ Ecclesiæ, & alie-
 num à Canonibus: tamen existimaui adhuc licere
 nobis deprecari hanc asperitatem. Eaq; in re non
 tantum periculo eorum qui nobiscum sentiunt mo-
 ueor: sed doleo, te alienæ sententiæ atq; impietatis
 ministrum fieri. Doleo à te Christi doctrinam arce-
 ri, stabiliri uitiosos ritus, confirmari libidines. Au-
 dio uiros excellenti doctrina & pietate præditos,
 Latimerum, Saxionum, Cramerū, & alios teneri

in custodijs: quibus opto animum ac robur dignum
 Christianis. Etsi autem ipsis quidem nihil melius ac
 cidere, aut gloriosius potest, quam ut in manifesta
 ueritatis confessione mortem oppetant: tamen nol-
 lem R. M. T. sanguine talium uirorum respergi, nol-
 lem hæc Ecclesiæ uestre lumina extinguï, nollem
 impietati & uirulentis ac pharisaicis odijs inimico-
 rum Christi te morem gerere. Nollem præberi uo-
 luptatem Antichristo, qui gaudet in suum sinum, te
 iam aduersus nos pro ipso arma gerere: ac sperat
 Episcoporum opera se facile professionem, ex qua
 honestus & pijs consilijs deturbatus est, aliquando
 recuperaturum esse. Videt Episcopus ad tempus a-
 morem gerere uoluntati tuæ, sed æterno & perpe-
 tuo foedere cum Romano pontifice coniunctos esse.
 Norunt has artes pontifices: ex multis sæuissi-
 mis tempestatibus eluctati sunt, ante hæc secula, con-
 tando. Meminerunt uim, rem maximam, temporū:
 cogitant illud,

Multa dies, uanusq; labor mortalibus æui
 Rettulit in melius. —

Multi boni & docti uiri in Germania spem con-
 ceperunt, fore ut autoritas tua etiam ceteros reges
 mutaret, ut tandem indignam crudelitatem princi-
 pes Germaniæ deponerent, & de emendandis erro-
 ribus deliberarent. Huius sanctissimi & pulcherri-
 mi consilij ducem atq; authorem te fore statuebant.

Se d

Sed nunc præiudicio tuo nos non leue uulnus accipimus. Confirmatur ceterorum regum iracundia: augetur pertinacia impiorum: stabiliuntur ueteres errores ingentes. Sed illud haud dubiè contendunt Episcopi, se non errores, sed ueras sententias & ius diuinum tueri. Et quanquam non ignorant, te eo ipso cum iure diuino & Apostolica ecclesia pugna-
 re: tamen homines astuti possunt inuenire bellas interpretationes, & ut uocat Euripides, σοφὰ φάσμανα, quæ in speciem excusare errores & abusus uidentur. Hæc sophistica nunc nõ tantum in Anglia habet admirationem sapientiæ, sed Romæ dominatur: ubi cardinalis Contarenus & * Soletus N. nouis fucis tingunt abusus. In Germania etiam multorum nobilium animos hæc sophistica deprauauit. Itaq; nihil moror, his præstigijs istic moueri plures. Et quanquam tibi nec eruditionis iudiciũ deest: tamen & sapientes speciosis persuasionibus à ueritate abducuntur. Laudatur illud Simonidis, qui summis uiris suæ ætatis, Themistocli et alijs, familia ris fuit: Opinio sepe uim adfert ueritati. Sæpe magis speciosa est falsa opinio, quàm ueritas. Idq; maxime in religionis controuersijs accidit, ubi diabolus se in angelũ lucis transformat: ornat quibus potest fucis falsas opiniones. Quam concinna est Samofateni cauillatio de dicto Iohannis, In principio erat uerbum? Et tamen plena est impietatis. Sed

omitto aliena exempla. In ipso decreto, quàm multa sophisticè & insidiosè posita sunt? Confessio (inquit articulus) necessaria est, & retinèda. Cur non àsertè dicit, necessaria iure diuino enumeratio delictorum? Sciebant Episcopi hanc sententiã falsam esse: ideo generaliter uerba posita sunt, ut offundatur caligo plebi. Cum audit necessariã esse cõfessionem, intelligit enumerationẽ iure diuino necessariã esse. Similes præstigie sunt in articulo de priuatis missis. Et si initium planè falsum est, Neesse est retinere priuatas missas: quis sic sensit annis amplius quadringētis post Apostolos, cum nullæ essent priuatae missae? Sed postea sequuntur sophismata, ut populus per eas recipiat diuinas cõsolationes & beneficia. Cur nõ addunt, quas cõsolationes, quæ beneficia? Non nominat Episcopi applicationẽ & meritum: quia sciunt defendi nõ posse. Ludunt uerbis, ut elabi possint, si applicatio uituperaretur. Et tamẽ à populo applicationẽ intelligi uolunt. Volunt cõfirmari per suasionẽ idololatricã meritum: hoc sacrificiũ alijs remissionẽ culpæ, alijs leuationẽ omnium calamitatum, deniq; lucra in negocijs conferre, & quicquid adfixit hominum sollicitudo. Similis est sophisticæ, cum dicunt, coniugiũ sacerdotum pugnare cum iure diuino. Non ignorant Pauli locum: Oportet Episcopum esse unius uxoris uirum. Quare sciunt, sacerdotibus cõcedi coniugiũ iure diuino. Sed quia nõ aiunt

accessisse

accessisse uotum, ludunt uerbis, nō dicunt uoto im-
 pediri coniugium sacerdotū in iure diuino. De-
 inde quantum impudentiæ addunt, cum iubent dis-
 solui coniugia: cum tamen uotum sacerdotum; & si
 quid esset, aut si ualeret, tantum eatenus eos obliga-
 ret, ne in ministerio manerent, si ducerent uxores.
 Hanc esse Synodorum & Canonum sententiā, ma-
 nifestum est. O sceleratos Episcopos, o impuden-
 tiam Vintoniensis, qui his fucis arbitratur se ocu-
 los Christi & omnium piorum iudicia in toto or-
 be terrarum fallere. Hæc recitauī, ut deprehensa
 sophistica, iudices de uoluntate & consilio Episco-
 porum. Nam si candidè & ex animo ueritatem
 quaerent, nōn his fucis & imposturis uterentur.
 Est autem cum in cæteris negocijs, illiberalis & di-
 gna odio sophistica: tum uerò maximè fugienda in
 religionibus, in quibus impietas est summa, corrup-
 pere & contaminare cœlestia dicta. Itaq; ab hoc ar-
 tificio diabolus nomē habet; cauillationib; & præ-
 stigijs excutit hominibus uerbum Dei. Cur Episco-
 pi non ingenuè fatentur, se doctrinæ & cultuum e-
 mendationem nullam permissuros? quia sit labefa-
 ctura ipsorum dignitatem, opes & uoluptates. Cur
 cæteri, qui sunt suffragantes, non apertè dicunt se
 retinere præsentem formam Ecclesiæ, propter uti-
 litatem, tranquillitatē & splendorem? Hæc fateri,
 esset ingenuitas. Nunc dum dissimulant studium ue-
 ritatis

ritatis & pietatis, ad singunt inepta sophismata: & tamen uoluntatem produnt, nec sophismata illa tegunt errores. Sunt enim falsi & impij articuli in illo edicto, quātum uis speciose propositi. Quare optandum erat, Episcopos meminisse cœlestem comminationem apud Esaiam: *Ve uobis qui leges iniquas cōditis. Quid facietis in die uisitationis & calamitatis uenturæ? & c. Ve qui dicitis malū bonū, & bonū malum.* Accedo igitur ad res ipsas. Negari non potest, diuturnas et horribiles tenebras in Ecclesia fuisse, Traditiones humanæ nō tantum fuerunt carnificina piarum mentium: sed (quod est indignius) fuerunt cultus multipliciter uitiosi. Erant uota, donaria templorū, uestitus, ciborum delectus, battologiæ precum, indulgentiæ, honos statuarum: colebantur sancti manifesta idololatria: ignorabantur ueri cultus Dei, et uera opera. Deniq; magna si militudo erat ethnicarum religionū, & Romæ adhuc est. Erat ignota doctrina uera de pœnitētia, de remissione peccatorum, quæ fide in Christum contingit: de iusticia fidei, de discrimine legis & Euangelij, de usu sacramētorum. Clauēs translate erant ad tyrannidem pontificum constituendā, longè anteferebantur politicis officijs ceremoniæ humanæ. Ad hos errores accedebant uitia contaminata libidinibus, propter legē de cœlibatu. Ex his tenebris Deus non nihil euoluit Ecclesiam, repurgata doctri-

na. Fatendum est enim, non humana diligentia deprehensos esse tam inueteratos errores: sed Dei donum est hæc Euangelij lux, quæ Ecclesie rursus ostensa est. Nam S. Paulus uaticinatur, postremis temporibus certamina uehementiora pijs fore cum Antichristo: & Antichristum stipatum satellitio ingenti episcoporum, hypocritarum, principum, aduersaturum esse ueritati, & interfecurum pios. Hæc fieri nunc, res loquitur ipsa. Romani episcopi tyrānis partim inuexit errores in Ecclesiam, partim cōfirmauit: & nunc tuetur uirilius, ut prædixit Daniel. Gaudebamus autem te ab illo seiunctum esse: ac sperabamus fore, ut Anglica ecclesia refloresceret. Sed Episcopi tui non sunt auulsi à Romano pontifice. illius enim idololatriæ, errores, uitia tuentur. Nam articuli editti astute delecti sunt: cōfirmant omnes humanas traditiones, cum stabiliant precipue uota, cœlibatum & cōfessionem. Muniunt non solum auctoritatem, sed omnes errores, cum retinent priuatam missam. Ita arte cauerūt, nulla ut emendatio institui possit. Hoc egisse episcopos, res ostendit ipsa. Quis autem non doleat, sic opprimi gloriam Christi? Etenim, ut dixi, nō solum de his articulis, quorum ibi mentio, agitur. Opprimuntur articuli ceteri purioris doctrine omnes, si cultus humani necessarij & retinēdi sunt. Cur inquit Christus, Frustra colunt me mandatis hominum? Cur tō

tios

ties detestatur Paulus humanas traditiones? Non e-
 nim certe peccatum est, instituere cultus sine man-
 dato Dei, aut tales cultus defendere. Hanc auda-
 ciam Deus horribiliter detestatur, qui uult agno-
 sci in uerbo suo, non uult fingi religiones humano
 arbitrio: alioqui omnes omnium gentium religio-
 nes essent probandæ. Non innitaris, inquit textus,
 prudentiæ tuæ. Sed Christū misit: hunc iubet audi-
 re, non hominum astutorum inuēta, qui religiones
 attemperant suis utilitatibus. Enumeratio delictor-
 rum in confessione, ut constat, sunt cultus ab homi-
 nibus instituti. Etsi enim Coena Domini à Christo in-
 stituta est: tamen priuata missa est impia profana
 coena Domini. Nam in Canone quantum est sce-
 leris? qui inquit, hic offerri Christum, & hoc opus
 sacrificium esse pro alijs: id quod nullo modo esse
 potest, sed idololatria manifesta est, et opprimit do-
 ctrinam de fide, de uero usu sacramēti. Fide in Chri-
 stum iustificamur, non opere sacrificuli, & Coena in-
 stituta est, ut minister alijs porrigat, qui agētes pœ-
 nitentiam admoneātur, ut credant uerè ad se perti-
 nere promissiones Euangelij. cum hic proponatur
 testimoniū, nos fieri membra Christi, & ablutos es-
 se sanguine Christi. Ab hoc usu, qui institutus est in
 Euangelio, & obseruatus in ueteri Ecclesia annis
 amplius treccētis, non licet discedere. Impietas enim
 est trāsferre ritum diuinum ad alios usus, iuxta se-
 cundum

22
undum præceptū Decalogi. Quare cū missæ pri-
uate cum multis modis, oblatione, sacrificio, appli-
catione, denique alijs modis longissimè discesserint
ab instituto Christi, nō retinendæ, sed abolendæ sunt.
Fugite, inquit Paulus, idololatriā. Est autem multi-
plex idololatria in priuatis missis, quam quidē pon-
tifices tueri postremis temporibus non mirū est.
Quia ait Scriptura, insignē idololatriā regnaturā
esse in loco Ecclesiæ, sicut Christus significat, in-
quien s: Cum uidebitis abominationē desolationis,
quæ dicta est à Daniele propheta, stantē in loco san-
cto, qui legit intelligat. Et Daniel cap. ii. Et Deum
in loco suo uenerabitur: et Deum, quem nesciue-
runt patres eius, colet auro, argēto, lapidib. precio-
sis. Vterq; locus de missa cōcionatur. Hunc cultum,
hanc tetrā prophanationē sacramenti, abominabi-
tur Deus. Sunt enim manifesta flagitia in hoc ritu.
Cōfertur ad quæstū, cogūtur indigni sumere, uel si
nolunt. Applicant uiuis et mortuis: promittunt alijs
faustā nauigationē, alijs alia. Hæc sunt aperta flagi-
tia. Sed nō minus reprehēdenda sunt, quæ imperitè
non cernūt. Non sunt humano arbitrio insituēdi ri-
tus sine mandato Dei. Quare errāt homines, cū of-
ferūt sine mādato Dei, cū ex hoc opere faciūt sacrè
ficiū: imaginātur priuatas missas faciēdas esse, quia
hoc ritu Deus coli uelit. Et uidemus auro et argēto,
apparatu, sumptu ingēti missas seruari, sacramētū
circum-

circumferri, adorandum in auro & argento: cum ad hunc usum non sit institutum sacramentū. Quare cum mandatum Dei iubeat fugere idololatriam, non erunt retinendæ priuatæ missæ. Ac miror cur dixerint, necessariò esse retinendas: cum constet, olim nullas fuisse. An deerat puriori Ecclesiæ annis trecētis post Apostolos, res necessaria in cultu Dei? Quid potest dici absurdius? Videmus acerrimis studijs defendi priuatæ missas. Quod fit magis ab alijs, qui seruiunt uulgi adfectibus, quod ægrè sibi præripi hoc præsidium, ut existimo, patitur, quàm uera aliqua ratione. Sed tamē firma ac perspicua causa est cur abrogari debeant. Primum enim applicatio haud dubiè est impia: non meretur alteri gratiam opus sacrificuli, sed sua quisque fide iustus est. Nec uult Deus quenquam considerare suæ siue iusticie, siue ceremoniæ ulli. Applicatio pro mortuis est plena erroris, & frustra hic finguntur sophismata ad excusandam applicationem. Nemo ex populo aliter sentit, quàm hoc opus prodesse uniuersæ Ecclesiæ. Ipse etiam missæ hoc profitentur, quòd ludunt uerbis quidam astuti, qui negant se applicare causas, cum sciant suo factò cõfirmari populi errores, etiam si ipsi aliter sentiant. Quanquam quotus quisq; aliter sentit? Absit dissimilitudo à diuinis ritibus: utamur eis, ut docet Sacre literæ, & ut mos fuit primæ Ecclesiæ aliquot seculis. Cur hominum audacia

audacia discessit à ueteri more? Cur nunc defenditur aliorum erratum, qui mutauerūt Christi institutum? Jam etiamsi fingat aliquis se non applicare: tamen ita cæremoniã scorsim facit, ut existimet hanc oblationẽ esse cultum, quẽ Deus requirat. Id quoque improbandum est: Quia non sunt instituendi cultus humano arbitrio, sine mandato Dei. Quare obsecro per gloriam Christi, ut in Missa non defendas articulum illius decreti: sed finas rem diligentius à pijs et doctis deliberari. Nostri habent euidentis et firmum testimonium primæ Ecclesiæ, quod non dubito omnium posterorum iudicijs opponere, qui ueterem doctrinã, ueteres ritus multis erroribus contaminauerunt. Reliquis articulis non opus est longa disputatione. Vota impia, ficticia, impossibilia non sunt seruanda. Non dubium est, omnium deuotis hanc esse persuasionem. Nec opera ab hominibus instituta esse cultus Dei. Sic sentiunt etiam, qui modestissime loquuntur. Alij plus eorum addunt, hæc opera esse perfectiones, mereri uitã eternam. Porro has opiniones taxant diuine literæ. Christus inquit: Frustra colunt me mandatis hominũ. Et Paulus ait, has ipsas obseruationes esse doctrinas demoniorum: quia tribuunt humanis artibus falsum honorem, quod sint cultus: obscurant fidem, et ueros cultus. Item ad Colossenses ait: Nemo uos decipiat simulata humilitate. Quare decreta facitis? Ergo

hæ ipse humane traditiones sunt re ipsa impij cultus. Accedunt deinde alia multa vitia. Totum genus vitæ monasticæ, quâ tum habet superstitionum, profanationes missarum, inuocationes sanctorum, uersutus, ciborum delectus, superstitiosas preces sine modo. Hæ causæ singule sufficiunt, quare uota sint irrita. Quid quod maxima pars inuitatur ad hoc genus, propter culinas? Præterea uotum cœlibatus non est omnibus possibile, ut Christus ipse inquit: Non omnes capiunt hoc. Rescindenda autem sunt uota, quæ sine peccato præstari non possunt. Sed hæc satis explicata à nobis alibi sunt. Valde autem miratus sum, uotum sacerdoti in Anglico decreto arctius etiâ astringi, quàm uotum monachorû: cum Canonones ipsi tantum eatenus uoluerint obligatum esse presbyterum, si sit in ministerio. Planè cohorrui legens hunc articulum. Prohibet matrimonia, & contracta dissoluit, & addit poenam capitalem. Est autem aliqui interfecti sunt sacerdotes pij propter cœiugium: tamen legem hanc adhuc nemo scribere ausus est. Videbant enim pleriq; omnes sanos & moderatos hanc crudelitatem detestatos esse: uerebantur etiâ iudicia posteritatis. Quis credat in Ecclesia, in qua lenitas præcipua erga pios esse debet, tantam posse existere seuitiam, ut capitales pœnæ constituantur in homines pios, propter cœiugium?

At uiolant uotum, id enim allegaturos opinor
episcopos.

episcopos. Primum id uotum (ut dixi) irritum
 est, cum sit falsus cultus, & sit impossibile. Deinde
 etiam si ualeret, tamen non obligantur discedentes
 à ministerio. Postremò, si hic uellent consultum con-
 scientijs Episcopi, deinde ordinaret presbyteros si-
 ne uotis. Sicut constat ex ueteribus canonibus olim
 multos sine uotis ordinatos esse: & hos, cum postea
 ducerent uxores, mansisse in ministerio, ut testatur
 c. diaconi. dist. 28. Profectò, quid queratur, aubi-
 to. Non enim articulo hoc iusticiam accusare pos-
 sum. Nemo ignorat mandatum Dei: Propter forni-
 cationem habeat quisq; uxorem suam. Nemo nõ ui-
 det qualis sit uita celibum. Bonorũ querela nota
 sunt: malorum turpitudò maxima est. Sed fortassis
 Episcopi illic Epicureas opiniones habent: iudicant
 Deum non offendi libidinibus. Quod si sentiunt,
 difficilem nos quidem causam agimus apud tales iu-
 dices. Scis ecclibatam aptiorem esse ad splendo-
 rem Episcoporum & collegiorum conseruandum,
 & ad opes tuendas. Et hanc opinionẽ quibusdam
 esse causam, cur tantum perhorreant à coniugio sa-
 cerdotum. Sed ò miseram Ecclesiam, si seruire le-
 ges non ueritati, non uoluntati Dei, sed iniustis libe-
 dinibus coguntur. Errant, qui putant sibi licere
 leges condere, pugnãtes cum mandato Dei, cum iu-
 re nature, modò sint utiles ad opes tuendas. Et
 doleo profectò ex animo & tuam uicem, Rex inely

te, & uicem Ecclesie Christi. Ostendis te Romani episcopi tyrannidem improbare, & uerè cum uocas Antichristum: interea eas leges Romani Antichristi, quæ sunt nerui potentie ipsius, defendis: ut sunt priuata missæ, coelibatus, & cæteræ superstitiones. Minaris atrocissima supplicia uiris bonis, & membris Christi: opprimis illucentem in Ecclesijs tuis ueritatem Euangelij. Hoc non est Antichristum tollere, sed confirmare.

Obtestor igitur te propter Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, ne conscientiam tuam horum articulorum defensione polluas, quos Episcopi de priuatis missis, de confessione, de uotis, de coelibatu sacerdotum, de prohibitione integri sacramenti ediderunt. Non est leue peccatum, idololatriam, errores, crudelitatem, libidines Antichristi stabilire. Si nunc haberet Romanus episcopus synodum, quos articulos præcipuè conderet, uel orbi terrarum imponeret, nisi illos ipsos quos recensent Episcopi tui? Agnosce, quæso, diaboli insidias, qui quidem in primis gubernatores adoriri ac tentare solet. Et cum sit hostis Christi ab initio mundi, præcipuè hoc molitur omni uasfricte, ut Christum contumelia adficiat, sparsis impijs opinionibus, & excitata idololatria. Deinde ut iniustis cædibus & libidinibus polluat humanum genus, & potè tum uiribus: ut historie omnium temporum ostendant,
magna

magna imperia seuisse in Ecclesiam. Sed tamen aliquos principes ab illo gigantum exercitu adduxit ad Ecclesiam, & agnoscere ueram doctrinam & ueros cultus uoluit. Vt Abraham erudijt Abimelech, Ioseph Aegyptios reges: postea Dauid, Iosaphat, Ezechias, Iosias excelluerunt pietate: Daniel flexit ad agnitionem Dei reges Chaldaeos & Persicos. Dedit & Britannia pium principem orbi terrarum Constantinum. In hoc te coetu potius optarim, quam inter hostes Christi, contaminatos idololatria, & resperfos sanguine piorum: de quibus Deus poenas sumit, ut saepe concionantur & ostendunt multa exempla. Rursus igitur te propter Dominum nostrum IESUM CHRISTUM obtestor, ut decretum Episcoporum lenias & emendes: eaque in re Dei gloriae seruias: & consulas tuae & Ecclesiarum tuarum saluti. Moueare uotibus multorum piorum in toto orbe terrarum existentium, qui optant ut aliqui reges conferant auctoritatem suam ad ueram Ecclesiae emendationem, & ad tollendos impios cultus, ac propagandum Euangelium, qui sunt uera Christi membra. Et si non mutabitur decretum, sine fine grassabitur in Ecclesia seuitia Episcoporum. Hos enim habet diabolus odij sui aduersus Christum & furoris administratos, hos impellit ad Christi membra trucidanda. Horum impias & crudeles sententias & sophisticas cauillationes, misericordie

cordia uere & iustissime deprecationi ut non anteferas, omnes pij orant, & obtestatur. Quod si impetrabunt, Deus haud dubie ingentia premia tibi pro pietate reddet, & piorum literis & uoce uirtus tua celebrabitur. Christus enim iudicaturus est bene & male meritos de Ecclesia. Et cum uincant litera, extabit ad posteritatem memoria rerum tantarum: & cum Christi glorie seruiemus, ut Ecclesie nostrae sint Christi Ecclesie, non deerunt qui pie cause patrocinari, bene meritos debita laude ornare, & crudelitatem uituperare poterunt. Circumiuit Christus & furians, sitiens, nudus, conquerens de pontificu rabie, & multoru regum iniustissima seuitia, petens ne lacerentur corporis sui membra, sed ut defendantur uere Ecclesia, ornentur Euangelium. hunc agnoscere, ex corde fauere, pij regis est officiu, & cultus Deo gratissimus. Bene uale, i. No uembris, Anno 1529.

7. Str. 2. 7. V. 66.

I, 29

Franciscus Dei gratia Francorum Rex, dilecto nostro Philippo Melancthonio S. D.

Singulare tuum ad sedandas eas que in doctrinam Christianam inuectae sunt altercationes, studium intellexeram antea quidem ex Guilelmo Belaio Langio, cubiculario atque consiliario nostro, quo ego precipue sum usus ad eam rem administratore atque interprete. Nunc uero ex literis ad eum

eum tuis, & sermone redeuntis à te Barnabæ Vor-
cum fuisse Voræi intellexi, te etiã hoc laboris per-
libenti animo suscepturum, ut ad nos primo quoq;
tempore te cõferas, deq; unione doctrinarum cum
aliquot nostratibus Doctoribus hic apud nos co-
ram differas: atque rationes meas, * quò resarciri
possit pulcherrima illa Ecclesiasticæ politicæ harmo-
nia, qua una * & cum ego mihi nihil unquam quic-
quam maiori cura, studio & sollicitudine animi cõ-
plectendum esse duxerim, committere nolui, quin
hunc statim Voræum Fossam ad te dimitterem, cum
his uelut publicæ fidei obsidibus literis: obtestarer
etiam, abduci te ullius persuasione ut ne sinas, ab
hoc pio sanctoq; instituto. Venies omnino mihi gra-
tissimus, seu priuato tuo, seu publico uestrorum no-
mine adueneris: meq; re ipsa experieris, ut priua-
tim uestre Germaniæ dignitatis, & publicæ in u-
niuersum quietis, ante omnia esse, ut adhuc semper
fui, studiosissimũ. Vale. Ex oppido Brukeo, die 23.
Iunij, Anno 1555.

Christianissimo & potentissimo fran-
cisco, Regi Galliæ P. M.

Christianissime & potentissime Rex. Cũ alijs
multis ornamentis pulcherimum Franciæ regnum
longè antecellit omnibus regnis totius orbis terra-
rum: tum hæc laus inter præcipuas ducenda est,
quòd doctrinæ studijs cæteras nationes semper ui-

c 4 cit,

ex oppido
Gülsh d. 23
Junij.

I, 30.

f. Nr. 9. d. 179.

cit, & pro religionis Christianæ defensione præci-
 pue uelut in statione perpetuò fuit. Quas ob cau-
 sas merito titulū habet auspiciatissimū Christianissi-
 mi, quo nullū in terris præconiū maius, aut acutius
 dici potest. Quare gratulor R. M. T. quòd etiā hoc
 tempore suscipit curā sanādæ doctrinæ Ecclesiæ: nō
 tamen uiolentis remedijs, sed uera ratione, & di-
 gna Rege optimo & Christianissimo. Et in his dis-
 fensionib. utriusq; partis impetus ita moderari stu-
 det, ut explicata doctrina Christiana, & repurga-
 ta simul gloria Christi, dignitati ordinis Ecclesiasti-
 ci & tranquillitati Reipub. consulatur. Profectò
 hac uoluntate & his consilijs nihil gloriosius, ni-
 hil hac re dignius excogitari potest. Itaq; R. M. T.
 oro, ut non desinat in hanc curam cogitationemq;
 incumbere. Etsi enim publica dissensio alibi immo-
 deratis, uel etiam malis doctoribus locum tribuit:
 tamen à bonis uiris pleraq; patefacta sunt, quæ ex-
 tate in Ecclesia plurimum refert. Quamquam igitur
 cohercenda est in malis petulantia: tamen oro
 Deum, ne R. M. T. asperioribus iudicijs aut scriptis
 quorundam sinat se abduci, ut etiam res bonas &
 Ecclesiæ utiles deleri patiatur. Mibi quidē nullæ
 immoderate opinionones, aut quæ labefactarunt pul-
 cherrimum & sanctissimum Ecclesiæ ordinem, un-
 quam placuerunt. Nihil clarius, nihil antiquius esse
 debet. Atq; ita scio apud nos affectos omnes bonos
 uiros,

viros, qui in hoc ipso doctrinae genere uersantur,
 in quo & ego uersor. Itaq; cum accepissem literas
 R. M. T. Deum testor, me, quantum potui, conatum es-
 se & contendisse, ut statim ad R. M. T. accurrerem.
 Nam mihi nihil optatius est, quam ut pro mea te-
 nuitate aliquid opis adferre possim Ecclesiae: ac in
 spem optimam ueni, postquam cognoui eam pieta-
 tem ac moderationem esse R. M. T. ut in commune
 gloriae Christi consultum cupiat. Sed quanta me dif-
 ficultates paulisper adhuc remorentur, intelliget
 R. M. T. ex Voræo: quæ quidem licet moram attule-
 rint huic itineri, tamen animum meum neq; à profe-
 ctione, neque à consilijs aut studio tantarum con-
 trouersiarum auerterunt. Sed hæc exponet omnia
 copiosius Voræus. Postremo me R. M. T. com-
 mendo: ac polliceor me iudicium meum perpetuo
 ad doctorum & bonorum uirorum in Ecclesia sen-
 tentiam aggregaturum esse. Christus seruet R. M. T.
 florentem & incolumem, & gubernet ad com-
 munem orbis terrarum salutem, & illustrandam ac
 ornandam gloriam Dei. Data in Saxonia,

V. Calendas Septembris, anno
 Domini 1535.

C 3 Conf.

Scriptum ad eorum Regem in verbis Fructu,
fuit ad nos ipsas Mem.

42

Consilium D. Philippi Melancthonis,
scriptum ad Marchiacas ecclesias, in quo
exponitur, quos ritus, salua tamen do-
ctrina, Ecclesie recipere & ser-
uare possint.

I, 82

1, Chaim

In tanta Ecclesiarum mœsticia & dissipatione op-
tarum, quam minimum fieri mutationum: semper
enim tranquillis temporibus aliquid est in mutatio-
ne incommodi. Nunc multo magis dolore afficiun-
tur bonæ mentes, cum uident tales mutationes insti-
tui, quæ significant inclinationem ad inimicos no-
stros, quos certum est defendere uitiosos cultus.

Propter hanc inclinationis opinionem triumphant
& confirmatur inimici, & inter nos multi pij lan-
guescunt, & in dubitationem adducuntur. Quare
suafores mutationum grauius accusantur, & iudi-
cantur scandalorum insignium authores esse, uideli-
cet languæfactionis in ea parte quæ rectè sentit, &
confirmationis errantium, denique & obscuratio-
nis ueritatis & gloriæ Dei. Hec non sunt exigua
mala, de quibus postea rursus dicendum est, cum col-
latio fiet scandalorum, quæ ex durioribus & mol-
lioribus sententijs sequuntur. Prius autem discernen-
da est confessio priuata à consilio, quod alijs infir-
mis & dissimilibus datur. Laurentius rectè fecit,
quod mortem prætulit edicto Decij de pecunia.
Fuit enim in ea occasione confessio eius illustrior,
& talis

& talis celsitudo animi singulari motu spiritus san-
 cti iuuabatur. Alius timidior censuisset pecuniam
 potius amittendam esse, quam uitam: & fuisset hu-
 ius infirmitas excusabilis. Nihil igitur hic præscri-
 bam fortibus, qui etiam leui occasione cōfessionem
 illustrem suo periculo edere uolunt. Sed uideant an
 ueras sententias profiteantur, & earum fontes no-
 rint, & nō sint θρασύδειλοι, id est audaces ante pu-
 gnā, & postea in pugna dubitare, trepidare &
 deficere incipiant: quales uidiuimus multos usque ad
 ancillæ uocem fortes, ut in Petri historia exemplū
 positum est.

Non autem de priuata confessione disputo: sed
 de consilio dando alijs * dissimilibus & infirmis: ut
 hoc tempore multi gubernatores petunt, ut pasto-
 res restituant aliquos ritus adiaphoros: eamq; mo-
 derationem sperant profuturam, ut plus nō postu-
 letur, ne turbentur Ecclesiæ propter alias res ma-
 iores.

Hic tamen sentio, petentibus talem moderationē
 gratificandum esse. Nec ignoro multa horridè &
 Stoicè dici, * quam hanc sententiā seu timidiorem
 seu æquiorē, cum initia mutationis cōfirment ad-
 uersarios, ne quidem parua ducenda esse adiapho-
 ra. Hanc duriorē opinionem si qui amplectūtur,
 suo, non alieno periculo amplectantur. Cum Pe-
 trus dicit, patiendum esse ubi opus est: præcipit, ut
 confessio

confessio sit de rebus scrijs & necessarijs, et occasio sit honesta adeundi periculum: ut cum magistratus interrogarit de doctrina, uel præcipit ut factò ipso abijciamus doctrinam: sicut ethnici præcipiebant, ut milites idolis sacrificarent.

Itaq; non solum docti & fortes, sed etiam populus anteferre debet ueritatis confessionem, uita & paci in rebus ueris, quarum cognitio omnibus necessaria est: ut cum præcipitur de corruptelis doctrinæ recipiendis, aut de manifesto abusu missarum, aut de inuocatione mortuorum, est erudiendus populus, ut discrimen intelligat inter necessaria & nõ necessaria. Sed cum petitur ut seruetur ordo ueterum cantionum, feriarum & uestitus, hic non iudico populum onerandũ esse periculis: cum Petri regula dicat, Patientes ubi opus est. Meminimus, in loco uicino Basileæ crematum esse quendam propter esum carnũ. Etsi crudelitatem iudicum iustissime execramur, & constantiam boni hominis in confessione laudamus: tamẽ & ipse nequaquam male fecisset, si hoc periculum uitasset: & certẽ alios onerare nemo debet, ut tali occasione sibi periculum accersant.

Secundò, non tantum metu moueor, ut pias, elegantes & similes ceremonias optẽ in Ecclesijs nostris esse. Sæpe ante multos annos, non ego tantum, sed etiam alij multi gubernatores Ecclesiarum, hor-

tatores

tatores fuerunt, ut in Ecclesia pia & similis forma rituum institueretur. Nec propterea doctrinam de libertate Euangelica abolemus, quæ de rebus multo grauioribus concionatur. Sed omnes sani intelligunt, naturæ hominum conuenire ordinis elegantiam in publicis cōgrefibus: sicut & Paulus dicit, Omnia fiant decorè & bono ordine. Ac dolemus, in multis locis etiam utiles ceremonias, ut abolitionis & cantionum, abolitas esse. Sed scandalum est, cōfirmare aduersarios hac spe inclinatiois?

Ad hoc respondeo, si constantia erit confessionis in rebus necessarijs, ut esse debet, non poterit defectio nobis obijci. Volo enim & deinceps semper eandem uocè doctrinæ, & nullos recipi impios abusus. In ceteris autem rebus ostendamus modestiam, & tolerantiam nostram in seruitute. Hæc ipsa submissio cum fieret retinendi Euangelij causa, honestior esset, quàm superbior in deserendis Ecclesijs pertinacia. Præterea maius est scandalū, deserere Ecclesias propter causas nõ maximas, aut præbere causam iudicijs populi, qui diceret nos propter paruas res pertinacia nostra attrahere bella, quàm præbere aduersarijs qualemcunq; occasionē calumniandi nostram moderationē. Et cogita uter male faciat: an ille durus & horridus, qui ut retineat laudem constantie, mauult Ecclesiã deserere, quàm uestem mutare: aut uerò hic patientior seruitutis, qui

qui ut proſit Eccleſiæ, ſuſtinet onera quàmuis in-
grata, ſed ſine impietate, ut interea maneat in prin-
cipalibus in eodem ſtatu, & non tollatur mini-
ſterium Euangelij, & non turbetur inuocatio in
populo. Sepe fit etiam, ut illi ipſi duri & ue-
hementes negligant, imò etiam impediant, & in-
terea de rebus minutis tumultuentur: ſicut dictum
eſt de colantibus culicem, & deuorantibus came-
los. Pugnãt aliqui de ueste, & interea prorsus
tacent de diſciplina: imò magis eam laxant, de ex-
cõmunicatione, & alijs neruis uitioſorum cultuũ.
Sed confirmas, inquit, aduerſarios? Non: ſed de-
claramus modeſtiam noſtram, & ſtudium iuuan-
dæ Eccleſiæ, quòd uidelicet ſeruitutem durioſiorem
toleramus: & quidem ideo toleramus, ne Eccleſiæ
deſerantur. Item, ut omnes intelligant, nos non de
noſtra libertate, ſed de neceſſarijs articulis dimica-
re: ac ſeruitutem eo modeſtius ſeramus, quia præ-
textu libertatis nos abuſi ſumus omnes. Faten-
dum eſt, non uulgarem petulantiam fuiſſe multo-
rum, in cõturbanda doctrina: nec populus tantum,
ſed etiam gubernatores & ſeniores nimium negle-
xerunt exercitia temperantiæ, utilia inuocacioni.

Magna fuit in diſcendo, in inquiſitione & ex-
plicatione ueritatis, negligẽtia: nemo curauit inſpi-
ci Eccleſias, & rudiores paſtores erudiri. Multi do-
ctores affectibus ſuis nimium indulſerunt: aliqui
etiam

etiam intempesiue miscuerunt causam Ecclesie & alia negocia. Hæc nostra peccata, & alia multa, cõmonefacti iam presentibus ærumnis deploremus: & ita feramus seruitutẽ, ut donec possumus Ecclesijs prodesse, non discedamus. Nec propterea amittitur Christiana libertas, si rectẽ docebimus. nam cordatiores scient tales ritus nõ esse cultus Dei: sed alia maiora opera, fides, ueram inuocationem, dilectionem, spem, patientiam, ueritatem, confessionem, castitatem, iusticiam erga proximos, & alias uirtutes, ueros cultus Dei esse. Sine hac doctrina, et sine his uirtutibus, doctrina externa in cibo, uestitu & similibus adiaphoris, nõ est Christiana libertas: sed noua politia, fortassis gratior populo, quia* psentiora uincula habet.

Obijciunt autem aliqui dictum Pauli: Si quis destruxerit, restituo, prauaricator sio. Non errauit Paulus in destruendo. At in hæc nostra infirmitate, cum primũ ueteres ritus aboliti sunt, magna fuit & docentium & opinionum & locorum distimilitudo. Aliqui priuata absoluteque prorsus aboleuerunt: quod cum non sit rectẽ factum, etiam ante hoc tempus eam restitui optaui. Fateamur nos homines esse, & potuisse quædam temerẽ & in-circumspectẽ dicere & facere: ita, si quæ sunt, non grauatim emendemus. Nec restitutio aliorum rituum meliorum prauaricatio est, cum doctrinæ priuiritas.

ritas retinetur. Nam qui Paulo obijciebant resti-
tutionem illam, uolebant eum doctrine genus mu-
tare, & alijs preponere legem Mosaicam tanquam
necessariam. Alibi in usu attemperat se ad mores co-
rum cum quibus conuersatur, & propter Ecclesie
utilitatem sua libertate non utitur.

Etsi nunc scio multos de hac questione duriorē
sententiam magis probare: tamē si profutura est ser-
uitus ad hoc, ne amittant Ecclesie uocem ueræ do-
ctrine, nec onerentur uitiosis cultibus: pia & gra-
uis causa est, cur seruitutem quamuis duram ante-
feramus alijs consilijs, in qua tamen nec conscien-
tia uulnerentur, nec inuocatio piorum turbetur.
Et quis non leuiter antea dissidia nostra nobis no-
cuerunt, non moueamus nunc inter nos ipsos certa-
mina nõ necessaria: sed singuli in alijs quædam bo-
ni consulamus, & communi tranquillitati condo-
nemus: & leniamus Ecclesijs moesticiam nostra æ-
quitate, quantū possumus: & filium Dei Dominū
nostrum Iesum Christum oremus, ne sinat extin-
gui lucem ueræ doctrine, & ueram inuoca-
tionem. Anno 1549.

Nobili, eruditione & uirtute præstanti ui-
ro, D. N. consiliario ducis Saxonie
Electoris, &c. P. M.

S. D. Cum de beneficio illustrissimi principis
Electoris, ac de tuo studio in causa Ionæ antè aman-
ter

*Carlowitz.
Lugd. 20.*

*(J. 26. d. missij) Lief - Carlowitz. H. d. g. M. l.
7. 49 ff.*

ter scripseris: & adiunxeris adhortationē, ut consilia instituta de concordia Ecclesiārum, & meo loco adiuuē: de utroq; negotio necessariō respondendū esse censui. Teq; oro, ut hanc epistolam, longiorem quā quales ad occupatos scribere soleo, non grauatim legas. Totum me tibi aperio.

Primum autem hoc tibi cōfirmo, me optare, ut illustrissimus Princeps de sua & consilij sententia statuatur, quod uideatur maximē salutare fore & ipsi, & Reipublicæ. Ego, cūm decreuerit Princeps, etiamsi quid non probabo, tamē nihil seditione faciam: sed uel tacebo, uel discedā, uel seram quicquid accidet. Tuli & antea seruitutem penē deforme, cūm sepe N. magis sue naturæ, in qua *fidouētia* erat non exigua, quā uel personæ, uel utilitati communi seruiret. Et scio omnibus atatibus, ut tempestatum incommoda, ita aliqua in gubernatione uitia, modestis arte ferenda & dissimulanda esse. Sed non modō silentium à me flagitari dicas, uerū etiam suffragationem. Non dubito te utrum sapientem, & hominum naturas inspicere, et sagaciter de ingenijs & uoluntatibus iudicare. Non sum natura *fidouēnos*: & si quis alius, consociationem hominum ualde amo: nec moui has cōtrouersias, quæ distinxerunt rempublicam, sed incidi in motas, quæ cūm multæ essent & inexplicatæ, quodam studio querendæ ueritatis, præsertim cūm multi docti &

d sapienā

sapientes applauderent, considerare eas cupi. Et
 quanquam materias quasdam lucidiores autor ini-
 tio miscuerat: tamen alia uera & necessaria nō pu-
 tavi reijciēda esse. Hec cum excerpta cōplecterer,
 paulatim aliquas absurdas opiniones uel sustuli, uel
 lenij. Cumq; multa tribunitia passim in tota Ger-
 mania plebs in conuiujs, & indocti concionatores
 in templis adderent, primum in inspectione Eccle-
 siarum multa correxi: quo tempore alij accenderūt
 aduersus me aulam, propter studium moderatio-
 nis. Ac postea serē annis uiginti, alij me frigus &
 glaciem nominauerūt, alij me assentire aduersarijs
 dixerunt. Memini quendam mihi obijcere, me am-
 bire galerum Cardinalitium. Hac iniquitate iudi-
 ciorū nihil motus, cum in his operis scholasticis di-
 ei de Ecclesiæ doctrina necesse esset, res necessarias
 quanta potui proprietate exposui, præcidi inutiles
 quæstiones: quosdā scrupulos præterij, ne accēderē
 tur maiora disidia. Et profuisse hanc propriā ex-
 plicationē ad consensum Ecclesiarū in multis regio-
 nibus, non est obscurum. Sed quidam mihi eō ira
 scuntur, quod inuitasse iuuentutis studia ad doctri-
 ne nostræ genus existimāt, & confirmasse multo-
 rum uoluntates. His respondeo, quod mota repu-
 blica Attica, et translata gubernatione ad quadrim-
 gentos, respondit Pisandro Sophocles, interrogan-
 ti cur statum Quadringentorū admisissent? Quia,
 inquit,

inquit, nihil uideo in Repub. melius fieri potuisse. Non flectere me ad aduersarios uolui: (et me hortabantur multi potentes uiri) quia iudicavi rectius, et his regionibus nunc quidem conuenientius esse, harum Ecclesiarum statum si quibus officijs possem tueri, et ornare. Quanquam et hic status non meo, sed aliorum consilio constitutus erat: in quo etsi multis quaedam displicebant, ut in omni gubernatione aliqua sunt uitia: tamen in hoc agmine, in quo studium erat quaerendae ueritatis, esse malui, quam apud hostes, qui iniustam seuitiam exercebant. et deinceps tranquillitati Ecclesiarum libenter seruiturus sum: sed turbare eas uel mutato genere doctrinae, uel pellendis honestis uiris, nequaquam uelim: de quibus earum nona dissipatione cum cogito, ingenti dolore iam quoque adsicior. Nihil tam tenerum est, nihil facilius turbatur, quam inuolutio in mentibus hominum: nec maius ullum malum est, nec acrior ullus dolor, quam inuolutio inuolutio.

Adsentior, inquit, nec mutabitur genus doctrinae: tanta est N. N. pietas, ut sanare et coniungere Ecclesias uelit. Credo imperatoris uoluntatem bonam esse, et uideo mediocres conditiones proponi: sed tamen pauca quaedam mitigari uelim. Multa sponte et liberaliter largior, de quibus acerrime pugnauerunt alij. Politiam Ecclesiasticam conseruari opto. Fortassis sum ingenio seruilis: sed tamen uere modo

destiam esse conuenientem bonis mentibus, gradus gubernationis non labefactari, existimo.

Forma uetus collegiorum magno consilio constituta est ad exemplum Ecclesiae, quae in populo Israel fuerat, ut ibi doctrinae custodes & testes essent, & sint in collegijs aliqui docti uiri. Nec existimandum est, ad diuturnitatem aulas Principum illiteratorum futuras esse in custodienda doctrina diligētiore. Libenter & caeremonias, quas Liber praecipit, accipio. Scio enim disciplinae partē esse caeremonias. Et opinor uitam meam testari, me disciplinae & ordinis amantem esse: & constat, meis scriptis qualibuscumq; inuitari iuuentutem ad intelligendam & amandam disciplinam. Puer etiam in tēplis singulari uoluptate ritus omnes obseruauit: & natura mea alienissima est ab illa Cyclopica uita, quae ignorat ordinem actionū, & odit ritus communes uelut carcerem. Nec tantum amplector hanc quae recēsi, sed etiam persuadere alijs eandem sententiam studebo.

De fide autem fuit admonitio necessaria, quam ad uos misi, & obtineri posse emendationem arbitror. In ea enim causa melior est Imperatoris uoluntas, quam aduersariorum: qui gloriosum sibi ducunt, nos tanquam pueros praestigijs ludificari.

De inuocatione mortuorum, & in alijs mutationibus, tetra exempla uidistis: ipse talia nequaquam
stabiliamt

stabiliam mea suffragatione. De cæteris articulis nunc non pugnabo. Illud autem in hac deliberatione considerandum est, quid mediocribus pastoribus persuaderi possit. Vellem igitur uos & præcipuis ex senioribus pastoribus consilium uestrum planè exponere, & ostendere cur hanc conciliationem Ecclesijs profuturam existimetis. Harum apud uicinas gentes autoritas etiam ualeret: quarum uoluntates si non adiungentur ad uestras, noua dissidia erunt. Si quis autem uel stultam uel iniustam pertinaciam esse iudicabit, nõ assentiri libro in omnibus articulis, & abuti nos lenitate Imperatoris dicat: huic respondeo, me non tantum publicæ pacis causa, sed etiam ne inuocatio in rudioribus turbetur, multa largiri & dissimulare: nec ignorare me illud Pindaricum, τὸ σιγᾶν πολλὰν ἐστὶ σοφίαν τὸν ἀνθρώποις. Sed modus est quidam eius rei.

Si autem hac moderatione placari potentes non possunt, & uideor Ecclesiæ esse ἀλάτωρ: aut uideor apud nostros amēs fuisse, uelut Melanthius apud procos Penelopes, autor pecoris edendi, ut Ouidij uerbis utar, uel monstrator armorum: feram Deo uolente, quæ accident, non ut illi Melanthio, sed ut alijs multis, qui in bonis causis, etiam leuiores, ueritatem uitæ antetulerunt. Nec impedio, quo minus constituent Rempublicam suo arbitrio gubernantes.

d s Etſi

Et si autem scio, hanc meam moderationem non
 satisfacturam esse ijs qui summā potentiam tenent:
 tamen te oro, ut cum hæc certamina non mouerim,
 & sine petulantia ueritatem quæserim, & meæ
 explicationes multis bonis rebus aliquid lucis attu-
 lerint, mihi ut ueniam des, uel studio nostrarum Ec-
 clesiarum cupienti, ne earum tranquillitas turbetur,
 uel aliqui minus uidēti quid expediat. Consilijs
 de bello nunquam adhibitus sum: cumq; Ducum na-
 turas nossem, dolui eos arma capere. Sciebam &
 illud, nihil esse simile Pelopide & Epaminunde.
 Non unquā iudicium & dolorē ante bellum ijs o-
 stendi, quorum * apud principum uolebat autori-
 tas. Nec ad Stoicum fatem refero hanc calamitatē,
 sed multis magnis delictis homines poenas attraxisse
 agnosco. At Deum oro, ut in ira misericordia
 suæ recordetur, & seruet Ecclesias & politias, quæ
 sunt hospitia piorum studiorum. Bene uale, 4. Ca-
 lend. Maij.

Ioanni Obernburgero Cancellario
 Caroli Cæsaris, S. D.

I, 57.
 Et si exempla moderationis & clementie in ui-
 ctoria, recitari ex historijs ueterib. multa possunt:
 tamen ingrati essemus, si aliorum potius quam Ca-
 roli mansuetudinem & lenitatem commemorare-
 mus, qui cum captis regibus & principibus magna
 cum laude pepercit: tum uerò iam insigni exemplo
 uictoriam

victoriam moderatus est, collocatis captiui ducis se
 lijs in amissam hereditatem. Hec bonitas Deo gra
 ta est, maxime conueniens summo fastigio. Existi
 mo autem precipuos viros in aula intueri domini
 exēpla, & consilia generis humani referre. Te cer
 tē & natura placidum & beneficum esse animad
 uerti, & sapientiē doctrinēq; studijs ita confirma
 tum, ut ad iustam normam omnia cōsilia dirigas, et
 hanc lenire & quietate & misericordia studeas, ut ser
 ues homines non malos, quorum in Republica usus
 esse potest. Quare ad te scribere ausus sum, mansue
 tudine & sapientia tua fretus. Etsi enim in Acade
 mia oppidi Saxonici, quod oppugnastis, fuisse me
 confiteor: tamen cum arma non gesserim, et doctri
 nam uitę necessariam, quęcumq; erunt * imperio
 rum cōuersiones, iuuentuti bona fide tradiderim, &
 aliqua me spe uenię sustēto. Ac minus mihi irascere
 tur boni & sapientes, si nossent, qui dolores, qui sen
 sus, quę uoluntas mihi semper fuerit & initio belli,
 et multo antē cūm semina belli spargi uiderē. Nun
 quam opes aut potētiam ulla speraui, uel capti
 ui. Nunc igitur supplex ad te uenio, teq; propter re
 ligionem & ius supplicum, quod quale fuerit (si
 cut scriptum est,

Μυθ' ἰνέτας ἀδινῶν, ἰνέτα ἰεγοί τε νδι ἀγγοί
 non ignoras, oro, ut bonis & doctis uiris, qui sem
 per alieni fuerunt ab omnibus cōtentionibus publi
 cis,

d 4 cis,

Handwritten notes in red ink, including the word "Myst" and other illegible characters.

eis, & artes uitæ utiles docuerunt, opem feras, ut re-
 dire eos in oppidiū, unde initio belli exire iussi sunt,
 & suas edes tenere cōcedatur. Aequissimum est,
 horū causam seiungi à cæteris, qui in odio sunt pro-
 pter dogmatum certamina: non enim opinor uos
 gerere arma cū artibus. Rex Demetrius cum Rho-
 dum obsideret, murumq; in eo loco ubi erat tabula
 Protogenis magna arte picta, quassurus esset: cum
 rogaretur à Rhodijs, ut monumento illi Protoge-
 nis parceret, reuocauit inde milites, inquit, se non
 gerere bellum cum artibus. Eaq; initia fuerunt fa-
 ciendæ pacis cum Rhodijs. Quanto erit gloriosus
 Imperatori nostro, seruare bonos & doctos uiros,
 quorum eruditio Reipub. usui esse poterit: quam
 Demetrio fuit, seruasse mutā tabulam? De me nō
 audeo scribere: etsi sapientibus & non duris iudici-
 bus de mea uoluntate, ac de meis actionibus satisfa-
 cere me posse arbitror. Sed amicorum causam tibi
 commendo, quorum eruditio & uirtus tanta est,
 ut non dubitem ultrò te defensurum esse, si tibi no-
 ti essent. Scripsi breuius, propter tuas occupatio-
 nes: teq; oro, ut meam epistolam boni consulas, ac
 mihi per hunc integerrimum conterraneum tuum
 N. significes, quid spei in amicis nostris esse possit.

Embucæ

*Stadion I 65.
 Tempore con-
 uentus An-
 glicani*

Episcopo Augustano S. D.

Multo antè intellexi, R. P. T. in deliberationibus
 de

de controuersijs moderatissimè loqui. Quamquam
 autem cupiebam R. P. T. causam nostram commen-
 dare, & meam de tota re sententiã exponere, ut me
 lius intelligi posset, me in primis cupidum esse pa-
 cis: tamen habeo certas causas, cur nõ ambierim col-
 loquium R. P. T. quòd fama nostri consensus uideba-
 tur aliquid incommodi habitura: & hic statuebam
 magnos & sapientes uiros, inter quos meritò R. P.
 V. numeramus, sua sponte ad benefaciendum accen-
 sos esse. Nunc tamen duxi scribendum esse ad R. P.
 T. primum ut intelligeret beneficiũ suum apud ho-
 mines gratos collocari: deinde ut cognitis nostris
 uoluntatibus, negotium hoc facilius expediret, præ-
 fertim cum iam quasi in extremo agone maximè sit
 laborandũ bonis uiris, ut exitũ habeat tranquillũ.

Principiò autem habeo gratias R. P. T. quantum
 animo concipere possum, maximas, quòd hactenus
 in dicenda sententiã uiolenta consilia repudiasti. Et
 hac uoce mea existimabis tibi gratias agere omnes
 bonos uiros in his partibus. Non enim sunt omnes
 perditii aut improbi iudicandi, qui amplexi sunt
 hoc doctrine genus, in quo nos uersamur. Deinde
 uelim hoc sibi persuaideat R. P. T. de me, deq; multis
 alijs, nos optare, ut pace constituta Episcoporum
 potestas sit incolumis: & hanc plurimum prodesse
 Ecclesiæ iudicamus. Erit igitur clementiæ episcopa-
 lis, ut nos qui parère non recusamus, seruemur: ac

d s paucis

paucis rebus relaxatis, quæ neque fidem nec bonos mores ledunt & quas iam natura rerum non patitur mutari, nostri nõ grauatim parebunt. Ac providendum est, ne hi qui sunt sanabiles, coniungantur cū deterioribus, si res ad arma deducatur: quod si accidat, non solum bellum infinitū erit, sed etiam oriētur nouæ hæreses: quæ si excitate fuerint, nunquam ad omnem posteritatem coire Ecclesiæ concordia poterit. Ego scio, quas opiniones, quam perniciofa dogmata nõnulli intra parietes contineāt, ut per occasionem proferant: & multum * improbis belli tempore, præsertim si dux audax contingat, & furioso ingenio præditus. Memini scriptū esse: Obdurans aurem suam à clamore pauperū, etiam ipse clamabit, & non exaudietur. Hæc res merito bonos uiros mouere debet, ne hominum miserrorum preces in tali causa aspernentur. Vobis uerò Christus uestre pietati & clementiæ haud dubiè præmia amplissima reddet, quemadmodum pollicitus est: Qui dederit potum aque uni ex minimis meis, &c.

Hæc mala trāquillis temporibus caueri possunt, præsertim si Episcoporum autoritas ualeat, & Ecclesiasticarū rerum curam susceperint. Quod si pacem impetrabimus: ego de me, deq; multis alijs uiris polliceor, nos omne studium nostrum ad illustrandam doctrinam Christianam collaturos esse. Tale

le seculum impendet, ut nisi transmittatur doctrina religionis, diligenter & prudenter collecta, maior cōfusio secutura uideatur. Neq; leues habeo causas cur hoc metuam. & cura hęc decet Episcopos, puram doctrinam propagandi ad posteros. Oro igitur propter Deum, qui uobis commisit hoc officium summum in terris erudiendi, ut, quod facitis, à uiolentis consilijs debortari pergatis. Valet.

D. Theophilo oratori S. D.

*Tempulus of
Hrobel L. 4. 30.*

Reuerende Domine. Cūm prædicatione multorū uiroꝝ cognouerim, R. D. V. in amplissimis honoribus, in rerum fastigio summa uti moderatione: adductus sum in spem, fore ut R. D. V. literas nostras æquo animo legeret. Verissimum est quod Plato scribit: Nihil optabilius, nihil melius, nihil diuinius posse accidere hominibus, quàm si sit in imperio cum potentia coniuncta sapiētia. Quare in itinere cūm huc adferretur, R. D. V. missam esse ad hęc conuentum, ut arbiter ac disceptator esset controversiarum religionis: multi uiri hanc gratulati sunt felicitatem Germaniæ, quòd tali uiro cognitio maximarum rerum commendata esset, qui non solum dignitate, sed multo magis sapientia antecelleret alijs hominibus. Iam olim enim fama sapientiæ tuæ per uniuersam Germaniam peruagata est. Ego igitur cūm existimarem, R. D. V. in ista sapientia, quàm maxime à uiolentis consilijs abhorrere: du-

rei ad R. D. V. scribendum esse, ut & nos intelligeret unice cupidos esse pacis atq; concordie, neque detrectare ullam tolerabilem seruandae pacis conditionem, dogma nullum diuersum à Romana ecclesia. Multos etiam repressimus, quod perniciose dogmata serere conati essent. Cuius rei extant publica testimonia. Parati sumus etiã obedire Romanae ecclesiae, modò (ut illa pro sua clementia, qua semper erga omnes gentes usa est) pauca quaedam uel dissimulet, uel relaxet, quae iam mutare, ne quidem si uelimus, queamus: neque fidem habeat R. D. V. maleuolis nostris, qui nostra scripta sceleratè deprauant, & affingunt quicquid uidetur ad inflammanda publica odia quoquo modo conducere. Ad haec, Romani pontificis authoritatè & uniuersam politiam Ecclesiasticam reuerenter colimus, modò nos non abijciat Romanus pontifex.

Cum autem concordia facile possit constitui, si equitas uestra paucis in rebus cõnuceat: & nos bona fide obedientiam reddemus: quorsum opus est supplices ferro persequi? Mihi nõ dubium est, quin R. D. V. nullo modo probatura sit illa uiolenta consilia, si causam nostram & uoluntates penitus norit. Nullam etiã aliam ob rem plus odij sustinemus in Germania, quàm quia ecclesiae Romanae dogmata summa constantia defendimus. Hanc fidem probabimus Christo & Romanae ecclesiae ad extremũ spiritum,

spiritum, Deo uolente. Leuis quædam dissimilitudo rituum est, quæ uidetur obsistere concordie. Sed ipsi Canones fatentur, concordiam Ecclesiæ in huiusmodi rituum dissimilitudine retineri posse. Quæ de re non decet me plura disputare apud utrum doctissimum, tot iam annis in summo cõsilio orbis terrarum uersatum. Hæc tantum scripsi, ut intelligeret R. D. V. nos petere pacem: ac rogare R. D. V. ut sapientiam atq; authoritatem magis ad nos seruandos quàm per dõcos cõferat. Verebar etiam, ne prolixitas offenderet R. D. V. ideo scripsi breuius: et propter Deum oro, ne hanc nostram deprecationem R. D. V. aspiciatur. Bene ualeat R. D. V. 1530.

Reuerendis uiris, D. Leonardo Beiero, & D. Christophoro Eringio, pastoribus Ecclesiæ Dei in urbe Cygnea, amicis suis, S. D.

Reuerendi uiri. Magna leuatio est animorum in omnibus doloribus publicis et priuatis, uidere Ecclesiam sui oppidi tranquillam. Quia præcipuè acquiescunt animi in inuocatione Dei: quæ, cum discordiæ sunt in cõspectu, ualde turbatur et impeditur. Cumq; hoc tempore multi propter publicas calamitates magno in mœrore sint, maximè curandū est singulis docētibus, ut sua Ecclesia sit uelut portus, in quem mœsti ciues confugientes, inuocatione Dei erigatur. Audimus autem, de re nō maxima isthic

inter

I, 102.

inter uos diffensione ortam esse periculosam, propter quam magna facta est auersio, ad grauissimos dolores, quos alioqui propter multas calamitates publicas sustinemus. Etsi autem nihil autoritatis nobis sumimus aduersus uos, nec imperare uobis quicquam uolumus aut possumus: tamen & dolorem nostrum uobis significamus: & uos oramus propter Deum, & propter ingentes omnium dolores, ut quod nos in hac senectâ & grauitate & in diuino ministerio maximè decet, hoc certamen omitatis. Et quanquã uterq; iure se cõtendere existimat: tamen iuri uestro utilitatē Ecclesie anteferatis: & pastor desinat plus oneris imponere collegæ, et collega utro se offerat propter Ecclesiam subiturum esse plus laboris. Aut si non cedat uterque, cedat alter: nec existimetis turpe esse uinci. Nulla uictoria, nulli triumphus sunt magis digni laude in Ecclesia, quam in talibus certaminibus anteferre publicam concordiam priuato adfectui: quod cum nobis notissimum sit, non est opus longa commemoratione. Existimamus uos ipsos sæpius cogitare de filio Dei, qui ad eum se abiecit infra omnes homines, ut coram æterno Patre iacuerit prostratus ac supplex pro nobis, deriuata in sese uera & horribili ira aduersus nostra peccata: perinde ac si ipse sese nostris sceleribus polluisset. Hanc totam humilitatem in filio Dei cogitantes, nos quidem expauescimus: ac dolemus,

temus, nos & alios interdū uehementius pugnare de
 autoritate uestra. Cedamus potius de iure nostro, ut
 cessit filius Dei de suo: & ut ipsi propter Ecclesiam
 aliena onera in nos deriuemus: nō existimemus pro
 brum esse, uideri inferiores, cū se filius Dei infra
 nos abiecerit. Hac imagine moueri omnium piorū
 peffora, non dubitamus. Deinde & tempora co
 gitate: obruat publica mœsticia omnes paruorum
 rerum contentiones. nec dolores alijs augeamus,
 nec impediamus nostram aut aliorum uocationem
 his rixis, quæ uariè uulnerant animos. Postremò
 & hoc cogitate, nequaquam offendendam esse uo
 luntatē illustrissimi Electoris Ducis Saxonie, & Ca
 talibus contentionibus, qui non uult ciuitates in fa
 ctiones distrahi. Nostro etiam dolori ut parcatis,
 uos etiā atq; etiam oramus: qui cū etiam alijs tem
 poribus de nulla re nisi de doctrina pugnandū esse
 iudicauerimus, nunc in hac mœsticia omnium pio
 rum multo magis ita sentimus, ne in tantis uulneri
 bus Reipublicæ plus mali oriatur. Quare nos ite
 rum propter Deum pacis auctorem, & cuius hæc
 uox est (Beati pacifici, quia filij Dei uocabuntur)
 obtestamur, ut toto hoc certamine omisso, tranquil
 litatem Ecclesiæ uestræ tueamini. Bene ualete. Die
 22. Ianuarij, Anno 1548.

Iohannes Bugenhagenus D. Casparus Cru
 cigerus D. Philippus Melancthon.
 Clariss.

Clariss. & opt. uiro Martino Luthero, Dō
ctori Theologiae, instauratori puræ do-
ctrinæ Euangelij, patri suo charis-
simo, P. M.

175.

S. D. Deus pater liberatoris nostri I E S U
CHRISTI, qui pro nobis factus est uictima, det
Ecclesie, tibi & familie tue, annum felicem. Hic
nondum sunt inchoatæ publicæ disputationes. In
mora nobis sunt aduersarij, qui habent inter se pri-
uatos congressus institutos, ut uel explorēt suorum
animos, ac suffragia percipiant: uel ut articulos cu-
dant nobis postea proponendos, qui uideantur con-
trouersias moderari. De his articulis cūm ferè totū
mensē deliberassent, altercāte Scoto cūm Pelagio
monacho & Mensingero (nam hi sunt antesigna-
ni) tandem Eccius formulam composuit de duobus
locis, de peccato Originis, & de iustificatione. glo-
rians non posse ex India aptiorē formulam ad con-
cordiam adferri: eamq; proposuit suis, ac iubet ire
in suffragia, quæ conatur extorquere. Sed tamen
Deus aliquorum mentes rexit & cōfirmavit, ne so-
phisticis illis articulis assentirentur. Repudiata est
formula Eccij à trium principum legatis, Palatini,
Marchionis, & Iuliacensis. Hi modestè, sed rectè ta-
men, professi sunt, se probare nostram sententiam,
quæ in Confessione & Apologia cōiuncta & de-
claratur. Fremunt reliqui, & de excludendis illis
trium

trium Principum legatis deliberant. Sed tamē cum
 id facere non audeant, decurritur eò, ut Eccius &
 * N. exhibeant suam sententiam scriptam presiden-
 tibus. Item ut reliqui tres etiam sententiā exhibeant
 scriptam, quam dixissent. Id heri, hoc est, 15 die De-
 cembri factum est. Sunt igitur ab aduersarijs
 trium principum legati aliquo modo seiuncti: qui
 an postea interfuturi sint eorum colloquijs, non-
 dum scio. Nobis pugnandum est, ut & publica dispu-
 tatio constituatur, ne fiat suffragatio, antequam res
 explicatae sint. Vtrinque miris technis aduersarij uel
 impedire disputationem, uel irretire nobiscum sen-
 tentias conantur. Sed nos articulos ab aduersarijs
 non accipimus. Congrediamur palam, ut collatis
 sententijs iudicem faciant filium Dei, de quo Pater
 caelestis inquit: Hunc audite. Etsi haecenus occul-
 tauerint illas suas sophisticas formulas, tamen eas ui-
 di. Est omnino puerilis ludus: ineruditis amphibo-
 logijs offundere nebulas rudibus conantur. Sum &
 ego inuitatus, ut formulā aliquā componerem. Sed
 respondi, me publicè dicturum esse, quid uideatur.
 Intelligo & aliorum tentari uoluntates. Speraba-
 mus Colonienfes etiam probaturos esse ueram sen-
 tentiam de iustificacione, & repudiaturos formu-
 lam Eccianam. Sed hi non modò sefellerunt nos, sed
 etiam augent periculum trium illorum, qui dissen-
 serunt. Reformationis Coloniesis auctor uoluit

c initio

initio ualde æquus uideri: & uult ita conciliari re-
pugnantes sententias, ut existimentur hactenus tan-
tum λόγους εἶναι fuisse. Has ineptias cum liberius
refutassent, dixit mirari se meam uehementiam: me
remouendū esse à disputatione. Rogauit, ut hoc mi-
hi impetraret: daturū me ipsi pro tanto beneficio
non contemnendum munus. Legatus pontificius
habuit oratiunculam satis tolerabilem. Dixit se ab
Imperatore uocatum esse. De sua potestate in hac
synodo nihil dixit. Eram tamen stans responsurus:
sed impedit Granuellus. Cui cum diceret Franci-
scus, me modeste responsurum esse, respondit: Scio
modestum esse, cum uult. Cū esset contentio cum
Scoto de fide & de dubitatione, inquit monachus
Pelargus, Rectum esse dubitare. & citauit dictum
Pauli: Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non iusti-
ficatus sum. Sic uolebat dubitationi patrocinari.
Tales Sphingas aduersarij delegerunt, ut audirentur
se abhorreere à cōcordia. Imperatorem regres-
sum esse in Brabantiam aiunt, propter Gallicam le-
gationem. Sed has fabulas nec inquirō, nec moror.

Coruinum uiuere speramus. Etsi constat fuisse
insidiatores ad eum interficiendū missos. Sed Deus
excubat pro nobis. Bene & feliciter uale. Deus
pater Domini nostri Iesu Christi seruet te, & ho-
nestissimam coniugē tuam, & dulcissimos liberos,
& totam familiam. Die 17, Vuormaciæ. Habes ue

vram & integram historiam, quam etiam D. Pontano Cancellario exhibebis: cui reuerenter salutem dicas meis uerbis.

Nobilitate & uirtute præstanti uiro,
domino à Richabim Gallo,

S. D.

Nullum est humanius officium, quàm alieno luctu adfieri, uel consolatione uel societate doloris alienam mœstítiam lenire. Quare etiam si tibi ignotus sum, tamè cum esset hic apud Caluinum, & de morte filij tui Iodoci, què sciebã fuisse adolescentè egregia indole, uirtute & eruditione præditum, ad te darentur literæ, meas quoq; adiungendas esse putauit: præsertim cū et mihi immatura mors talis adolescentis magnum dolorem attulerit. Doleo enim Ecclesiam orbatam esse tam felici ingenio, cuius erat magnus usus futurus in propagandis & illustrandis optimis artibus, quæ sunt utiles uitæ. Tua etiam causa doleo, ereptum tibi esse filium, in cuius suauitate & uirtute acquiescere senectus tua debebat. Et erat ipse propter optimos mores uita longiore dignus. Fateamur & nos nostro commodo moueri, quoddã amicum & optimum studiorum socium amissimus. Itaq; non possumus non lugere interitum filij tui: & cum optima quæq; natura maxime sit perituros, non possumus tibi tam duram legem imponere ne doléas. Ne Paulus quidem lugere uetat:

6 2

sed

sed ne luceamus ut gentes ignaræ propositæ immortalitatis. Vt igitur humani animi est affici suorum interitu: ita rursus pietas est moderari necessitatem, & auocare animum ad cogitationem de Dei uoluntate, de communibus ærumnis generis humani, de immortalitate, denique de filij uoluntate iam fruētis dulcissima Dei & Ecclesiæ purioris consuetudine in cælo. Nam sic cogitabis nos nec nascei nec occidere casu, sed Dei consilio, sicut inquit Psalmus: Ipse fecit nos, & non ipsi nos. Statuas non repugnādum uoluntati Dei, qui filium euocatum ex hoc carcere, ad aliud melius uitæ genus traxit. Sit igitur modus aliquis tristitiæ, nec fremere aduersus uoluntatem Dei incipiat. Deinde quisquis præsertim horum temporum calamitates in Ecclesiâ & Republica propius considerat, uideatur non difficulter obtemperaturus Deo, si ex hac uita euocetur. Publica enim morū corruptio, etiam bona ingenia inflectit ad eas artes, quæ etiam si sunt indignæ bonis: tamen quia ad potentiam & opes aditum faciunt, à pluribus coluntur. Iam in Ecclesiâ, quæ debebat esse gratissimus receptus ac ueluti portus bonis & studiosis: quantum est priuatarū superstitionum, quanta Apostolicæ disciplinæ perturbatio? Et summi ordines, ad quorum officium pertinebat mederi his malis, noua asperitate ea confirmant. Quid igitur loci bonis & doctis in Ecclesijs

sijs esse potest, ubi eis exilia, carcer & atrocissima
 supplicia proposita sunt? Non igitur recusamus ad
 eam Ecclesiam discedere, in qua summa cum tranquil-
 litate, pulsa omni caligine Deum intuebinur, cum
 summis uiris Prophetis & Apostolis. Horum con-
 suetudinem quoties cogito, & ad gubernationē re-
 rum in hac uita comparo: Quid dicam quod sen-
 tio: Incēdor melioris uitae desiderio. Vidi funera &
 domestica & aliorum coniunctissimorum hominū
 pleraq; magno cum dolore. Sed cum temporum ui-
 tia intueor, saepe iudico impendentibus calamitati-
 bus orbis terrarum, eos qui iam moriuntur, diuini-
 tatis eripi. ut Esaias inquit, Iustos mori, ne publicis
 poenis unā cum ceteris plectantur: scilicet, ut in cu-
 bile suum ingressi, placidē quiescant. Ita existi-
 mes & filium tuum secuturis calamitatibus ereptū
 esse. nam aliquāto post, orbis terrarum magnis mu-
 tationibus concutietur. Nec te amisisse filium arbi-
 tretris. Viuit ille, & te trāquillo animo esse iubet,
 & letus te expectat in illa meliori uita, ubi rursus
 te complectetur: ubi rursus ipsius consuetudo mul-
 to tibi ducior erit, quam cum infantem gestabas in
 sinu, docebas uerba fingere, aut cum postea uolupta-
 tem ex eius ingenio & studio capiebas. Aliquanto
 post ipsum audies de Deo, & de filio Dei, de mirā-
 bili cōditiōe rerum, denique de ijs rebus omnibus
 differentem, ad quarum cognitionem mens huma-

na proprie condita est. Videbis cum in coetu Prophetarū & Apostolorū, & cum his philosophantem. Hec te uera gaudia iam animo concipere conuenit: neq; existimes ea magis à me rhetorico more colligi, quam uerè dici. Ego uerò cum audio mores ipsius pios & honestos fuisse, & ardentem uera fide & agnitione filij Dei, caluisse & inuocasse Deum: hinc discedetem, se commendasse filio Dei, qui nobis æternum patrem cœlestem placauit, & ab æterna morte pios ipsum inuocantes redemit: nõ dubito, cum in cœlum beatorum à Christo traductum esse. Non enim dubitandum est de diuinis promissis, & illa salutaris uox intus infixæ hæreat in animis nostris: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Hoc argumentum ad consolandum efficacissimum est: idq; si sepe repetas animo, non solum lenietur dolor, sed etiam desiderium illius futuræ consuetudinis cum filio in animo accendetur. Ac spero eadem tibi à Caluino copiosius & melius perscribi, non solum quia eruditione & facundia superat: sed etiam, quia cum filium tuum norit familiarius, plura de eius uirtute & pietate commemorare potest. Deum precor, qui est autor consolationis (ut Paulus inquit) ut ipse erigat animum tuum, & te & reliquos seruet & gubernet. Bene uale: mense Aprili, ex conuentu Ratisbonensi,

1541.

Ad

Ad quemdam amicum, de modo loquen-
di secundum rationem idio-
matum.

S. D. Ego uerò, reuerende uir & charissime frater, uel quotidie tecum colloqui me posse optarem, non de populi fabulis, sed de rebus maximis ad doctrinae explicationem pertinentibus. Nam & diligo te, & studium probo, & opto inter nos pium cōsensum, ac in omnibus his Ecclesijs & Academijs perpetuum esse. Quare silentij mei causam non putes iudicij uel uoluntatis mutationem: sed exilia & alie aerumnae saepe hęc officia impediunt. Quid uerò scribis te à me reprehensum esse, & quidem in scriptis publicè propositis: id nō esse factū, scripta ipsa ostendunt, quae tibi mitto: quorum alterum à Stancaro reprehensum est. Legi & propositiones tuas de duabus naturis in Christo, & de idiomatum communicatione, ante annum mense Maio editas, easq; palam dixi me approbare. Sed cum ad me ineluctus Elector Marchio controuersiam misisset, scripsi ei de modis loquendi, me optare, ut illas & uos & nos sequamur, & constanter retineamus ueterem loquendi formam, approbatam in synodo Ephesina, & à doctis deinceps. Questionem uerò de mediatore, iudicari posse ex epistola ad Hebraeos. Ac prorsus affirmo, me inuocare filium Dei, Deum & hominem, & hanc personam

agnoscere mediatorē, sicut inquit: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. De hac tota re longiorem tibi explanationē mit-
tam. Illud autem non disimulo displicuisse mihi, quòd in libro Berlinesi scriptum erat, Christum secundum utramq; naturam mortuum esse. Non sic loquitur uetustas. Etiam si uera est propositio iuxta communicationem idiomatum: Deus est mortuus. Nec tamen moueo rixas, sed cogitabā alios mortuos esse: nec te existimabam architectum libri esse, sed alium, qui suas quasdam delicias in loquendo amat, nec proprietatem, nec antiquitatis consuetudinem retinere studet, ut ipse iudicare potes. Spero te lecta nostra responsione, quam mittam incho-
Electori, non pugnaturum esse nobiscum. Et te propter Filium Dei & Ecclesie salutem oro, ut uocem & autoritatem tuam ad tuendum pium consensum in his Ecclesijs & Academijs cōferas. Vagātur passim multi, qui & dissidia serere conantur, & piorum inuocationem turbant: ut nuper & Tamerus fanaticas opiniones spargere cœpit. Aduersus tales tue amur coniunctionem nostram. Res magnæ sunt, de quibus iam differimus: de Mediatoris inuocatione, de proprietatibus personarum diuinarum, & de alijs quibusdam doctrinæ membris, de quibus certamina mota sunt & in Gallico littore, & alibi. De quibus & tecum coram colloqui uellem, & aliquando

aliquando colloquar. Bene & feliciter uale. Die 12.
Aprilis, anno 1553.

Consilium de articulo, Descendit ad in-
ferna, Theologorum quorundam,
ad ciuitatem Ham-
burgensem.

I, 112.

S. D. Honestissimi uiri, prudentia & uirtute
præstantes. Etsi multæ aliæ crumæ nos non leui-
ter excruciant: tamen auget dolorem & dissensio
in uestra Ecclesia, quam ualde diligimus & uenera-
mur. Oramus igitur Filium Dei, custodem Ec-
clesiæ suæ, ut nos omnes regat: & ut Samaritanus
uiatori opem tulit, ita ipse quoq; languidum cor-
pus Ecclesiæ suæ foueat, sanet, & seruet. Intelle-
ximus autem tria membra esse uestrarum literarû,
an probemus inchoatam formam procedēdi in pro-
ponendis articulis. Deinde quæ sit nostra sententia
de ipsa cōtrouersia. Tertio, si institutam inquisitio-
nem aliqui defugiunt, quid contra eos statuendum
sit, aut quid aliud agendum uideatur. Primum
autem uerissimum est, pertinere ad curam Senatus,
ut Ecclesia rectè doceatur, & ne dissidia serantur.
Ideo, quòd instituta est deliberatio de restituenda
concordia, Senatus pie & rectè facit: sed optare-
mus non tam multos articulos propositos esse, quo-
rum aliqui magnas & difficiles disputationes pare-
rent, si agerentur. Quòd deinde flagitatur nostra
e 5 senten-

sententia, etsi sepe hac de re & reuerendum D. Lutherum loqui audiuimus, & legimus aliorum scripta, & in qua sententia acquiescendum sit cogitauimus: tamen nunc mota cōtrouersia scripsimus ad alios quoq; quorum expectamus sententias, ut collatis iudicijs inter plures, unam consentientem sententiam mitteremus, ne postea diuersitate hoc disidium inflammaretur, & spargeretur in alia loca. Et non solum quid sentiamus ostendendum est, sed etiam addenda testimonia & argumēta: quod nunc subito fieri nō potuit. Quam cōtanter autē accedat ad hunc articulū reuerēdus D. Lutherus in enarratione Geneseos, & in cōcōne Torgēsi, cōsiderasse uos existimauimus. Tantū ad uictoriam Filij Dei accommodat: cetera dicit non inquirenda esse. Vicit omnino Filius Dei dolores inferorum: sed Psalmi ostendunt, dolores inferorum non restringēdos esse ad tempus tantū post animæ separationem. Horrendam illam consternationem & sensum iræ Dei etiam in hac uita multi experiuntur, ut scitis: in qua lucta spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Retineri autem debere hunc articulum de descensu, iudicat reuerēdus D. Lutherus, etiam si ad uictoriam tantū referatur. Quia confitemur destructam esse tyrannidem diaboli & inferorum: hoc est, liberatos omnes qui credunt in Christū, à potentia diaboli & ab inferis, iuxta hoc dictum:

dictum: Nemo rapiet oves meas ex manibus meis.
 Et hanc uictoriã Filius Dei certo modo diabolis ostendit: & non dubium est, diabolos sensisse suã potentiam ab hoc uictore fractam esse, & uerè caput serpentis à semine mulieris contritum esse, & quidem à Christo Deo & homine: & inter signa uictoriæ fuit resuscitatio multorum mortuorum. Hac interpretatione ipse contentus fuit: sed aliàs de ipsa controuersia scribemus copiosius. Nunc de tertio membro. Cùm constet tantum esse cõtrouersiam de cruciatibus animæ Christi post separationem, oramus deinceps non urgeri inquisitionẽ particularem ad articulos illos, nec queri inde occasionẽ alterutros eijciendi. Sed hoc damus consilium: Cùm ipse reuerendus D. Lutherus hanc quæstionem de pœnis animæ Christi post separationem, non dixerit mouendam esse: mandetur utriq; parti, ut expectent aliorum iudicia: ac interea in scholis, in concionibus, aut alijs publicis congressibus omittant mentionem huius quæstionis. Non interea aboletur articulus, sed retinetur, ut suprã dictum est: tantum inquisitio eius particule omittitur, de tempore cruciatuum, cuius partis inquisitionem nec D. Lutherus necessariam esse iudicauit.

Hanc nostram responsionẽ simpliciter & optimo studio scriptam, ut boni cõsulatis, uos etiam atque etiã rogamus. Verè enim affirmare possumus, ualde

valde diligi à nobis & Ecclesiam uestram, & ciuitatem, & ipsos pastores Ecclesiarum uestrarum, quos omnes scimus esse uiros honestos, eruditos, Deum uera pietate colentes. Nulla nobis cum quouam similitas est, sed sincera erga omnes beneuolentia: nec in his tantis miserijs nostris indulgere uelis priuatis affectibus uelimus. Quare nihil odio cuiusquam, nihil in ullius gratiam scriptum est. Neminem ledere aut damnare uoluimus: sed simplicissime & candidissime exposuimus: quid & uestræ Ecclesie & alijs Ecclesijs profuturum esse uideatur. Mense Septembri, 1550.

Explicatio propositionis: Omnes homines natos ex uirili semine, esse obnoxios peccatis.

Dei beneficio in his regionib mediocris concordia de toto corpore doctrine Euangelicæ longo tempore fuit: imò & Ecclesiarum & doctentium amicitia fuit grata omnibus pijs. Ac nos quidem consensum retinere de doctrina fideliter studemus: nec mutaturi sumus unquam doctrine uocem, quam adhuc sonant hæ Ecclesie. Quia scimus eam uerè esse decretum æternum & immotum Dei. Deinde scimus inuocationem maximè turbari & impediri omnibus disidijs, magnis & paruis: & turbata inuocatione aliquos dolere, & desperatione opprimi, alios prophanos fieri, ac prorsus aduers. Itaque propter multas

multas grauisimas causas optamus summo studio
 cōcordiā & tranquillitatē Ecclesiarū retineri: quā
 si qui petulanter turbant motis non necessarijs cer
 taminiibus, grauitē Deum offendunt, cōtristant sp̄
 ritum sanctum in pijs, & p̄cnas accersunt. Quare
 ne lēdatur gloria Dei, ne uē turbetur inuocatio in
 pijs, & ut scandala & p̄cnæ uitentur, oramus &
 uos isthic, ut consensum de doctrina tueamini.

Nos semper ita sensimus, & nō dubitamus hanc
 omnium ueterum eruditorum scriptorum senten
 tiam esse, omnes homines natos esse ex uirili semi
 ne, in utero reos & inquinatos peccato originis
 fuisse & esse, sicut Paulus expressē inquit: Et sic
 mors peruasit in omnes, eo quod omnes rei sunt.
 Item: Vnius delicto in omnes condemnatio uenit.
 Cū autem dicimus de conceptis ex uirili semine,
 manifestē dicitur, filium Dei Dominum nostrum Ie
 sum Christum, qui missus est ut fieret uictima, & sit
 saluator generis humani, nequaquā esse reum. Hic
 enim non est conceptus ut ceteri homines: sed ut in
 uerbis Iacob patriarchæ, Genesis 49 significatum
 est in uocabulo Siloh, id est foetus uirginis, in uirgi
 ne conceptus est, mirabiliter diuinitate uniente na
 turam humanam filio imagini aterni Patris. Sic Fi
 lius Dei fuit sine omni peccato originali & actua
 li: quia cum ordine diuino in recipiendo genere hu
 mano satisfieri oporteret, oportuit hunc redēpto
 rem,

rem, ut æquivalens precium esset pro alijs, & ἄν-
 τρω, ut ipse Dominus nominat, sine peccato esse.

Hæc arcana cōsilia, quo modo simul iusticiæ or-
 dinē in misericordia seruare oportuerit, in uita æ-
 terna discemus. Nunc tamē initia huius doctrinæ di-
 scenda sunt: quòd Deus uerè & horribiliter irasca-
 tur peccatis: & quo iusticiæ eius satisfieret, oportu-
 it uictimā sine peccato esse. Nulla enim alia crea-
 tura neq; in cælo neq; in terra, nisi solus filius Dei,
 est sine peccato, per quem omnes electi sunt redem-
 pti. Ideo & Anselmus inquit de filio: Per quem &
 mater ex qua natus est, & alij mundati sunt. Et Io-
 hannes inquit: Ex plenitudine eius omnes accepi-
 mus. Voluit quidem Deus, ut conspiceretur testimo-
 nia mirandæ suæ sapientiæ & bonitatis: dissimilia
 esse exempla electorū, & alios in gubernatione col-
 locatos donis excellētibus, alios mediocribus orna-
 uit. propter quæ & Deo gratiæ agendæ sunt: & de
 ipsis sanctis reuerenter sentiendum est, qui fue-
 runt talia Dei organa, & Dei donis piè usi sunt. ta-
 men tenenda est regula, solum redemptorē sine pec-
 cato fuisse: & ceteros nō nisi per filium Dei redem-
 ptos esse. Harum maximarum rerum doctrinā ob-
 scurari, aut corrumpi nollemus. Ideo rogamus col-
 legas eiusdem ministerij, ne moueant alias quæstio-
 nes, quæ obscurant lucem ueræ doctrinæ: nec dissi-
 dijs occasionem præbeant. Hæc controuersia, quæ
 multis

multis uidetur exigua, maximas quæstiones deinde paritura esset si ageretur. ut uerissima admonitio de discordia tradita est: Parua scintilla totam syluam uno incendio perdere potest. Obtestamur ergo collegas uestros, ut malint tueri tranquillitatem Ecclesie, quam mouere quæstiones non necessarias, quibus dissidia accenduntur. 1549.

Ioannes Bugenhagen Pomeranus D.
Philippus Melancthon.

DE VSV PARTICVLAE

Sola.

Reuerendo uiro, eruditione et pietate prestanti, domino Georgio Buchholzer, Proposito Ecclesie Dei in urbe Arctoa, amico suo colendo.

Venerande uir, & amice charissime: Multi boni & prudentes iudicare possunt, mediocre meum studium fuisse, ut cum ab alijs controuersie multae & magnae, in quibus multa indistincte dicebantur, motae essent, explicatio extaret proprio genere sermonis, necessaria iunioribus, & paci utilis. Quia ambiguitas semper gignit discordias. Spero etiam ad consensum Ecclesiarum in multis locis, profuisse illam propriam loquendi formam. Neque nunc genus doctrinae mutabo, neque curam proprie & recte loquendi deponam. Sed saepe ex aula uestra in-
suauis

suaves reprehensiones audio, quas publice tranquillitatis causa dissimulo. Retineo exclusiuam: & sicut antea plerūque usus sum particula Gratis, que minus habet ambiguitatis, & à Paulo usurpatur, qui, ut artifex, rectè loqui uoluit, ita adhuc ea particula utor. Cito etiā in ipsa refutatione, quam misi, dictum: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens, sic Propheta exclusiuam expresserunt. Sed de particula Sola, perpetua est hæc aduersarium cauillatio, Fidem non esse solam. Quod uerissimum est, de ea præsertim fide, de qua loquuntur Ecclesiæ nostræ, cum Euangelij propriā uocem repetunt, Fide iustificamur. Vitandæ igitur ambiguitatis causa dico, me hinc non litigare de particula Sola. Et scitis quā multi flagitiose intelligunt particulam Sola. Iam uerò in refutatione quam misi, pugno cum illis qui dicunt, hominem dilectione iustū esse: item, dilectionem esse iusticiam inhzrentem: & prorsus omittunt fidem, quia cogitāt fidem tantum noticiam esse. Hinc pugno, ne fides prorsus omittatur, cum uirtutes in nobis recensentur. Existimo autem illam meam refutationem ita firmam & perspicuam esse, ut dextrè iudicantibus sine calumnia, satisfactura sit. Et declarationem continet conscientijs utilem. Mitto pagellas & illustrissimo principi Friderico, & eius magistro & filijs uestris exhibendas. Iam accepi literas, in quibus scriptum est, Argē

torati

torati ciues nolle Hispanicis copias in urbē intro-
mittere. Bene uale, die 6 Iunij.

DE MODO CORAM DEO
iustificandi.

599

Brentio. Cuidam amico. *habetur in disputatione
nota ab Osian,
dro, in articulo,
de iustificati-
one.*

Tuam epistolam longiusculam accepi, quæ fuit
luculentissima: teq; oro, ut sæpe & multis scribas.
De fide teneo, quid te exerceat. Tu adhuc heres in
Augustini imaginatione, qui eò peruenit, ut neget
rationis iusticiam: & rectè sentit. Deinde imagina-
tur, nos iustos reputari propter hanc impletionem
legis, quam efficit in nobis spiritus sanctus. Sic tu
imaginaris fide iustificari homines: quia fide acci-
piamus spiritum sanctum, ut postea iusti esse possi-
mus: uidelicet impletionem legis, quam efficit spiritus
sanctus. Hæc imaginatio collocat iusticiam in no-
stra impletionem, in nostra mundicie seu perfectio-
ne: etiam si fidem debet hæc renouatio sequi. Sed tu
reijce oculos ab ipsa renouatione ad totum, reijce
inquam ad promissionem & Christum: & sentias,
quòd propter Christū iusti, hoc est, accepti coram
Deo simus, & pacem conscientie inueniamus, &
non propter illam renouationem. Nam hæc ipsa no-
uitas non solum sufficit. Ideo sola fide sumus iusti,
non quia sit radix, ut tu scribis: sed quia apprehen-
dit Christum, propter quem sumus accepti, qualis-
f cunq;

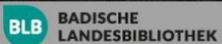
cūque sit illa nouitas, etsi necessariò sequi debet, sed non pacificat conscientiã. Ideo nõ dilectio, quæ est impletio legis, iustificat, sed sola fides: non quia est perfectio quadam in nobis, sed quia apprehendit Christum. Iusti sumus nõ propter dilectionem, non propter legis impletionem, non propter nouitatẽ nostrã (etsi bona sunt Spiritus sancti) sed propter Christum, & hunc tamẽ fide apprehendimus.

Augustinus non satisfacit Pauli sententiæ, etsi propius accedit quàm Scholastici. Et ego cito Augustinũ, propter publicã de eo persuasionem: cùm tamen nõ satis explicet fidei iusticiam. Crede mihi, mi amice, magna & obscura controuersia est de iusticia fidei: quam ita rectẽ intelliges, si in totum remoueris oculos à lege, & imaginatione Augustini de impletione legis: & defixeris animum prorsus in gratuitam promissionẽ, ut sentias, quòd propter promissionem seu propter Christum iusti, hoc est accepti sumus, & pacem inuenimus. Hęc sententiã est uera, & illustrat gloriam Christi, & mirificẽ erigit conscientias. Ego conatus sum eam in Apologia explicare: sed ibi propter aduersariõrũ calumnias non sic loqui licuit, ut nunc tecum loquor: etsi re ipsa idem dico. Sic dicis in tua epistola: Quando haberet conscientia pacem & certam spem, sic deberet sentire, quòd tum demũ iusti reputemur, cùm illa nouitas in nobis perfecta esset. Quid est hoc aliud

aliud dicere, quam ex lege, non promissione gratui
 & nos iustificari? In disputatione illa dixi, quod tri
 buere iustificationem dilectioni, sit tribuere iustifi
 cationem nostro operi. ibi intelligo opus factum a
 spiritu sancto in nobis. Fides enim iustificat, non
 quia est nouum opus spiritus sancti: sed quia appre
 hendit Christum, propter quem sumus accepti, non
 propter dona spiritus sancti in nobis. Si cogita
 bis animum reuocandum esse ab Augustini imagi
 natione, facile intelliges causam. Et spero te ex A
 pologia nostra aliquo modo adiuuari: etsi de tantis
 rebus timide loquor, quae tamen non intelliguntur
 nisi in certaminibus conscientiae. Populo omnino de
 bet proponi praedicatio legis & poenitentiae: sed in
 terim haec uera Euangelij sententia non est praeteren
 da. Quaeso igitur, ut rescribas & de hac epistola,
 & de Apologia iudicium significes, an nunc tibi sa
 tisfactum sit in hac epistola, de tua questione.

Sequitur appendix D. M. Lutheri
 ad hanc D. Philippi episto
 lam.

Et ego soleo, mi amice, ut hanc rem melius ca
 pia, sic imaginari, quasi nulla sit in corde meo qua
 litas, quae fides uel charitas uocetur: sed in locum i
 psorum pono ipsum Christum. Et dico: Haec iusti
 cia mea, id est ipse Christus, est qualitas et formalis

(ut uocant) iusticia mea, ut sic me liberem & ex-
pediam ab intuitu legis & operum: imò ab intuitu
obiekti, nimirum Christi, qui uel doctor uel dona-
tor intelligitur. Sed uolo mihi ipsum esse donum
& doctrinam per se, ut omnia in ipso habeam: si-
cut Iohannes dicit, Ego sum uia, ueritas, & uita.
Non dicit, Ego do tibi uiam, ueritatem, & uitam:
quasi extra me positus, operetur in me talia: in me
debet esse, manere, uiuere, loqui mecum. Item ad Co-
rinthios: Ut essemus iusticia Dei in illo. Non enim
id in dilectione aut donis sequentibus fit.

I, 105.

Responsio ecclie
& Academiæ
Vimborge
de cōtrouersia

DE CONVERSIONE SEV IV-
stificatione hominis coram Deo.

De controuersia Matthiæ Lauter-
ualdt, Elbingensis Prut-
teni.

Ita iudicauimus de cōtrouersia Epiriensi, ut non
defugiamus iudicia omniū piorum in omnibus Ec-
clesijs instauratis in tota Germania, Pannonia, &
Dania: & speramus Matthiam ita memorē esse be-
neuolentiæ nostræ erga ipsum, ut ne ipse quidem
queri possit, odio nos moueri in hac dijudicatione.
Si dicet nos nimium amare nostra scripta, aut hebe-
tiores esse quàm ut subtilitates suas intelligamus:
permittimus hanc nostram responsionem etiam a-
liarum Ecclesiarum iudicijs, ut antea diximus. Cer-
tè

tē uult Deus aliqua esse Ecclesiæ iudicia, & ser-
 uat aliquos doctrine testes. Primum autem filium
 Dei, Dominum nostrum IESVM CHRISTVM
 oro, qui in agone utrunq; petiuit, & ut sanctificet
 eternus Pater Ecclesiā ueritate sua, & ut faciat ut
 unū simus in ipso: ut & nostra iudicia regat, & ste-
 rat nostra pectora, & Matthiam ad piā concor-
 diam. Ac scit Matthias, sepe nos ualde orasse i-
 psū, ut se ad consensum Ecclesiarum in Pannonia
 adiūgeret. Sed natura est nimis amans argutarum,
 eo plus periculi est iudicantibus: quia homines ar-
 guti sine fine petunt disputationum prestigias. Sed
 simplici & candido animo & piē respōdemus, pro-
 bare nos sententiam Barthenis ecclesiæ, quæ re-
 tinet natiuum intellectum propositionis, Fide iustifi-
 camur: sicut tota Prophetica & Apostolica scriptu-
 ra affirmat, sola misericordia propter Mediatorem
 nos recipi, reconciliari, & uiuificari Spiritu sancto
 uerè credentes, id est, fiducia filij sese consolantes.
 sicut Paulus inquit: iustificati fide pacem habemus.
 Esi autem hæc fides seu fiducia non est in his qui
 secure perseverant in sceleribus, & sunt sine contri-
 tione: tamen contritio & noua obedientia non sunt
 res applicantes, ut dicit Matthias. & satis commo-
 dè respondit Radaschimus, contritionem esse quid-
 dam necessariò antecedens. Cumq; interrogat
 Matthias, utrum antecedit ut causa, an ut medium?

f 3 Respon-

Respondemus, nequaquã antecedere cõtritionem, ut causam remissionis seu meritum, nec ut medium applicans remissionem: sed sicut uulnus, aut uulneris sensus antecedit curationẽ. Totum genus humanum est horrendæ iræ Dei, & sensu iudicij diuini per ministerium uocis diuinæ arguitur de peccato per pœnas, & aliàs aliter commonefit. In his terroribus multi pereunt irascentes Deo, aut Epicureo contemptu magis ruentes contra Deum. Alij non repugnantes Deo, sed quærentes consolationem in uoce Euangelij, accipiunt remissionẽ peccatorum, reconciliationem ac iustificationẽ & uiuificationem per Spiritum sanctum. ac fit apprehensio promissionis & applicatio sola fide, id est, fiducia mediatoris, non propter contritionẽ, neq; propter sequentes uirtutes: sed nititur fides solo Mediatore, seu misericordia propter Mediatorẽ promissa: & acquiescit cor, quia scit promissionem ratam esse propter Mediatorem. Hanc esse doctrinam simplicem & incorruptam, & traditam in Prophetis & Apostolicis scriptis, manifestum est, ut in Psalmo dicitur: Saluum me fac propter misericordiam tuã. Et Daniel inquit: Non in iusticia nostra, sed in misericordia tua propter Dominum exaudi nos. Et Paulus inquit: Ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio. Hæc ut intelligantur, non ociosas speculationes, sed ueros pauores, & ueram cõsolationem

87
tionem in cōuersione, & in quotidiana inuocatio-
ne consideremus. Docemus non inanes λεπτολο-
γίας: sed uocem diuinam & res in uita maximè ne-
cessarias, & quæ à pijs intelligi possunt. Dicimus
uoce diuina argui peccatum, & omnes homines de-
bere expauescere agnitione iræ Dei, & expauescē-
tes fide ad Mediatorem cōfugere. Eaq; fide gratis,
non propter antecedentia aut sequentia opera, ac-
cipi remissionem peccatorum, reconciliationem &
iustificationem, ac uiuificari per filium Dei, dicen-
tem consolationem in corde, ac liberantem cor ex
doloribus inferorum, dato Spiritu sancto, atque ita
inchoari nouam obedientiam. Hæc sic fieri in ue-
ra cōuersione omnes pij experiuntur. Nunquam
dicit Dauid, se habere remissionē propter sua bo-
na opera in præsentia facta partialiter aut totaliter.
Remoueamus has corruptelas, nec sinamus ueram
consolationem pijs mentibus eripi: in ueris dolori-
bus experiemur nullam esse firmam consolationem
nisi hanc, de qua Paulus inquit: Ideo ex fide gratis,
ut sit firma promissio. Quia igitur Matthias
damnat doctrinam Ecclesiæ nostræ, & contendit
non sola fide, sed contritione & alijs bonis fieri ap-
plicationem remissionis peccatorum, & iustifica-
tionis: iudicamus eum docere corruptelas ueræ do-
ctrinæ. Neq; re ipsa differt hæc corruptela à sy-
necdoche monachorum, qui dixerunt: Fide iustifi-

f 4 canur,

camur, quia inchoat dilectionem atq; alia bona opera. Verbum seu promissio sola fide apprehenditur. Nam hac re differunt fides & cetera bona opera, quòd fides apprehendit promissionem, & accipit nò ut meritum: cetera uerò opera Deo aliquid offerunt. nec applicatio per opera alia intelligi potest, nisi ratione meriti. Nomen igitur meriti abijcit Matthias, rem retinet, & sibi blanditur suis ociosis speculationibus. Quòd autem clamat, toti penitentiae promitti gratiam: id si ita intelligit, ut non seruet distinctionem partium, & suam cuiusq; proprietatem, non recipimus ipsius dictum. Contritioni promittitur ut uulneri curatio, deinde fit applicatio remedij: & nullo modo potest dici, quòd propter sequentia opera datur remissio. Etiam cum sic dicitur, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad uos: tamè partibus suæ proprietates tribuendæ sunt.

Veterem, inquiet, cantilenam repetitis. Verum est, nos eandem sententiam repetere: quia hæc unica sententia in hac questione est. Et existimamus totam causam alibi sæpe & perspicuè declaratam esse non à nobis tantum, sed etiam ab alijs, qui hoc ipso quadriennio refutarunt Interim. Cognouimus autem ex eius dissertatione plenius, dissentire eum à toto genere doctrine. Fidem intelligit de noticia historie & legis. Deinde addit, fidem posse esse sine dilectione: dicit falso nos docere, has propositiones

tiones æquipollentes esse, Sola gratia iustificamur
 & Sola fide iustificamur. aliter igitur intelligit gra-
 tiam quam nos. Cum igitur iudicemus Matthiam
 corruptelas ueræ doctrine in illa sua disputatione
 proponere: hac nostra cōmonefactione hortamur
 eum, ne se à consensu piæ doctentiū in Ecclesijs Ger-
 manicis & Pannonicis disiungat. Ac si hoc nostro
 iudicio non est contentus, placet nobis ipsius dispu-
 tationem & alia istic scripta & hanc nostram re-
 sponsonē mitti ad plures Ecclesias instauratas. Ni-
 hil in hac tota re sit à nobis priuato affectu ullo.
 Scit ipse Matthias, fuisse nobis dulcem cum eo ami-
 citiā, quam nunc distrabi dolemus: sed magis dole-
 mus Ecclesias turbari. Audimus etiam eum contu-
 meliose loqui de propositione usitata, Sola fide iu-
 stificamur: & nuncupari eam ab ipso cloacam An-
 tichristi. Extant nostræ declarationes, ideo nunc
 breuius respondemus. Sed si nec nostro iudicio, nec
 aliarum Ecclesiarū sententijs stecti uellet ad commu-
 nem consensum, hortamur senatū Epperiensem, ut
 eum à ministerio Euāgelico remoueat. Anno 1554.

DE PROPOSITIONE,

An bona opera sint necessaria.

Reuerēdo uiro, D. Georgio Buchholzer,
 pastori Ecclesiæ Dei in oppido Ar-
 ctōa, fratri suo charissimo,

S D. Reuerende uir, & charissime frater: Mit
 f 5 to

92
to pagellas, in quibus recitatur conciliatio facta in-
ter Lutherum & alios, qui adfuerunt ex Ecclesij
Rhenanis & Rheticis, quorum adscripta sunt no-
mina, de propositione, An bona opera sint necessa-
ria. Hodie legi præfationem Ambsdorffij, additam
noue editioni Ienensi De haus hofstallen / ubi sunt
hæc uerba: Ich hab alle zeit geeret / das man gütte
werck zu thun pflichtig vnd schuldig ist, &c.

Hic refutat ipse Ambsdorffius scurrilitatē illorum,
qui negāt hanc propositionē: Noua obedientia est
necessaria. Est autem barbaries, intelligere ne-
cessarium coactione extortum. Significat enim, or-
dinatū à Deo immutabiliter. Et magna inscitia est,
locum Pauli ad Corinthios citare ad obedientiam
præceptis debitam: qui loquitur de donatione clee-
mosynæ, cuius adfirmat modum nemini præceptū
esse. Vult enim docere, se nō tollere distinctionē do-
miniorū, sed uelle esse liberā contributionē. Nec ua-
let cōsequētia ab operibus non præceptis ad præ-
cepta. Bene ualete. Et scribā aliās plura: & Deo Ec-
clesiam et me commendo. Die 19 Iulij, anno 1559.

**AN SACRAMENTVM IN POM-
pâ adorari debeat.**

Reuerēdo uiro, D. Iacobo Stratnero, præ-
dicatori Berlinensi, amico suo cha-
rissimo, S. D.

Mihi cum Vnicelio priuata discordia nulla
unquam

unquam fuit: amanter etiam rogavi aliquando,
 meā familiaritatē ne aspernaretur. Sed uide quā
 crudeliter, quā calumniose scripserit contra nos,
 & scribit multa contra suam conscientiā. Ideo eum
 non probo, & existimo istic arte impediri bona &
 pia consilia. Oremus igitur Deum, ut Achitophelis
 consilia impediatur: mihi non dubium est, quin Vui-
 celius ipse improbet illam adorationem sacramenti
 in pompa. Nolui autem cum principe de ea re di-
 sputare, cum ipse nō interrogaret. Scriptura docet
 nos, sacramenta in usu certo esse: extra usum est in-
 certitudo. De aqua consecrata nihil dico: res le-
 uicula per se casura est: & ideo aliquando dissi-
 lentur hæc. Sed de Missa siue cōmunionē, scribam
 ad eum accuratē, cum primū habeo aliquid tem-
 poris. Magna res est abusus sacramenti: & Vui-
 celius uereor confirmare abusum in Missa siue com-
 munionē. Sacrificuli eandem impietatem retinent
 nunc, cum has Missas celebrant, qua utebantur an-
 tea. Vides quales sint, & quantum curent doctrinā
 Christi. Dominus noster IESVS CHRISTVS
 gubernet anīmū principis, ut recta instituat: & ne
 suo exemplo impios confirmet. Bene uale mi laco-
 be, 23 Nouembris, anno 39.

Amico cuidam.

matthæio. II, 25.

S. D. Velut in sentinam, ita in loca uenarum
 metallicarum semper ex uarijs gentibus homines,
 confluunt.

confluunt, imbuti diuersis opinionibus, & magnorum ingeniorum & iudiciorum persuasione præditi: quorum multi etiam curiosi & fallaces sunt. In tali coetu tamen est aliqua Ecclesia: huic coetui seruandum est. Et tamen interim cauendum, quantum fieri potest, ne curiosis ac maleuolis præbeamus occasionem subsannandæ doctrine. Primum igitur uidentium tibi censeo, an collegas habeas consentientes de mutando ritu in coena Domini: si unus aut plures dissentiunt, non censeo tentandam esse mutationem. Prorsus etiam in concionibus huius negocij nullam mentionem fieri uelim, in ullam partem. Scio esse magnas & grauissimas rationes abrogandæ elevationis: sed consensu collegarum tibi opus est. Nam alij alias causas dicent, suspicabuntur, fingent: ut est hæc ætas suspicax, & amans calumniarum. Nec facile credas collegis, nisi bene explorata ipsorum uoluntate. sum ipse similia expertus. Multi enim, cum uident iudicia uulgi non respondere ijs consilijs quæ instituantur: postea simulant se inuitos pertractos esse, & odia in alios deriuant. Quare censeo, prius explorandas esse uoluntates collegarum. Causæ uero allegari in familiaribus colloquijs hæc due possunt: nam in concionibus nolo quicquam de hac re dici. Primum, cum fingunt monachi oblationem fieri pro uiuis & mortuis, hoc ritu elevationis eos moueri. Ut igitur tollatur error, ne putet

populus

populus sacerdotis eleuationē ualere pro alijs, mutandum esse morē dices. Secundō, eleuatione confirmatur circumgestatio, quæ sine ulla dubitatione est idolomania. Nam Deus non est ad ullam rem alligandus, ubi se non suo uerbo alligat: ut non est alligandus ad statuas. Non autem alligatur Christus ad panem, sed ad actionem in usu sacramenti: nec adest propter panem, sed propter sumentē. O' horrēdas tenebras, quas pōiſſices, reges, principes, monachi in Ecclesia defendunt: quas utinam Christus aduentu suo citō depellat. Turcica arma puniunt hanc prophanationem cœnæ Domini, tot iam seculis hærentem in Ecclesijs. Bene uale, 1548.

DE ADORATIONE ET ELEUATIONE Sacramenti.

Nobilitate generis, sapientia & uirtute præstati domino, Eustachio à Schlieben, cōsiliario inclyti principis Electoris, domino patrono suo colendo, Phil.
Mel. S. D.

Præstantissime uir, nobilitate generis, sapientia & uirtute excellens: Si pastor ille ideo prohibet adorationem, quia negat præsentiam ueram & realem Christi in uero usu sacramenti, remouendus est à gubernatione Ecclesiæ. Displicet mihi mouere certamina, nō inquisitis fontibus: sed magis

gis mihi displicet, quoddā dissimilitudo est in Ecclesijs
etiam harum regionum. Alibi retēta est eleuatio, a-
libi abolita: & hæc nulla communi deliberatione
facta sunt. Hæc nunc breuiter respondeo. De tota
causa cum eruditis non recuso colloqui. 1554.

Scriptum D. Philippi, ad prædicato-
res in Francia, de eleuatione Sa-
cramenti.

Pezel II, 148.

Anno 1542 Lutherus suo iudicio, non relatare
ad aliorū deliberationē, iussit omitti ritum leuandi
Sacramentum. Cum autem sequerentur uenenate
reprehēssiones, & uenirent ad eum hospites multi,
quorū aliquos nominare possem, etiam insuauiter
sciscitantes causam, ait se his tribus causis motū esse.

Primum dicebat, cum tollenda sit ex Ecclesia
persuasio impia, fingens sacrificulos offerre Chri-
stum pro uiuis & mortuis, & hac oblatione eis me-
reri remissionem peccatorum: sitq; hic ritus leuan-
di neruus illius persuasionis. ideo se etiam hunc ri-
tum uelle abolitū esse: quia solius Christi est ingre-
di in sancta sanctorum, & seipsum offerre, cum ui-
dit et sustinuit iram æterni patris effusam in ipsum
propter nos. Ideo dictum est, Vna oblatione con-
summauit sanctos suos. Græci dissimiles canones ha-
bent: in uetustiore non fit mentio huius oblationis,
sed recentior sic loquitur, offerri ibi Christum: &

tamen

83.
tamē mitigat, Tu es qui offers, τὸ εἶς ὁ ὑποσφίγων
ναὶ ὁ ὑποσφίγωνος.

Secundā causam esse dicebat: Cū nihil habeat
rationem extra usum institutum, nolle se confirma-
re circumgestationem, in qua adoratur panis, cū
ibi nequaquam habeat rationem Sacramenti: sed in
sumptione uerè adesse Christum, & uera eius nos
sibi membra facere, & liberè adesse. Ac uolebat Lu-
therus abominandas questionēs tolli: qualis est,
Quid rodat mus, rodens panem consecratum?

Tertiam causam addebat, taxandam esse popu-
li persuasionem, quæ fingat bonum opus esse ui-
dere illum ritum leuandi: & eo uiso concipitur
falsa fiducia, & negligitur pœnitentia & uera in-
uocatio.

De his causis eruditi & pij cogitent: quæ quidē
postea multas Ecclesias mouerūt, ut Lutheri exens
plum imitarentur. Abolitus est hic ritus leuandi in
omnibus Ecclesijs Electoratus Saxonici, in plu-
ribus Ecclesijs Misnie & Silesiæ, in tota Turingia,
in omnibus Ecclesijs Saxonici instauratis: Ham-
burgæ, Lubecæ, Luneburgæ, Brunswigæ, in tota Po-
merania, in ducatu Mezalburgensi, in regno Dani-
co. Bene & feliciter ualete. Pridie calend.

Februarij, 1554.

Duo

96

Duo iudicia de coena Domini, per D. Philippum Melancthonem Vuormaciae scripta.

Nihil dubium adorationem Papisticam in circumgestatione panis, & repositione, & oblatione, idololatriam esse. Nihil habet rationem sacramenti, extra usum à Deo institutum. Creatura enim sacramenta facere non potest. Instituta autem est sumptio, in qua cum pane & uino uerè & substantia-liter adest filius Dei: & testificatur hac externa sumptione, quòd uerè faciat nos sibi membra: & se & sua bona nobis communicet. sicut Hilarius inquit: Hec sumpta & hausta faciunt ut Christus sit in nobis, & nos in Christo. Nec fit conuersio substantiae panis. Cùm autem facta sumptione descendit panis in uentrem, alteratur: estq; iam cibus corporalis, desijt ratio sacramenti, & ideo omitatur haec absurda phrasis: Corpus Christi uel Christum descendere in uentrem. Nec Lutherus ponit conuersionem substantiae panis, sed ponit synecdochen: uidelicet sumpto pane & uino uerè sumi corpus et sanguinem. Ad hanc synecdochen congruunt & Pauli uerba, quae tantum de usu instituto loquuntur, Panis est uerba corporis: id est, quo nobis comunicatur corpus Christi. Post hunc usum, cùm panis alteratur in uentre, nõ alius usus est panis. Viuentur sermones prophani, & doceantur homines

de

de ratione sacramenti, uidelicet de testificatione,
quod sumus membra Christi. Deinde de uera conso-
latione, que est manducatio spiritualis.

Secundum iudicium.

Non dubium est, Papiſticam adorationem in cir-
cumgeſtatione, repositione, & oblatione, simplici-
ter idololatricam eſſe: quia nihil habet ratione ſa-
cramenti extra uſum inſtitutum, cum nulla creatu-
ra poſſit ſacramentum facere. Inſtitutio autem diu-
ina tantum de ſumptione loquitur, ut ſcriptum eſt: Ac-
cipite, manducate. Item, Panis eſt *νοῦνοια σώματος*.
τος. Hec uerba expreſſe de ſumptione loquuntur.
Sic et Hilarius de ſumptione loquitur: Hec ſumpta
& hauſta faciunt ut Chriſtus ſit in nobis, & nos in
Chriſto. Eſt autem uerè & ſubſtantialiter ad eſt ſi-
lius Dei, & in ſumptione faciès nos membra, et te-
ſtificans nos eſſe ſua membra, & nos conſolans: ta-
men non ponatur conuerſio panis uel incluſio lo-
calis, ut Papiſtæ docent. Et quidem expreſſe inquit
Theodoretus, doctus & antiquus ſcriptor, *φύσις ἴ-
μεταβάλλων*. Et Epiphanius inquit: *ἕξις ἐστὶν ἐν αὐτῷ εἰς
σῶμα ὄντως*. * Nequaquam igitur dicendum eſt, de-
ſcendere corpus Chriſti in uentrem, aut dentibus
atteri, ſicut in Papiſtico decreto dicitur. Lutherus
autem etiam ſynecodochen expreſſe probat,
& ſæpe eam repetit.

DE CANONE.

Reuerēdo uiro, eruditione & uirtute pro
stanti, D. Georgio Buchholtzero,
præposito in urbe Arctoa, ami-
co suo,

S. D. Reuerende uir, oro filium Dei Domini
nostrum Iesum Christum, ut gubernet conuentum
uestrum, & tueatur pium consensum in his Ecce-
sijis. Scio magnos tumultus futuros esse: ideo princi-
pes optarim non turbare Ecclesias, quæ alioqui ma-
gno in mœrore sunt & erunt. Si præcipitur uobis
ut Canonē legatis, arbitror multos discessuros esse
ex uestris Ecclesijs. Et profectò sophisticū est, ex-
cusare canonem. Si filius Dei offertur, cur orat tan-
quam pro filio Dei? Sed omitto disputationē. O-
ptarim piè & grauius precationem ibi recitari, in
qua hæc membra quinque cōtinerentur: Gratiarum
actio pro uniuersis beneficijs Dei: deinde precatio
idonea: tertio uerba precationis: quarto professio
fidei, quòd hanc sumptionem credamus uerè testi-
monium esse, quòd efficiamur membra filij Dei, &
accipiamus beneficia Euangelij: quinto precatio
pro gubernatoribus & alijs. At in canone u-
sitato longè alia dicuntur. Bene uale.

7 Februarij.

Clarif-

Clarissimo & optimo uiro D. Iohanni
 Bugenhagio Pomerano, pastori Eccle-
 siæ Vuirebergensis, amico suo cha-
 rissimo, S. D. *Alindus 534.*

Integram historiam eorum quæ hic hæcenus in-
 conuentu acta sunt, petes à D. Doctore Martino.
 Animaduertimus esse crebras & uarias aduersario-
 rum deliberationes. Sed spero Deum eorum confi-
 lia dissipaturū esse. Nondum inchoarunt publicam
 disputationem. Illud coguntur, ut nobis articulos di-
 lutos & sophisticos proponant. Sed iam dissentiūt
 ab Eccianis etiam principum legati, Palatini, Mar-
 chionis Electoris, et Iuliacēsis. hi repudiarūt articu-
 los ab Eccianis compositos. nam ad nos nondū al-
 lati sunt, sed uidi descriptos. Inter omnes Dei benefi-
 cio consensus est. Certatum est acrociter his diebus
 de disputationis exemplis. Nam præsidentes signifi-
 carunt, se non concessuros esse, ut principes nostri
 exempla haberent disputationum. Ita nectuntur ca-
 tene, ut interim alias fraudes struant. Sed orabitis
 Deum, ut Ecclesias nostras & nos seruet & gubey-
 net propter filium suum Iesum Christum liberato-
 rem, qui pro nobis uictima factus est. Bene & sili-
 citer uale, & pro nobis ora. Die 17. Decem-
 bris, Vuormaciæ. 1541.

g 2

Paulus

Paulus i Timoth. 4. Προσέχει τῆ ἀναγωγῆ
σει, τῆ παρακλήσει, τῆ διδα-
σκαλίᾳ.

Multa continentur in hoc breui dicto. Primum præcipit de studio: quare sciamus cogi nos mandato diuino, ut discamus doctrinā à Deo patefactā. Deinde magna consolatio est pijs, cum propter ueritatis studium sustinent ærumnas, scire ideo se impiorum scuitiam subire, quia mandato Dei obediunt, ac discere doctrinam à Deo traditā uoluerint. Id autem mandatum maximè faciendum, & maximè necessarium esse, inde existimari potest. Quia cum singulare & ingens beneficium Dei sit, quò prodiens ex arcana sede patefecit sese, & mirandū decretum de reconciliatione: ingratitude horribilis est, negligere tantum beneficiū, & nolle Deum nos alloquentem audire. Distribuit autem Paulus eruditissimè genera doctrinarum in Ecclesia.

Primum uocat lectionē, & præcipit ut legamus monumēta tradita diuinitus. Geometria & aliæ artes, quæ ex demonstrationibus extruuntur, non discuntur primum lectione: sed in nostra mente principia querimus, & inde demonstrationes texuntur. At promissio reconciliationis & uitæ æternæ non nascitur nobiscum: sed est mirandum decretum, factum in consilio æterni patris, filij & spiritus sancti, & postea promulgatum & traditum patribus

et prophetis, ut literis mandaretur.

Disimilis est igitur hæc doctrina humanis artibus et alijs religionibus. Artes et leges sine literis natura cerni possunt. Sed promissio aliunde tradita est, et mandata literis. Ideo legi necesse est: et Ecclesiæ opus est literis, libris, et studijs literarum. Et cum nominat Paulus lectionem, alligat Ecclesiæ ad hos libros diuinitus traditos. Sequitur consolatio. Postquam ex lectione cognita est promissio, proximum est ut eam nobis ipsis applicemus: agnoscamus Deum, sicut se patefecit: conuertamur ad eum, et intueamur filium nobis missum, et promissionem reconciliationis amplectamur. Hac cretæ consolatione, inuocemus Deum: et confirmati feramus ærumnas, quibus Ecclesiæ onerata est: nec feræ mole miseriarum deficiamus à Deo, sed leniamus nobis dolores agnitione præsentis et auxiliij Dei, et inuocatione et expectatione liberationis.

Hoc secundum membrum, scilicet consolatio, præcipue ad promissionem, et ad applicationem promissionis referatur: et late patet in tota uita, in omnibus periculis et doloribus.

Tertium membrum nominat doctrinam. Lectio continet non tantum promissionem reconciliationis, etsi ea pars præcipua est: sed etiam legem, exemplam, promissiones rerum necessariorum in præsentia uita, articulos de præsentia Dei, de tribus perso-

ñs, de uoluntate Dei, de filio Dei nato ex uirgine, de Ecclesia, de peccato, de sacramentis, de resurrectione, de uita eterna, de premijs ac poenis eternis. De his rebus, quæ in lectione recitata sunt, redigat pius lector in ordinem, ut artifex, sed ut Dialecticus. Et rectè distributa primum ipse mente comprehendat, postea alijs proponat & illustret, ac præcipuè hanc normam semper in conspectu habeat, uidelicet discriminè legis & promissionis: ac uideat ubi lectio de lege, ubi de promissione concionetur. Ita paucis uerbis Paulus modum discendi tradidit.

Philippus Melancthon
in exilio, 1547.

In causis matrimonialibus iudicandum
& pronuntiandū esse ex scriptis legibus
Iurisconsultorum: ad Georgium
Spalatinum.

Ego & Ionas pronunciauimus de matrimoniali negotio, & secuti sumus iura recepta (nam Iurisconsulti discunt à suis legibus) & putamus his quoque nos debere parere: quia potestatem condendi leges non habemus: & ut haberemus, nondum esse approbatas, usque receptas, nos censeremus. Lutherus editurus est libellum, in quo suam sententiam aperiet de clandestinis desponsationibus. Nos tamen

tamen nō leues rationes mouerunt, cur non uoluerimus à Iurisconsultis dissentire. Primum est ius, quod quaecumq; est, usus comprobat: *ναπό εἰ νῆς μόνος μὴ κινῆτορ*. Deinde N. conscientie tutissimum est, ut ducat. Postremò ad exemplū pertinet, astringi uincula talium promissionum. Nihil nunc uulgarius est, quàm hoc prætèxtu decipere puellas, cum placet alia rescindere, & alligare auctoritatem parentum. Ad hæc puella non uidetur admodū grauata, si nō ducet N. N. ipsa statim se sine ullo incommodo ex hac re expedierit: & suspicor N. non facturum esse, qui auctoritate magistratū nihil mouetur. Id si fiet, libera erit puella. N. certè de sententia nostra queri non poterit: quia ipsius confessio testatur, eum dedisse fidem. Sed si erunt causæ, cur nō putes nostram sententiam sequendam esse, significabis. Fortassis disputari in hoc loco casus possit, de iure sponsalium, quæ rescindi possunt, ut sentiunt nonnulli, cum contracta sunt per futura uerba. Nec uelim hanc *ἐπιείκεια* adhiberi, nisi magnæ causæ sint. Omnino ad exemplum pertinet, hæc uincula non nimium laxare. Vale,

Die tertio Decembris.

2 4

Casus

Casus de quadam muliere, quæ quinde-
cim annos à marito abfuerat, petete ut al-
teri nubere posset. Vir autem alterâ con-
jugem, cum qua octo annos cohabitau-
erat, duxerat, & pater octo liberorū factus
erat. Ad D. Georgium Spala-
tinum.

S. D. Doctor Ionas misit mihi literas tuas, mi-
Spalatine, ad se scriptas, in quib. est casus matrimo-
nialis, de quo statim cum Luthero colloctus sum:
& utriq; uisum est, non esse cōcedendum isti trans-
fugæ mulieri, ut iterum nubat, præsertim si non ha-
bet testimonium honestè actæ uitæ. Interim mira-
mur te nihil scribere: neq; satis clarè scribere, ut ū
-accuset uirum adulterij commissi, antequam dese-
ruit eū. Sed nisi clarissimas causas suæ discessionis,
& grauissimas attulerit mulier, non est dissoluen-
dum coniugium uiri postea contractum. Ego recur-
ro ad meū dictum, *ναὐτὸν εἶναι ἡμῶν μὴ ἀνυπὲρ ἑοῦ*.
Etiā si mulier habeat causam, & autoritate iudicio-
rum separari posset: tamen quia mulier sine autori-
tate magistratus separata est, nullo modo uelim
præseus coniugium dissoluere: neq; uelim concede-
re, ut desertrix mulier iterum nubat, postquam tot
annis absuit, nec ius suum, si quod habuit, repetiuit.
non debet ei prodesse perfidia. Bene uale. Domini-
cæ Esto mihi, anno 1531.

Idem

Idem uisum est Luthero, qui sua manu hæc ad-
scripsit. Salutat te Doctor Martinus Lutherus, e-
tiam inuito & fugiente nuncio.

**Iudicium Philippi Melanchthonis,
de alio casu matrimoniali.**

De N. negocio sic pronunciamus, mulierem de
more citandam esse, secundum consuetudinem Ec-
clesiæ. quod si apparuerit, dicat causam, cur mari-
tum deseruerit, & accuset eum. Sin autem non ap-
paruerit, cum uir habeat bonum testimonium, pro-
nunciatur liber ab illa desertrice: & ipsius conscien-
tiæ permittatur, utrum rursus uelit cōtrahere ma-
trimonium. Causa non habet difficilem controuer-
siam. Die lunæ post Ioannem baptistam, 1531.

D. Ioanni Matheio,

II, 39.

S. D. Non est nouum, abuti homines bonis le-
gibus: quod tamen ne fieret, magistratuū sapientiæ
& seueritate prohiberi debebat. Vides autem infel-
licitatem huius temporis. Nos pronunciamus de
controuersijs matrimoniorum, sine auxilio politici
magistratus: nec possumus punire contumaces. Sed
hæc mala, quantum fieri potest, consilio modere-
mur: quod certè facere studeo. Placet mihi, ut sit
lex, ne ualeant desponsationes reclamantibus paren-
tibus. Sed in politica consuetudine pleræq; leges in-
ueniuntur moderandæ sunt. Ante annum de casu in

g s Frisia

Irista pronūciaui, ubi quidam, cuius etas matura,
 & non sine consilio despondit sibi puellam in fami-
 lia non honesta, quæ existimabat insignem sibi con-
 tumeliā fieri, si facta esset distractio: & causa con-
 tradicendi nulla honesta erat, & iuuenis in senten-
 tia constanter manebat. Ibi contra parentes pronū-
 ciaui, præsertim cum in illis locis magistratus etiam
 sententiam libentius defensurus esset. Sed ubi uo-
 luntas mutata est in sponso aut in sponsa, libenter
 obtempero parentibus reclamantibus, siue causam
 afferant, siue non. Omnino prudentia adhibenda
 est, ut in longum cōsulatur, ne iungantur tales, quo-
 rum animi abhorrent à consuetudine perpetua: si
 mediocris causa est cur fiat disiectio, cum nulla spō-
 salia publicè facta sunt, nec accessit concubitus, re-
 gulas præscribere non possum: quia cōsiderandum
 est iudici, quid sine scandalo fieri possit. Nimis duri
 sunt parentes, si filius, cuius etas matura est, coniu-
 gio despondit sibi aliquā honestam, ubi mutuus est
 amor, & est uoluntatum constantia, tamen recla-
 mant. Læditur enim altera pars in re non leui. Ibi
 magistratus autoritas opem ferre sponso & spon-
 se debebat. Sed negligit eam rē magistratus. Quid
 potest uox pastoris? Si requires, plura de hac re scri-
 bam. Sed comprehendi regulis res non po-
 test. Bene uale.

Venerando

Venerando uiro, domino Gregorio pa-
stori Ecclesiæ Dei in Geberfsdorf, a-
mico suo, S. D.

Venerande Domine Gregori: Tua narratio
congruit cum recitatione Nohe, quam mitto, si-
cut scripsit. Et in tergo picturam addidi, unde iudi-
care potestis, an rectè intellexerim narrationē. Iu-
re diuino tali gradu non est facta prohibitio coniugij.
Et concedere cōiugium his hominibus potestis,
si expetunt, & sunt honesti homines, præsertim si
iam spōsiones factæ sunt. Bene & feliciter uale, die
25 Iunij, anno 1550.

Venerādo uiro eruditione & uirtute præ-
stanti, Georgio Prætorio, pastori Eccle-
siæ Dei in Geberfsdorf, amico suo,
S. D.

Valde dolendum est, tantam negligentiam &
populi & gubernatorum esse, ut gradus cognatio-
num non considerent in coniugijs cōtrahendis, aut
permittendis. Et irasci Deum incestæ consuetudini,
manifestum est. Narratio tua hæc est: An licebit ui-
ro ducere uxoris sororis filiam. Respōdeo, nequa-
quam licere: quia lex diuina Leuitici 18 prohibet
hunc gradum, ducere uxorē patruī mortui. In tuo
casu gradus idem est. Ibi enim uult nubere uiro ma-
terteræ. Rectius autem erat uos uenire, & coram
sciscitari,

sciscitari, ut negocia melius inquiri possent. Utinam diligentia & disciplina maior esset. Mitto tibi pagellas. De tuo negotio mihi scribito, quale sit, & quid, & unde petas. Significa etiam, an has literas acceperis. Bene uale. Non allocutus est me uir de quo scribis. Die 19 Maij, 1553.

Hanc sequentem adhortationem, & declarationem, præcedentis epistolæ narrationi uenerandus uir **D. Georgius Buchholzer**, præpositus & fidelissimus uerbi Dei propagator in Ecclesia Berlinien si, deq; tota cohorte scholasticorum benem eritus, adiecit, his sequentibus uerbis:

Qui lan pastor contemnens hoc scriptum **D. Philippi**, duxit in uxorem filiam sororis suæ coniugis mortuæ. Sed Deus executor suæ legis, hunc contemptum puniuit. Prima nocte cum ei pro more solito sponsam adducerent, paralyti in dextero latere laborare incepit. Quo deniq; morbo adeo debilitatus est, ut septimo die computando à nuptijs moreretur. Hoc exemplum omnibus sit propositum, ne spreto mandato diuino, temerè ducant uxores contra gradus diuinitus prohibitas.

Casus.

De questione, quam proposuisti, cum persona innocens

innocens, propter alterius personæ adulterium aut desertionem pronūciatur libera, concedendum est innocenti personæ coniugium. Hæc regula certa est, & sine scandalo in nostri cōsistorij legibus scribi potuit. De persona condemnata tantum hoc publicè scribi potuit sine scandalo, quòd magistratus eam punire debeat. Lex Moysi eam occidit. Ideo nostri libri nihil postea de nouo cōiugio ei concedendo loquuntur, quia relinquunt eam tanquam mortuam. Et persona condemnata ius petendi noui coniugij amisit.

Cum autem Magistratus paucos occidit, sæpe in interrogati sumus, quid consilij sit dandum lapsis?

Deliberata res est à Luthero et Pomerano, et sæpe sic responsum: Hortanda est persona rea, ut serio pœnitentiam agat, & siue sit uir, siue mulier, si ætas est grandior, suadendum ut in uiduitate maneat, tanquam lugētes, & pœnam sustinentes. Si autem aut ætas adhuc ualidior est, aut queruntur ipsi se sine periculo non posse in uiduitate esse, si ostendunt signa pœnitentiæ, cōcedendum est eis coniugium: sed nō in eo loco, ubi uiuit persona innocēs.

Hic casus est similis Mosaico diuortio. Intelligat autem iudex sapiens, in quibus casibus probabili ratione exēpla inueniētiæ à politia Mosi sumere possit, quam politiam certè Deus probauit. Respondi in pagella, quid Lutherus & Pomeranus sæpe iudicauerim

dicauerint: ac spero te horum sententiam probaturum esse, teq; oro ut rescribas, & an has literas acceperis, & an tibi satisfactum sit de quaestione. Bene uale charissime frater, & rescribe. Die 9 Februarij, anno 1560.

II, 272.

Calva.

Scriptum de eleuatione Sacramenti, D. Philippi Melanchthonis, ad M. Melchiorum lungium, pastorem Calensem in Lusacia, anno 1553.

S. D. Venerande uir, & amice charissime: Scis scriptum esse, Fundamentum aliud ponere nemo potest, praeter id quod positum est, quod est IESVS CHRISTVS. Hanc primam fundamenti doctrinam scis initio propositam esse, & assidue repetendam: quae quidem tantam sapientiam complectitur, ut in hac uita tantum exordia disci possint: postea in aeternitate consideratio erit illustrior. Interea nostram magnam caliginem agnoscamus & deploramus, nec dubito te in fundamenti declaratione assiduum esse.

Quales autem ritus sint Ecclesiarum uestrarum, non satis scio. Sed si congruunt cum Misnicis aut Marchicis, si quid mutaturus esses, deliberare te optarim cum ijs, quibus inspectio uestrarum Ecclesiarum commedata est, praesertim cum recens istuc ueneris. Multorum in nos oculi intenti sunt, & multi patulas aures habent, quae auidè calumnias arripunt.

piunt. Ego quidem nihil sumo iuris in aliena gubernatione, ut scis me alioqui oneratum esse. Sed postquam fecisti in illo ritu eleuandi mutationem, rectius erit, te non restituere morem abolitū. Lutherus hic suo iudicio aboleuit eleuationē, nec retulit rē ad deliberationē communē. Postea uerò cum au-
diret reprehendi se à uicinis, & spargi uarias calūnias, dixit se præcipuē his causis motum esse.

Prior, quia cum opinionem de oblatione Papistica necessariò damnaret, ritum etiam se tollere dicebat, qui stabiliret oblationem. Magnam & arcanam esse oblationem Filij Dei, quæ ab ipso solo facta esset, ingrediente in sanctum sanctorum, & cernente ac sustinente ingentem iram æterni Patris.

Hæc oblatio non fit per alios. Græci duos canones liturgiæ habent, in quibus cum alia sint dissimilia: tamē hoc quoque illis inest, quòd alter nō loquitur de oblatione, alter quasi correctionem addit, *ὅδ' εἰς τὸ προσφέρειν, καὶ τὸ προσφέρειν ὅπως*.

Altera Lutheri ratio erat, quòd nolēbat confirmare circumgestionem, in qua fit adoratio extra usum sacramenti. Certissimū est, ritus extra usum institutum non habere rationem sacramenti. De his rationibus potes cogitare. Sed te ualde oro, ne sinas hanc rem in certamen deduci, sed potius discedas. Sin autem te tolerabunt, omīssa mentione huius ritus, doceto populum de fundamento, & de uera adoratione:

adoratione: quarum maximarū rerum cogitatio-
ne singuli nos assiduè exercemus. Quod autem Fi-
lius Dei orat eternū Patrem, ut faciat, ut unum si-
mus in ipso: idem nunc petit, ut nos quoq; ad huius
summi sacerdotis precationem nostros gemitus et
uota adiungamus. Sit etiam in nobis concordia stu-
dium. Ego me ab Ecclesijs harum regionum, qua-
rum extat confessio, exhibita Carolo Imperatori in
conuentu Augustano, anno 1530, nec disiunxi un-
quam, nec disiungam. Bene uale, 1553.

DE TRADITIONIBVS ET CĒ-
remonijs humanis quædam scripta.

Venerando uiro, &c. D. N. N. docenti E-
uangelium fideliter in urbe Ar-
ctoæ, amico suo,

Buchholzer.

S. D. Venerande uir, et amice charissime. Etsi
quidam, qui se ad populum uenditant tanquam li-
bertatis defensores, clamāt, nos iniuste facere, quod
onerari Ecclesias seruitute sinimus: tamen propter
hæc tribunitia iudicia sentio non relinquendas esse
Ecclesias: teq; et alios multos doctos et bonos ui-
ros statuo rectè facere, quod in statione uestra ma-
netis, et Ecclesias nō deseritis. Hæc ex Suetia et Ar-
gentorato literas accepimus, in quibus significatur,
in multis locis reuocari iam pastores et pios, qui di-
scesserant, ut restarent piæ conciones: et ceremo-
nias

nias in Ecclesijs, in quibus aliquādiu solitudo fuit,
 restitui. Quia certe mediocres homines tetra illam
 & tristem solitudinem diu ferre non possunt. Impe-
 rator etiam Moguntino mandasse fertur, ut disse-
 rat illas Ecclesiarū mutationes quas inchoauerat,
 pulsas in uicinia pijs pastoribus. Bucerus uenit in
 Angliam, ac scribit initia emendationis Ecclesia-
 rum mediocria esse. Nos tueamur consensum Eccle-
 siarum in his regionibus, quem spero salutarem fo-
 re posteritati. Bene & feliciter uale, 20 Iunij. Mit-
 to tibi propositiones, quarum lectionem spero tibi
 nō ingratam fore. Misissim & alijs, & illustrissi-
 mo principi, si plura exempla habuissim. Reueren-
 ter salutem dicito domino Cancellario, & domino
 Licentiato, & collega tuo domino Georgio, & D.
 Thomæ Matthiæ. Iterum uale. 1549.

Eidem.

S. D. Venerande uir, & amice charissime. Etsi
 non scio penitus deliberata principū in luterbock:
 tamen quantum audiui, optandum esset, Ecclesias
 non magis onerari, quā ibi deliberatum est. No-
 lunt corrumpi doctrinam de iusticia fidei, nolunt
 etiam onerari Ecclesias receptione Canonis, aut a-
 liarum rerum, quæ sine impietate recipi non pos-
 sunt. Et consensum harum Ecclesiarum retineri cu-
 piunt. De adiaphoris ego quidem seruitutem tole-
 rare non recuso, & pleraq; in usu sunt in nostris

h &

& uestris Ecclesijs. Euentus autem ostendet, quò
 uel N. Principum consilia spectarint, uel quid obti-
 nere possint. T. M. B. poterit tibi plura narrare de
 hoc negotio: nam literis omnia complecti non pos-
 sum. Ad Rhenum horribilis confusio est, sicut meus
 frater mihi scribit: multi pastores pelluntur in exi-
 lium cum familijs: alij coniuges dimitunt, & con-
 iugium negant metu, cõtra conscientia. Hec fiunt:
 quia liber quem isti laudant, armat Episcoporum
 furores. Oremus autem filium Dei, ut his tantis mi-
 serijs medeatur. Salutem opto reuerendo D. Geor-
 gio, & cæteris amicis. Bene uale. 8 Ianuarij.

Reuerendo uiro, N. N. pastori Ecclesie
 Dei in oppido N. amico suo cha-
 rissimo,

S. D. Venerande uir, & amice charissime: O-
 ro filium Dei, Dominum Iesum Christum pro no-
 bis resuscitatũ, & sedentem ad dextram æterni pa-
 tris, ut det dona hominibus, ac regat Euangelij mi-
 nistros consilio. Fuit nobiscum pastor Ecclesie B. S.
 qui exposuit historiam conuentus uestri. Recte fa-
 ctum est, quòd disertè protestati estis, uos nõ adsen-
 tiri libro Augustano. Nam etiamsi illa ordinatio,
 quæ fuit addita, reciperetur, & mansuri essetis in
 Ecclesijs uestris: tamẽ nõ potest approbari liber Au-
 gustanus. Nunc de altera parte dicam, Multa pos-
 sunt

funt dici contra iocularium rituum instauratione
 sed cum non oriatur à nobis, & sit tanta in poten-
 tibus pertinacia, ut uelint imponere talem seruitu-
 tem Ecclesijs: ego hoc do consiliū, ne deserantur Ec-
 clesie: ut sit ad Rhenum, & alibi, ubi iam aut pror-
 sus solitudo est in templis, aut lupi in ea grassan-
 tur. Tulimus et antea regnum & clamores in docto-
 rum: nunc seramus sapienter hanc nouam seruitu-
 tem, si tamen absit impietas. Maxima mihi certami-
 na de Canone fuerunt: & Deo gratias ago, si obit-
 neo, ne impere illa impia pastoribus. Si de adia-
 phoris etiam uehementer cōtenderem, prorsus nul-
 la ea de re audiremur. Iam hic expecto Snesiū &
 Bucero. Nam & tua patria decretum fecit, ut re-
 stituantur Ecclesie ad normam libri Augustani. *Q*
rem miseram, quoties quàm paucis annis mutatae
sunt in tua patria Ecclesie? Ideo si potes manere,
non temere discedas: ioculares ille ceremonie per
diaconum possent confici. Iam rescribo Bucero. Be-
ne uale, et rursus scribito quàm primum. Die Mat-
thie, 1549.

Venerādo uiro, eruditione & uirtute pre-
 stanti, D. Hieronymo Schellio, docenti
 Euangelium fideliter, amico suo
 charissimo.

Venerande uir, & amice charissime: Video ui-
 ros sapientes statum, ut uocant, Ecclesie constituere

b 2 re

re uelle, quem iudicant esse imperijs suis accommodatum: & aliquorum uoluntatem existimo non malam esse: & multi clamitant pacem anteferendam esse nostris disputationibus. Sed cum manifestum sit, quasdam doctrinae partes corrumpi, quasdam obscurari: ego meam conscientiam comprobatione libri onerare nolo. Constituant alij imperia & Ecclesiam, ut uolunt, & ut poterunt: Regnum meum, ait Christus, non est de hoc mundo. Sed si uiuo, dicam moderatè quod sentio, ubicunque ero: si uobis cõcedatur sine approbatione expressa libri, docere Euangelium, sicut hactenus: & non postulatur, ut ritum Cœnæ Domini mutetis, non onerantur uestra conscientia, etiamsi alij librum approbant. Nec opinor illustrissimum principem conscientijs uestris hoc onus imponere, ut etiam libri defensores sitis, quem quidam dicunt etiam non intelligi à uobis. Deum æternum patrem Domini nostri Iesu Christi oro, ut uos regat, & seruet Ecclesiae reliquias. Bene ualete. Die 19 Augusti. 1549.

Venerando uiro, &c. domino N. N. Ecclesiae in N. præposito, & alijs prædicatoribus Christi, dominis & fratribus nostris,

S. D. Venerandi uiri. Sicut ipse filius Dei ante agonem orauit, ut Ecclesia sit unum in Deo: ita maxime oramus

I, 80.

pramus ipsum, ut cōsensum harū Ecclesiarū in quibus sonat uox Euangelij incorrupta, & in quibus uera sit inuocatio Dei, tueatur. Principes etiam Electores, cum unā essent, longa commemoratione, qualis sit dissipatio in alijs regionibus, hortatus est Anhaltinus, ne sinant distrahi harum regionū Ecclesias, iam rectē sentientes. Ac nos sanē doctrinam in Ecclesia nostra sonantē, quæ quidē cum Electoris Marchionis scripto congruit, quod ante annos octo Ecclesijs suis proposuit, non mutabimus: nec restituemus uitiosos cultus, quos hactenus improbauimus. Quod uerò de articulis in N. factis interrogatis: scitote nos non interfuisse illi arcane deliberationi, in qua principū facta est subscriptio. Nec exemplar illorum articulorum habemus: nec consecrationes oleorum aut salis inter adiaphora receperimus, ac semper improbauimus illas oleorum consecrationes & similes, & adhuc improbabimus. Si qua in illis articulis mentio facta est unctionis, illud etiam additum fuit, restare articulos non conciliatos: de quibus necesse sit Episcopis significare, quid desideretur. Postremò, quod interrogatis, si liber Augustanus uobis simul cum articulis proponeretur, quid sit respondendum: simplex est ueritatis oratio. Respōdete, uos normam doctrinæ, quam Elector ante aliquot annos publico scripto Ecclesijs Marchiacis commendauit, fideliter seruaueros,

nec eam normam mutaturos esse. Si autem princeps sic interpretetur, librum Augustinū aut alios articulos cōgruere cum hac doctrina sui scripti, ac uelit ita respondere Imperatori: de ea interpretatione aut respōsione ad imperatorē uos ipsi principi nihil prescribere debetis: sed uos testari, quod normam hactenus seruata[m] secuturi sitis. Hac respōsione fortassis Elector cōtēnuius erit. Scimus fieri solitudines in multis Ecclesijs: pulsī sunt pastores plures quadringentis in Sueuia & ad Rhenum, Tubingē, ubi Academia est, pulsī pastorib. & concionatoribus, tantum ibi nūc senex sacrificulus est: qui ut libro Augustano satisfiat, oblationem restituit. Mirum est igitur, cur etatem auream promittat N. cum manifestē uideat uastari tam multas Ecclesias, pios & doctos uiros exulare cum totis familiaribus. Tante uastationes cum alibi fiunt, nos etiam duram seruitutem (modo sit sine impietate) tolerandam esse potius existimamus, quam discedendū ab Ecclesijs. Data u. Ianuarij, anno 49 Vuitebergē.

Ioannes Bugenhagenus D. pastor Ecclesie Vuitembergensis: Philippus Melancthon.

Reuerendo uiro, &c. D. Martino Luthero, &c. patri suo charissimo,
S. D.

Veri dimissimus Vuclerū, bene oneratū literis:

III 67.

si rectè ratiocinor, non animaduertit hunc nuncium. Scripsi tibi questionem non de efficiente causa traditionum, sed de finali, Vtrum possint eiusmodi obseruationes uel opera à sanctis electa sine certo mandato Dei, cultus esse, seu ut Scholæ loquuntur, latria. Exempli gratia, si Bernhardus iam rectè sentiens eligat sibi certum ieiunium uel ordinè hac opinione, ut per hoc opus agat gratias Deo, an rectè iudicet. Ego sentio cum falli. Igitur quinta causa traditionum, quam ego posui in charta, non ualet. Mitto quæstiones, quas hodie proposui sororis Imperatoris concionatori, ita ut ad te perferretur: de quibus expectatur tuū iudiciū. Is enim uix summo candore præditus nobis uisus est. Domina uidetur in omnibus esse ualde pia. Respōdebis igitur, ac te oro ut boni cōsulas nostras quæstiones: de quibus enim rebus alijs ad te scribamus, ignoro. noui nihil habemus. Vale.

Clarissimo uiro, &c. D. Andreae Mascullo, docenti Ecclesiam Dei in Academia Francofordiana, amico suo, S. D.

I, 103.

Cum ante duos menses illustrissimus Princeps Marchio Elector peteret à uenerando sene Cordato, ut gradu doctoris ornaret te, & pastorem Ecclesie uestræ: dubitantem Cordatum præcipue hoc argumento

b 4

gumento

gumento confirmaui, ut promitteret hoc officium
 Principi & uobis: quod scirem te & pastorem ui-
 ros bonos, eruditos & candidos esse, & recte sen-
 tire de doctrina Ecclesiæ Dei. Ex ijs meis literis
 ad Cordatum apparet, me de utroq; bene & aman-
 ter sentire, de te & de pastore: quod cum uerissimū
 sit, magnum accepi dolorem: postquam ex tuis lite-
 ris intellexi uos & sententijs & uoluntatibus dissi-
 dere. Cumq; in propositionibus tuis tam atrociter
 reprehendas totum coetum cōcionantium in Eccle-
 sijs nostris, quòd non dicant de ieiunio cæremonia
 li, sed tantum de temperantia: cumq; de baptismo
 Ioannis dissentire te ostendas à mea qualicunq; ex-
 plicatione, nihil rescripturus erā, nisi id petisses,
 ne uiderer aut iracundia aut amore mearū opinio-
 num rixari. Sed quoniam à me petis respōsionem,
 primum de meo negotio dicam. Etsi iudico uera es-
 se quæ scripsi: tamen tecum litigare nunc quidem
 non uolo. Nolo enim augere publicas discordias: &
 pijs lectoribus permitto iudicium, ubicunque sunt.
 Quanquam enim citas Ambrosium & Augustinū:
 tamen certum est, prædicationem poenitentiae in Ec-
 clesia Dei non tantum arguere peccata, sed simul
 annunciare remissionē. Verum nolo copiosius per-
 sequi meam disputationem. Non sum adeo morosus
 aut φιλαυτὸς, neminem ut à me dissentire uelim.
 Ego quæ collegi de tota doctrina, tunc cum magna

& multa controuersia motæ essent, & multa am-
 biguè & nimis confuse dicerentur, simplici & pio
 studio collegi, ac iudiciū Ecclesiæ permitto. Te ue-
 rò etiam hæcenus dilexi, & adhuc diligo. Nam om-
 nes in hoc docendi munere coniunctos, qui de sum-
 ma doctrinæ consentiunt, amicos inter se esse oport-
 tere statuo, etiamsi in explicatione alcius rei nõ
 præcipuæ, alius alio dexterius aut incõmodius ali-
 quid dicit. Et bona fide, & quadam philosophica
 moderatione, amicitias multorum colui, et colo, ne
 à me Ecclesiarum nostrarum concordia turbetur.

Quòd uerò attinet ad questionem de ieiunio ca-
 remoniali, ne hanc quidem causam satis iustam aut
 dignam esse iudico, ut propter eam bellum inferen-
 dum putes toti agmini docētū in nostris Ecclesijs.
 Non iam de re ipsa dicam, sed de parergis, quæ ad-
 mixes: quæ cui theatro grata sint, non est obscurū.
 Plaudit in sinū uicinus uester Libusianus, cum au-
 dit te penè uniuersum agmen concionatorū huius
 ætatis tam atrociter reprehendere. Non docent, in-
 quis, de poenitentia. Credo esse aliquos, qui nec de
 poenitentia, nec de fide satis diligēter & eruditè do-
 cent. Nam pauci doctrinam de fide & uera inuo-
 catione intelligunt, quæ multo est obscurior quàm
 doctrina de ieiunio. Sed scis tamen præcipuos &
 plurimos in scriptis & concionibus complecti in-
 tegram doctrinam: nec de fide tantum, sed etiam de

h s omni-

omnibus necessarijs uirtutibus dicere: quos si tu omnes damnas, & uocas deteriores idolorum cultoribus, quia non dicunt de ieiunio cæmomiali, nimis duriter pronuncias: ut nihil aliud dicã. Illud in quaestione est, an per biduum aut triduum, ut dicis, necesse sit à cibo abstinere. Ne te quidem hoc puto facere. Vt scedere ex turba precãdi causa interdum commodum est: sic iudico illa ieiunia, uel illam inediam alicuius diei suscipi posse, ut ad precationem uel cogitationem magis idonei simus, sed non necessariam rem esse. Cæterum temperãtia omni tempore necessaria est. Aut igitur explicato, an ducas illam inediam, hoc est, in uiuersum à cibo & potu abstinere, rem necessariam esse: aut placidius tu nobiscum agito. Poteras omnino totam rem agere uerbis mitioribus. Citas ex Augustino laudes ieiunij, in quibus uides esse hyperbolas prudenter intelligendas. Nec tamen Augustinus de tua illa inedia loquitur, sed tantum de temperantia. Hec scripsi bono et simplici studio: teq; oro, ut si has Ecclesias, in quibus sonat doctrina quã profitemur, amas, te nobis potius adiungas, quã inimicis: & quadam animi moderatione communem cõcordiam tuearis. Satis multos hostes habemus foris: nec parua res est, confirmare mentes ueris sententijs aduersus illos. Filius Dei præcepit, ut concordiam amemus. orat etiam eternũ patrem in illo ultimo agone, ut flectat mentes

tes docentium & auditorū ad concordiam, dicentē
 Vi unum sint in nobis. Quare te iterum atque ite-
 rum oro & obtestor propter filium Dei, & pro-
 pter Ecclesiam, ut communem doctrinæ consen-
 sum tuearis: aut certè ut leniter, & communicato
 cum amicis cōsilio disputes. Fauebat studijs tuis Lu-
 therus, & ego illi ingenium tuum laudavi, cum unā
 legeremus propositiones de duabus naturis in Chrē-
 sto Mediatore: quas maximè probo. Nunc te arma
 sumere aduersus nos nō uelim. Mitto tibi pagellas,
 testes mee erga te beneuolentiæ. Bene uale, mensē
 Aprili. 1546.

Venerando uiro D. Magistro Sebastiano
 Stiglich, docenti Euangelium in Ec-
 clesia in Spandano, amico
 suo,

S. D. Venerande domine Sebastianæ: Etsi scio
 de meis literis & de me parum amanter, nec in ce-
 nōs iudicari apud aliquos in urbe Arctoa: tamen
 scribam simpliciter quod sentio. Et tibi & domino
 Georgio preposito hortator sum, ne nouam doctri-
 næ aut ceremoniarum formam componatis: & li-
 brum Electoris Marchionis iudico in articulis do-
 ctrinæ piè & rectè scriptum esse. uidi etiam illum
 ante editionem. Nec offendunt me additæ quædam
 ceremoniarum obseruationes: nec Princeps ubiq;
 acerba

acerbè eas exigit. Matri inclytæ certè non ferret leges.

De bello scias, Dei beneficio, Lantgrauium cum exercitu in Bauaria esse, & occupata esse aliqua oppida. In ditione Palatini ad Rhenum est exercitus Imperatoris, què ducit Martinus de Rossa Gelærensis. Sed Deus defendet Ecclesias in his & alijs regionibus inuocantes ipsum, & reprimet crudelitatem eorum qui interficere pios sacerdotes in nostris Ecclesijs conantur. Bene uale. Vuiteberga, 19 Augusti, anno 1546.

Reuerèdo uiro, &c. Ioanni Sigefrido, pastori Ecclesiæ Dei in oppido N. amico & affini suo charissimo,

S. D. Reuerende uir, & amice ac affinis charissime. Initio uos hac cõsolatione confirmate, quæ Filius Dei proponit, inquit: Non sitis solliciti, quo modo aut quid dicturi sitis: dabitur enim uobis in illa hora, &c. Et ut uobis adsit Filius Dei, toto pectore cum oro. Videmus Ecclesiam tristi seruitute oppressam esse, hanc sapienter feramus, ne deserantur Ecclesiæ propter ineptos ritus, si modò absit impietas. Nescio qualis propositio in conuentu futura sit. Sed uos respondere poteritis, uos in doctrina & Missa nihil mutaturos esse. In ceteris rebus adiaphoris seruitutem ego quoq; tolerari non recusabo.

recusabo. De Canone nō est obscura deliberatio. ego eum nunquam approbo: si glossas Sydonij putant sufficere, errāt. Nam & glossæ illæ confirmāt falsam opinionem de applicatione operis sacerdotis pro Ecclesia. Magna causa est. & optarim te & alios pios & eruditos & amantes ueritatem, posse colloqui cū de alijs articulis, tum præcipuè de Missa. Gregorius præpositus in urbe Arctoa petiuit, ut gratiarum actionem, precationem & confessionem, recitandam loco Canonis, componerem. quod faciam: sed iudicio piorum subiiciam. Bene uale. 3. die Februarij. 1648.

Reuerendo uiro, D. Georgio Buchholzer, pastori Ecclesiæ Dei in urbe Arctoa, amico suo charissimo,

S. D.

Reuerende uir, & amice charissime. Nec fama nec suspicio est apud nos de pellēda Academia. Sed tamen scimus humana omnia fragilia esse: & nobis accidere posse, quod accidit florentissimis Academicis multis, Hierosolymitanæ, Aegyptiæ, Antiochenæ, ut alias multas omittam. Extant scripta in his turguriolis, mediocri sedulitate edita, de doctrina Ecclesiæ, & de philosophia: quæ testabuntur ad posteritatem, quæ fuerit tum uolūtas docentiū in hac Academia, tum uerò etiam sententia de multis obscuris

In disputationibus. Si non alius labor nisi interpretatio Bibliorum hic factus esset, fauere his hominibus et parietibus decebat, ubi id opus editum est. Sed omitto hæc. De uoto Pauli facilis est responsio. Nequaquam fuit Ethnicum. Deinde in Ecclesia concedo seruitutem etiam insuauem in adiaphoris suscipi posse, propter alios: multæ etiam aliorum infirmitates tolerandæ. Sed non sunt approbandi errores, aut confirmandi uitiosi cultus, non adiaphori. Dicam de re crassissima: Oleum quomodo consecratur? Exhorresco, cogitans illas penè magicas impietates. Miror cur iacitent hanc pulchram refirmationem: cum manifestum sit, in multis locis Germania expelli doctos & pios pastores ex suis Ecclesijs: ut in ducatu Wuertembergenfi, & in alijs locis, ubi Episcopi suam potentiam exercent. Sed Deus erit iudex. Bene uale. Die Nicolai. 1544.

Eidem.

S. D. Ad honestam & piam deliberationem uocati fuimus, in qua scripsi admonitionem, quam iussi etiam in clyto electori Marchioni ostendi. Et optarim in ea re consuli & audire uirum sapientem, amantem & intelligentem ueritatem, dominum doctorem Hieronymum. Manifesta enim corruptela doctrinae de fide proponitur in hoc libro Augustano: Fide iustificamur, id est fide preparamur ad accipiendam aliam rem, scilicet dilectionem, qua possit

127
ficia uerè iustissimi. Hoc enim uerbo **VERE** sic uisi
sunt, et adhuc utuntur. Optarim autem inclytum Ele
storem Marchionē de eo admoneri. Multa de hac
ipsa re coram narrare possem, quæ literis comēda
ri non possunt. Vir clarissimus dominus doctor Au
gustinus Schurff, laborat tam periculoso morbo, ut
de eius uita parum spei sit: morbus est, pectoris re
pletio. Quæso igitur ut hanc meam epistolam cure
tis reddi quamprimum uiro clarissimo D. Doctōri
Hieronymo Schurff, ubicunq; est. Bene ualete: Die
s. Maij. Salutem opto uiro clarissimo D. Cancel
lario. In Anglia Dei beneficio inchoata est emenda
tio Ecclesiarum, & editum scriptum modestissimū. 1548.

Gratulatoria de coniugio, ad illustrissi
mum principem ac dominum, D. Alber
tum Marchionem Brandeburgen
sem, Ducem Prussiae, &c. I, 43.

Illustrissime & clementissime Princeps: Ideo
cōdidit Deus intelligentes naturas, ut esset creatura
cui suam sapientiam & bonitatem communicaret,
& à qua uicissim agnosceretur ac celebraretur in
omni æternitate. Et ut agnosci possit, ac à malis re
bus discerni, multa de se testimonia uniuerso mundi
opificio, præcipuè uerò hominis naturæ impressit.
Transfundit enim in hominum mentes radios sue lu
cis, uidelicet noticiam, qua agnosci in uis esse Deum.

& discernimus conditorem à rebus conditis. Addit & noticias uirtutum, non solum ut uitae hominū inter ipsos retrices essent, sed etiam ut discerneret Deū à rebus malis. Vult se agnosci conditor sapientem, beneficum, ueracem, iustum, castum, iudicē & uindicem esse. Hec in omni inuocatione cogitanda sunt. Non enim brachijs amplectimur Deum, sed mente intuentus est, & cogitandus quis sit, & qualis, & ubi patefactus sit, an & cur exaudiat. Facit autem illustre discrimen haec uirtus, quae nominatur castitas: id est, quae detestatur et uitat uagas libidines, & ordini ac metas à Deo institutas tuetur. Vult igitur intelligi à nobis, uerè placere sibi hunc ordinem, & se horribiliter irasci huius ordinis confusionibus: sicut & atrocissimae poenae contaminationum omnibus aetatibus ostendunt, excidia Troiae, Sibaris, Sparta, Thebarum, & aliarum innumera bilium urbium.

Contra uerò diabolus, odio Dei delectatur ordinis confusione: & imbecillam hominum naturam impellit, ut extra metas à Deo institutas furenter ruat. Cum igitur in inuocatione discernimus Deum à diabolis, et alijs immundis naturis, alloqui nos cogitemus sapiens, beneficum, uerax, iustum, castum nomen, quod se patefecit misso filio ueraci et casto.

Non igitur tyrannica uincula sunt leges casti coningij, ut Ethnici furenter imaginati sunt: sed or

do est sapientiæ diuinæ, in ipsa mente Dei immotus,
 & magno consilio propter multas causas humano
 generi traditus: inter quas causas illam esse non du-
 bium est, ut discrimen sit illustrius inter Deum &
 diabolos.

Cum igitur in Moise scriptum est, DIXIT DEVS,
 significatur miranda sapientia decretum & sancti-
 tum esse, talis ut cõderetur hominum natura, ut
 mas unicus cum foemina unica copularetur: & in-
 telligerent diuinæ sapientiæ repugnare huius ordi-
 nis conturbationem. Significantur & alia multa.
 Qualis est uerus amor, uera & æquã in sponso erga
 sponsam: talis est amor in filio uerus erga humanã
 naturam, quam assumpsit. Deniq; arcane significa-
 tiones multe huic decreto inuolutæ sunt, de quibus
 celsitudinem tuam pro sua sapientia sepe cogitare
 existimo. Ac sinus attenti in consideranda maie-
 state horum uerborum, DIXIT DEVS. Cedere
 autem dicenti Deo, creature omnes reuerenter de-
 bebant. Sed hic uel præcipuè declarat diabolus ar-
 dens odiũ aduersus Deũ, nec solũ impellit homines,
 ut uariè contaminentur: sed etiam inquinatos ponti-
 fices & multos fanaticos homines incitat, ut decre-
 ta cum uoce diuinã pugnantiã, ad contumeliam Dei
 proponant. Dicit & præcipit Papa ne legitima con-
 iugia cõtrahuntur: & addit multos tetros errores,
 ναὶ βολὴν ματα. Hæc audacia Pontificum non est
 i huma-

humana, sed est furor à diabolo ortus. Hunc furorem intelligere & execrari omnes bonæ mentes debent.

Itaq; pietas tua laudanda est, quòd dicenti Deo obtemperas, & in tota gubernatione tua ordinis à Deo instituti confusionem seuerè prohibes, & in domestica consuetudine coniugij fœdus semper sanctè seruasti: & nunc rursus in cõtugio legitimo uiuere mauis, quàm in periculis uitæ coclibis, quæ inuocationem Dei sæpe impediūt. Adest autem Deus suo ordini, & inuat obtemperantes suæ uoci, & bona conscientia ipsum inuocantes.

Quare eternū patrem Domini nostri Iesu Christi, conditorem generis humani, & autorem fœderis coniugū & generationis, oro, ut Celsitudinem tuam, & generis nobilitate & pudicitia præstantem sponsam tuam, seruet incolumes: & ut tota gubernatio sit Ecclesiæ & Celsitudini tuæ salutaris. Certissimum est enim, diuinitus & coniugia & Ecclesias protegi, sicut & uox diuina & exempla testantur. Cùm in iudæa uagarentur pestimarum gentium exercitus, Syriaci, Arabici, Parthi, Aegyptij, Romani: tamen Deus hæc honestissima coniugia Zachariæ & Elizabeth, Joseph & Mariæ, et similia, qui erant Ecclesiæ Dei, tegebat. Nec dubium est, Mariam, et eius sororem, & alias multas castas matronas & uirgines excelluisse forma, inge-

nits,

nij, sapientia, uirtute, nec ignotas ducibus fuisse.
Fuit igitur manifestum Dei beneficium, coniugio-
rum illorum protectio. Quare et speremus nobis
quoque ad futurum esse: et ut nos regat et defendat,
ardentibus eum uotis oremus. Bene et feliciter ualeat
Celsitudo V. Calendis Ianuarijs, Anno 1550.

Gratulatoria de coniugio magnifici
& clarissimi uiri, D. Thomæ
Matthiæ.

I, 125.

S. D. Deus æternus pater Domini nostri Iesū
Christi, cōditor uniuersæ naturæ, et autor pulcher-
rimi dulcissimiq; fœderis cōiugalis, adsit tuo coniu-
gio: et faciat ut sit tranquillū, faustum, felix et fœ-
cundum. Cumq; multa sapien- et piæ ipta sint,
quæ non solum dignitatem coniugij nobis osten-
dunt: sed etiam monent, qua animi pietate comple-
cti coniunx coniugem debeat, et qua moderatione
communes huius uitæ difficultates ferēdæ sint: tum
uero illud Pythagoricum, quod Aristoteles in pri-
ma pagella Oeconomicorum recitat, illustrem pi-
etatem continet multorū officiorum. Sic enim di-
xisse Pythagoreos inquit, Virum nē ninisse debe-
re, adduci ad se sponsam ab ara tanquam supplicē.
Vides ritum ueterem esse, iungi sponsum et spon-
sam ante aram, inspectante Deo, et inter inuocationem
Dei. Qui mos haud dubiè à primis patribus institu-

tus est, ut cogitemus à Deo hanc coniunctionem institutam esse, & ab eo iuari. Deinde totum ius supplicum transfert ad sponsam. Fuit usitatum, supplices sedere ad aras: & eos quibus fiebant supplices, accedere ad hos subleuandos. Quò ritu intelligebatur eis promissa uenia & incolumitas, & perpetua defensio. Quid pulchrius hac imagine? Sponsa ante aras tibi tanquam supplex traditur: tu eam in tuam fidem recipis, subleuas tanquam imbecillio rem, perpetuamq; misericordiã & defensionem ei promittis. Vide quantis de rebus hoc ritu nos antiquitas commonefieri uoluerit: qui quidem & illius eterni connubij Ecclesiæ & Filij Dei pictura est. Sedet ad aram Ecclesiæ supplex, inter maximas ærumnas. Ad hanc accedit sponsus filius Dei, & eam erigit. Qui complectens miseram, pollicetur ei æternam misericordiam & defensionem. Hac fide petamus & expectemus etiam hoc tristi tempore auxilium à filio Dei: quem, ut intersit uestris nuptijs, uosq; seruet & gubernet, oro. Etsi autem iam necessicia temporũ impediatur, quo minus istuc ueniam: tamen uotis adero. Salutem opto & uiris integerrimis, patri tuo & sponse pudicissimæ, & uiris clarissimis domino doctori Hieronymo, domino doctori Zochio, & pastori Ecclesiæ uestre Sigefrido. Bene uale: die 13 Februarij, quo ante annos 1717 Nisanor acie uictus, poenas dedit blasphemiarũ, quas dixit.

dixerat templo Dei minitans. Quo exemplo tunc
 Deus ostendit, à se defendi Ecclesiam suam: qui ut
 nunc quoque defendat, etiamsi magnis tumultibus
 concutitur, oro. Nuper cum adesset illustrissi-
 mus princeps Elector Marchio, cum inter cætera
 dicerem, me ad nuptias uocatum esse, honorificè de
 tuo patre loquebatur. Et ego de ingenio & studijs
 tuis subieci commemorationem, quam Principi gra-
 tam esse animaduerti. Iterum uale.

Gratulatoria epistola à Philippo Me-
 lanchthone ad quendam ami-
 cum scripta.

I, 126.

Vt cæterarum omnium uirtutum noticiæ indi-
 tæ sunt humanis mentibus, & adiunctæ poenæ im-
 moto ordine scelera comitantur, ut esse Deum, &
 qualis sit cogitemus: ita et castitatem intelligi Deus
 uoluit, & metas generationi circūdedit. Quia hæc
 uirtus illustre discrimen facit inter Deum, ac natu-
 ras immundas demonum ac hominum.

Cum igitur Deum alloquentes, non cernere eum
 oculis, non complecti brachijs possimus, mente eum
 intueamur: cogitemus eius patefactiones, & discer-
 namus eum ab alijs naturis cum aliarum uirtutum,
 tum uerò castitatis mentione. Qua in cogitatione
 hoc etiam ueniat in mentem: Deum execrari uota
 & preces pollutorum hominum. Quare in omni ui

ta lueri castitate studeamus, & ordinem à Deo sanctum amemus. Sæpe etiam uoluntatem Dei contempnimur in exemplis horribilium poenarum, quæ turpia libidinum incendia secuta sunt: conflagratione Sodome, Cananæorum deletionem, exilium Davidis, Troie, Thebarum, Sparte, & innumerabilium urbium excidia, & plurimarum gentium & hominum interitus. Quarum calamitatum, etsi multa scelerata concurrunt, tamè proxima causa, ac uelut uenerunt agnoscenda fuerunt libidines: nec ulla est ætas sine insignibus exemplis.

Laudo igitur consiliū tuum, quòd, ut Deo obtemperes, in coniugio casto et pio uiuere decreuisti. Et Deum æternū patrem Domini nostri Iesu Christi, conditorem generis humani, & authorem dulcissimi fœderis coniugalis, oro, ut uobis semper adsit, & coniugium uestrum ac totum uite cursum gubernet.

Etsi autem scio te sæpe cogitare, cum de cæteris uitæ officijs, tum uerò etiā de causis propter quas hoc uitæ genus expetendum, amandum, & tuendū est, & de eius comodis et incommodis: tamen nunc inter uota publica, & te & nos, qui tibi bene uolumus hac ipsa cogitatione accendere animos ad inuocationem Dei conuenit.

Est omnino dulcis consuetudo mariti et uxoris, in quibus & uirtus est, & mutuus amor. Sed cum
certo

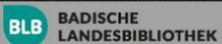
certo ac iusto Dei consilio hæc uita magnis ærum-
nis onerata sit, tenendæ sunt consolationes, quæ in
animis & uirtutem & mutuam amorē cõfirment.

Quanquam igitur minus impediti sunt cura, la-
boribus, periculis, qui sine familijs uiuunt: tamē in
omnibus hæc uera consolatio animum erigit, quòd
ut Deo obtemperetis, hunc uitæ ordinem admirabi-
li ipsius sapientia sancitum, & initio prætuleritis li-
bertati, ut nominatur, & nunc anteferatis.

Quam ob causam certò sciatis uobis adesse Deū,
custodem uestræ societatis & familiæ: & omnes æ-
rumnas lenituum esse. ut affuit custos familiarum
Abrahæ, Isaac, Iacob, Thobie, & multorū piorum:
quos, quanquam & ipsos multi tristes casus duri-
ter exercuerunt, protexit tamen, & in magnis pe-
riculis & ærumnis placidos exitus dedit.

Quanto tolerabiliora sunt omnia quæ pijs acci-
dunt, qui se Deo curæ esse sciunt, quiq; se & suas fã-
milias norunt septas esse castorum angelorū agmi-
nibus: quàm quæ accidunt pollutis, quorum pecto-
ra magnis cruciatibus lacerantur, & qui sciunt se à
Deo proiectos esse, & in magnis calamitatibus rui-
turos. Nihil cogitari horribilius tali uita potest,
quam nec gubernat nec protegit Deus.

Iam ut animi cõstantia in ferendis communibus
ærumnis sit firmior, attēde consideres dulcissima di-
cta, in quibus Deus & uoluntatem suam exprescit,

Et auxilium pollicetur: qua in cogitatione ordiri ab ea narratione rectissimum est, quæ describit primam generis humani formationē, ubi scriptum est: Dixit Dominus, Non est bonum hominem esse solum: faciamus ei adiutorium simile ipsi.

Cum quærent humanæ mentes, cur non alio modo sit propagatio, ut florum et apū, aut phœnicis? Et cur maris et feminae copulatio certis metis circundata est? Retrahit nos Deus ad se, inquiring, Dixit Dominus: id est, sapientissimo consilio et immoto decreto sanxit hunc ordinem. In hoc decreto acquiescito: cui aduersari, est giganteo more bellum coelo inferre, uix deo uaxep.

Causas uero consilij diuini, in illa æterna consuetudine magis ceruemus: nunc autē ipsi decreto obtemperemus, etiam si causas omnes nō perspicimus: et tamen aliquas considerare dulce est, et earum cogitatione hoc genus uitæ fit suauius.

Conditi sunt duo, quia uoluit Deus genus humanum Ecclesiam esse: uoluit celebrari uocem doctrinae inter plures, alterum ab altero doceri, alterum alteri testem esse inuocationis, et speculum ac hortatorem ad omnia uirtutum officia.

Marem autem et feminam condidit, ut mutus sit et ardens sogyb: quam quidem et typum esse uoluit mirandi amoris in filio erga naturam humanā, quam assumpsit. Circūdedit autem certas metas, ut intelli-

intelligatur castitas, qua uult se Deus ab immundis naturis discerni.

Ac ut intelligi possit, has metas diuinitus sanctitas esse, uoluntatis suae testes: uoluit esse horribiles poenas, quae immoto ordine in uniuerso genere humano ubiq; inceestas libidines comitantur: & ostendunt, non casu, sed diuinitus deleri eos, qui tertris libidinum confusionibus polluti sunt.

Impresbit & mirificam beneuolentiam parentibus erga natos, quae non sit casu accensa: sed ita condita sit in optimis naturis, in quibus uoluit Deus suam effigiem conspici, ostendit similem in ipso erga nos paternam *στοργήν* & amorem esse.

Hec omnia aedificium humani corporis, distinctionem sexus, leges coniugij, poenas in castitate consuetudinis, *στοργήν* parentum, illustria prouidentiae testimonia esse, manifestum est: quae quidem ostendunt hanc naturam non casu extitisse, sed uerè esse mentem architectricè, bonam, iustam, castam, uindicem scelerum, custodem societatis humanae, et honesti coniugij.

Nec uerò dubium est, coniugium fieri dulcius, cum huius uerè sapientiae de prouidentia scholam esse cōsiderabis. Postea etiam in generatione & nutritione sobolis, & in familiæ protectione, testimonia praesentiae Dei multa cernes.

Statim cum in alio materno foetus nascitur, ne
i s tenello

tenello corpusculo desit nutrimentū, diuino consilio ita condita est natura, ut lac in uberibus coquatur. Miro ordine diuino laxantur ossium iuncturae iusto tempore in partu, ac postea rursus clauduntur, quæ nulla humana arte laxari aut claudiri possunt.

Hec manifesta miracula ostendunt, non casu nasci homines, sed ordinis huius & autorem & conseruatorem Deum esse. Postea sunt alia multa signa presentia Dei, quod sua dextra tuetur hominum societatem. Quia latrones ad pœnas rapit, etiam cum ex manibus magistratum effugisse uidentur.

Sæpe igitur tecum repetas hanc uocem: Dixit Deus: Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium. Dicere autem hoc loco significat, miranda sapientia sancire, & nobis hoc decretum tradere: & Deo dicenti ac sancienti obtemperandum esse statuas.

Deinde reputes, quantus hic sit furor, & unde ortus sit. Dicenti Deo aduersatur Papa, qui dicit: Ne sacerdos in coniugio legitimo & casto uiuat. Violat quidem hunc ordinem suo lapsu etiam Dauid: sed illud scelus maius est, legem opponere Deo dicenti, quæ coniugium prohibeat, & causa sit ingentium scelerum, quibus ira Dei horribiliter accenditur. Quanta autem sit audacia, legem opponere dicenti

dicenti Deo, hominum cæcitas nõ satis considerati:
sed diaboli intelligunt, à quibus hæc audacia pri-
mum orta est.

Etsi autem in Ethnicis scriptis, cum querelæ de
ærumnis coniugij, tum etiam uituperationes & se-
xus & coniugij leguntur: tamen scimus normam iu-
dicij esse uocem diuinam, & modestius locuti sunt
sapientes & honesti.

Pythagoras præcipit, ne maritus coniugem
contumelia adficiat, quæ ad aram ei uelut supplex
traditur. Hic si iura supplicum considerabis, in-
telliges ad amorem & coniugalia officia oportere
in uiro etiam accedere misericordiam erga se-
xum imbecilliozem. Tua fide & uirtute coniunx
defendenda, & eius infirmitati parcendum est.

Hæc iura ad aram sanciantur, ubi Deum testem
& iudicem facimus huius nostræ uoluntatis: &
petimus, ut sit custos nostræ consuetudinis, si e-
rit pia & officiosa: sin autem erit crudelis, ut sit
uindex.

Admonet autem nos de coniugio Filij Dei
& Ecclesiæ, hæc ad aram facta supplici pro-
missio. Sic enim ad aram, id est, in arcano con-
silio æterni patris, mirando fœdere Filius Dei
Ecclesiam infirmam & ærumnosam sibi despon-
det: & complectens supplicem, miseretur cala-
mitatis eius: ac placaturus æternum Patrem, in
se se

se se deriuat iram, fit supplex aeterno Patri pro ea, & sustinet poenam. Deinde acerrimè defendit sponsam contra sæuissimos hostes diabolos: & fixo in labris sponsæ dulcissimo suauilo, uoce Euangelij, & dato arrabone spiritu sancto, ornat eam suis bonis: reddit uitam, sapiētiam, iusticiam: semper adest infirmæ sponsæ, & tegit eam in omnibus periculis.

Hoc fœdus filij Dei cogitato, non solum cum tibi stanti ad aram Deus sponsam adiungit, aut cum adest uocatus ad communem precationem in nuptiarū initijs: sed etiam quoties cum dulcissima coniuge & tuis natis ad mensam asidebis, aut in thalamum accedes, imaginem amoris & beneficiorum filij Dei in fœdere cōiugij nobis propositā esse agnoscat: ac uos duos & uestrum paruum agmen scito illius Ecclesiæ membra esse, quam filius amat, complectitur, & tuetur. Hunc uicissim amato, & gratopectore celebres, & te tuosq̄, et nidulos uestros ei commenda: cum quidem certum sit, nulla nos firma præsidia habere, nisi filium Dei.

Deniq; & ipsum fœdus coniugij, significaciones de uoluntate Dei multas continet: & perpetua consuetudo in secundis & aduersis rebus exercitiū est omnium uirtutum, & multa non obscura præsentia Dei in genere humano testimonia ostendit. Nequaquam enim societas generis humani diuturna esse posset in tantis periculis & furoribus, nisi

Deus

Deus custos esset imbecillū: & atrocia scelera, quibus dilacerantur hominum coetus, manifestis exemplis puniret, & in bellis Ecclesiam suam tegetet.

Hec quotidiana spectacula cum cernimus, & cum uidemus nos ipsos et infirma agmina nostra mirandis modis protegi, ali, liberari & seruari uitā coniugū, fiat etiam exercitiū ueræ inuocationis Dei.

Hec scripsi breuiter, genera seu fontes consolationum utcumq; recitans, consilium, uoluntatem, et mandatum Dei, testimonia presentiae Dei in coniugio, poenas uiolantium ordinem à Deo sancitum: teq; adhortor, ut harum grauissimarum rerum cogitatione confirmatus, reuerenter de hoc uitæ genere sentias, & hanc (ut nominant) seruitutem placide seras. Ita cum in Deo acquiescet animus tuus, nō solum aduersa facilius tolerabis, et fiducia presentiae Dei uinces: sed ita illa suauitas, quā natura adferunt maris & feminae cōiunctio, & sobolis procreatio, dulcior erit.

Adderem etiam præcepta de officijs mariti erga uxorem, et uxoris erga maritum, nisi prolixior hæc cōmemoratio futura esset, quā ut in hac pompa nuptiali posset legi. Sed firmissimum est uinculum mutui amoris inter uos, quod mentes uestræ pariter in Deo unum sunt, quodq; uos mutuò amatis, quia Deo obedire decreuistis. Nulla enim est firma amicitia, nisi à Deo orta sit.

Postea

Postea & ars adhibenda est, alendus amor uir-
tute & officijs. quorum hoc præcipuum est, quod
in ueteri uersu breuiter dicitur:

— Ut ameris, amabilis esto.

Sapienter & hoc Apostolus monet: ut uiri pa-
reant sexui imbecilliori: nõ onerent grauidas, aut alijs
nutritionis officijs occupatas, iniustus laboribus.

Simonides uxorem laudat, quæ similis est apicu-
le, casta, frugalis, intenta operi, non uagabunda, so-
uens sobolem. In tali matre familiã tot pulchris uir-
tutibus condonanda est infirmitas, si quando fortè
morosior est, aut parum comis, aut in coquendo le-
uiter erratum est.

In omnibus amicitijs, mutua inuicem quas-
dam amicorum ineptias ferre necesse est, ut dicitur:
Mores amici noueris, non oderis. Id in cõiugio ma-
ximè faciendum est, quod summus est amicitie gra-
dus. Deniq; tota consuetudo minus turbulenta sit,
hanc ipsam ob causam, ne communis precatio tua,
coniugis, sobolis, impediatur: sed ut læti coniunge-
re uota possitis, & ad eundem uerum Deum ijsdem
animis cõfugere, & sua cuiusq; domus uerè sit Ec-
clesia Dei: sicut hoc consilio diuinitis hanc dulcem
societatem institutam esse, non dubium est.

Hæc ad te in præsentia scripsi, ut ostenderem,
& probari mihi tuum consilium: & me tecum, &
cum dulcissima sponsa tua, & cum uestris paren-
tibus

tibus à Deo petere, ut uos seruet, & coniugium uestrum gubernet, & faciat ut totus uitæ cursus uobis sit & alijs faustus & salutaris. Id ut efficiat filius Dei, custos Ecclesiæ suæ, toto eum peccatore. Bene uale.

Reuerendo uiro, Georgio Büchholtzer, pastori Ecclesiæ Dei in urbe Arctoæ, amico suo.

S. D. Reuerende uir, & amice colende. Certè oportet in Ecclesia modum esse questionum & arguitarum. Cum apud me recito hoc dictum Domini nostri Iesu Christi, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos: intelligo eum mediatorem esse secundum diuinam & humanam naturam. Et reficit non solum quia patitur, sed etiam quia conculcat caput serpentis, uincit in passione, &c. Et tota uelustas sic loquitur: & ut obedientia huius mediatoris esset æquiualeus precium, Mediator est non tantum homo, sed etiam Deus. Huc pertinet dicta ad Philippenses: Exinaniuit se, &c. Et Irenæus: Quieuit diuina natura (inquit) ut humana pati posset, &c. Quod autem opponitur argumentum, Si diuina natura esset mediatrix, esset mediatrix respectu sui.

Miror, uideri hoc argute cogitatum esse. Discerni enim oportet missum filium, à mixtente tota diuinis

diuinitate. Filius, in quantum missus, est mediator. Interea tamen uerum est, mitti cum decreto totius diuinitatis. Hæc planissima sunt pijs. Si uellè et ego uerbis exagitare contrarias cauillationes, non pauca mihi in mentem uenirent. Sed reuerenter de tantis rebus loquendum est. Miranda sapientia, quam in tota æternitate discemus: tota diuinitas decretum facit, ut hoc modo redimatur genus humanum per Filium. Et is subiicit se æterno patri. Ita missus iam habet, ut ita dicam, functionem aliam, quam tunc habet, cum sedet in consilio, in quo tota diuinitas mirando temperamento iustitiæ & misericordiæ decretum de redemptione facit.

Scribam aliàs plura de hac re, præsertim si scripta Stancari & Musculi uidero. Hanc meam responsionem potestis legere illustrissimo principi Electori. Et queso, ut mihi rursus scribatis. Bene ualete, die 4 Octobris.

Eidem.

S. D. Venerande uir, & amice charissime. Sepe cogitavi hoc aliquando futurum esse, quod nunc accidit, ut principes politica sapientia hoc modo tollerent controuersias, ut parua quædam condonarent uel temporibus, uel populi adfectibus: maiora uerò inuoluerent ambiguis inuolucris, & retineret præcipuos errorum neruos. Et similia sepe in Ecclesia acciderunt. Etsi autem et ipse moderationem

amo,

amo, & propter moderatiores sententijs ab illo ipso
 uestro reformatore sepe colaphos accepi: tamen
 manifestas corruptelas & seuitiam, que in homi-
 nes pios exercetur, non adprobabo. *Brentius exu-*
lat: & si non fugisset in tempore, captus esset: uir
 etiam de pace publica bene meritus. Exulant No-
 pus, Musculus, & alij, qui non fuerunt infecti ma-
 lis opinionibus. Tam multi sunt pij & docti uiri
 passim in Germania, qui Lutheri sententiam studio-
 se didicerunt de iusticia fidei. Hi audiantur, an idem
 senserit Lutherus, quod Liber inquit: Etiam ueram
 fidem esse sine dilectione, & c. Scio quibus cauilla-
 tionibus hæc excusentur: sed mihi nec nunc placet,
 nec antea placuit, ulla ambigua & sophisticæ popu-
 lo proponi. In nostra Ecclesia & schola, Dei be-
 neficio adhuc sonat eadem uox Euangelij, quam se-
 pe audiuisti. Si discedendum erit, dabit nobis Deus
 alicubi hospitia. Nihil seditiose, nihil immoderatè sc-
 ciam: magna cura, & non sine periculo quæsiui ue-
 ram explicationem, & propriam, ut scit ipse illu-
 strissimus princeps Marchio: & multas horrendas
 opiniones lenij, & sepe cum multis doctis aman-
 ter disputauit: optaui & cum pluribus amanter di-
 sputare. Et iam ea ætas mea est, ut statuere debeam
 quid sentiendum sit. Nec dubitarè ipsi principi red-
 dere omnium mearum sententiarum rationè: ac Deo
 iuuante, hanc ueram et propriam doctrinæ formã,
 h
 quam

quam in Ecclesijs nostris docti omnes iudicant esse
 Prophetarum & Apostolorum sententiã, semper
 sonabo, & mecum ubicunque ero circumferam, &
 ad eternam Christi & Prophetarum & Aposto-
 lorum consuetudinem afferam. Bene uale.

Pagellas mitto, missurus plures per prooximum
 tabellarium. Officia amicitie & alijs fideliter pre-
 stiti, & tibi præstabo, donec potero. Bene uale,
 die 4. Augusti.

Ad Campegium Cardinalem.

Ego non recuso periculum iudicij apud quosli-
 bet uiros subire, si quod dogma in nostra confessio-
 ne reperitur, dissentiens uel à Scripturã, uel ab ipsa
 etiam Ecclesia Romana. Non deprecor, quin atro-
 cissima pœnæ in me constituentur: taniùm uocife-
 rantur aduersus me quidam illiterati & improbi.
 si res iudicetur à bonis & eruditis uiris, & saltem
 communi sensu præditis, multo minus fuerit turba-
 rum, & faciliè conuenire possemus. Quod uerò ac-
 cidit in ritibus quibusdam mutatio, si consideretur
 quæ fuerit corrupta disciplina, qualia uitia in mo-
 nasterijs, quales fuerunt mores sacerdotum, nõ om-
 nino indigni uenia iudicabimur, si qui ista repre-
 benderunt: neq; fuit ulla Respublica, in qua non a-
 liquando existerent à corrupta disciplina aliquæ
 cõmotiones, quæ plerunq; melius sedatæ sunt æqui-
 tate

tate principum ac sapientum, quàm cum uidentis
 consilij res agi cœpit. Itaq; te oro propter Deum,
 ut des operam, ne per seuitiam hæc dissentiones Ec-
 clestiasse magis acerbentur. Non dubium est, quin
 maior confusio rerum futura sit, si res ad arma de-
 ducatur. Ibi erumpent noue pestes: plurimum enim
 tunc licet improbis. Hæc nõ scribo temerè, magnas
 & graues causas habeo cur ista metuã: & has ex-
 posui quibusdam bonis uiris. Paucis rebus uel con-
 donatis, uel dissimulatis, posset constitui concordia,
 uidelicet si nostris utraq; species Cœne Domini
 permitteretur, si coniugia sacerdotum & monacho-
 rum tolerarentur. Hoc si apertè concedi non uide-
 tur utile, tamen prætextu aliquo dissimulari pos-
 sent, uidelicet quo res extrahatur, donec Synodus
 conuocetur. De missa etiam ratio iniri posset à
 bonis & doctis uiris, ne quid dissidij pareretur au-
 plius. Nostris uicissim conueniet, obedientiam red-
 dere & iurisdictionem Episcopis. Ita etiam si leuis
 dissimilitudo esset in una atq; altera re: tamen quia
 ijsdem Episcopis parèrent Ecclesiæ, nulla uideri di-
 scordia posset, præsertim cum de dogmatibus con-
 ueniret. Et Episcopi autoritate sua pleraq; incom-
 moda tempore sanare possent, cum iam iterum ha-
 berent obedientes pastores: si tamen uellent resti-
 tuere disciplinam Ecclesiasticam, iam diu neglectã.
 Profectò hæc uirtus Deo grata erit, & digna ma-

gnis uiris: hæc malim ratione potius sanare, quam
horribiles tumultus excitare, quos postea non sit fa-
cile ijsdem etiam qui plurimum poterunt, compe-
scere. Optimè uale. 1530.

Venerádo uiro, eruditione & uirtute præ-
stanti, D. Andree Hugel, pastori Ecclesiæ
Dei in urbe Brandeburga, amico
suo charissimo,

S. D. Venerande uir, & amice charissime. E-
pistolam tuam dedi legendã reuerendo domino no-
stro pastori, & cæteris collegis nostris: qui omnes
optant uniuersæ Ecclesiæ & harum regionum Ec-
clesijs pacem, ac dolent scandala excitari per diabo-
los passim in multis locis. Sed Deum æternum pa-
trem Domini nostri Iesu Christi oremus, ut reprimat
astutiam & præstigijs diaboli, sicut scriptum
est: Apparuit filius Dei, ut destruat opera diabo-
li: & hanc sententiam opponito illis præstigijs, de
quibus scribis. Comperi ipse, & narrat D. pastor
exempla tuis similia, ubi diaboli cesserunt diabo-
licis exorcismis, seu magicis. Et ideo non terrearis
exemplis, quæ istic uides: sed prius illud considera,
quales sint exorcistæ, an sint magi, an figuris aut im-
pijs uerbis utantur. Quo signo animaduerso, gra-
uiter et uerè pro concione ostendere potes quomodo
do sanatio illa pugnet cum mandato Dei: & resu-
tabis argumentum sumptum ab euentu, sicut Moy-
ses ipse

ses ipse refutat: Si quis contra legem aliquid docebit, etiamsi miracula edat, tamen uocem Dei antese rendam esse sciat. Et Paulus significat, quædam falsa miracula esse. Et Aegyptij magi cum Moysæ certantes, faciebant falsa miracula. Denique exempla sunt innumerabilia. Etsi autem interdum in delictis ciuilibus aliquando reprehensionem nimis uehementem esse nolo: tamen de idolis & magia optarem omnes doctores & pastores acerrimè contendere, quia gloria Dei præcipuè his peccatis leditur. Ideo probo tuum consiliū, quod cōfugientes ad magiam uituperas. Sed uelim te in concione declarare, quæ miracula sint diuina, quæ sanationes naturales & concessæ, quæ sint magicæ & prohibita: scilicet quæ fiunt cum inuocatione diabolorum directè uel indirectè, uel quæ stabiliunt inuocationes mortuorum, aut opinionem de animabus defunctorum liberandis per certos cultus, aut quæ dicunt animas hominum in corpora hominū ingredi: aut quæ figuris aut uerbis, sine causa naturali, imò sine uera inuocatione filij Dei fiunt. Habes meum consiliū. Oro autem filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, ut te gubernet, & seruet Ecclesias suas. Salutem opto Magistro Ioanni, & D. Thomæ. Hac nocte mortua est coniunx honestissima D. Ambrosij Reutteri: iusti colliguntur à facie mali.

Deus nostri misereatur.

k s Iudi-

Iudicium de homicidis propriorum
corporum, D. Philippi Melan-
chthonis.

Paulus dicit, Manifesta sunt opera carnis, &c. Ex fructu eorum cognoscetis eos. Itaq; nō possumus aliter iudicare de ijs qui sibi mortem consciuerunt, quā quōd sint in potestate diaboli, & a quo sint impulsi ad tantum scelus. Et exēpla in Scripturis, hoc genus mortis faciunt horribilus: quia singularis impietas fuit in ijs, qui sic perierunt: ut Saul, Achitophel, &c. Sed etiam colligi possunt aliqua uerisimilia, quōd hoc nostrum iudiciū de talibus sit incertum. Sicut in malis aut subitis casibus, ut in naufragijs, &c. Deus potest peccatorē aliquem cōuertere, sicut cōuertit latronē in cruce: ita potest, ut cōuertat talē aliquē facta cæde, cū tamen diutius uiuere nō possit. Nam exempla aliquā extāt, ubi quidam, cū iam se uulnerassent, tamē in illa ipsa perturbatione redierunt ad se: quia erant leuiter uulnerati, & conualuerunt. In ijs uerō qui uicini erant morti, et uulnera maiora acceperāt, signa quædam ueræ poenitentiae reperiebantur, ut adfirmari aliter non posset, si sic mortui fuissent, nō fuissent damnati. damnatus etiam aliās fuisset custos carceris, Actorum 16, uolens sibi consciscere mortem: at subito conuertitur, & agit poenitentiam, inquit: Domini,

Domini, quid oportet me facere, ut saluus fiam?

Extant multa similia exempla subite poenitentiae, sicut 2. Regum 13. ubi propheta quidam contra mandatum Dei mansit in Bethel: & obiurgatus à Deo, exijt inde, & à leone discerptus est in uia, hunc miracula secuta testantur ad poenitentiam uenisse. Huc congruit Esaiæ dictum, qui sic inquit: Nunquid abbreviata & paruula facta est manus mea, ut reducere nõ possit? Vbi Dominus testatur, quòd quantacunq; peccata sint, tamen cõdonantur & remittuntur inuocantibus eum. Neq; est spaciũ temporis considerandum, iuxta hanc sententiam: Manus Domini non est abbreviata. Quamquam igitur propter opus iudicemus eum: tamen nõ possumus de iudicio Dei esse certi, quia est arcanum & absconditum: sicut Esaias dicit, Secretum meum mihi, &c. Item, Dominus nouit qui sunt eius: inquit Paulus ad Timotheum, ego quid iudicare debeam, statuere nõ possum. Anno 1529.

PAVLVS AD COLLO-
senses Cap. 3.

Sermo Christi habitet in uobis abundè,
cum omni sapientia: & doceatis &
commonefaciatis uos mu-
tudo.

Immensa bonitate Deus se patefecit sua uoce, &
k 4 uult

vult agnosci sicut se patefecit, & reddit uitam æternam his qui fide amplectuntur filium Dei. Ac præcipuum mandatum est, ut doctrinam ab ipso traditam discamus, sicut hic scriptum est: Sermo Christi habitat in uobis opulenter in omni sapientia.

Hic multæ grauissimæ admonitiones continentur, inter quas hanc præcipuè obseruate. Habitat in uobis sermo Christi: id est, ut familiarissimè notus: sepe cogitetis, tanquam loquamini cum filio Dei.

Certissimum est autem, in illo pectore habitare Deum, ubi sermo Dei uera fide accipitur, & inuocatur Deus. Ibi filius, qui est uerbum æterni patris, dicit consolationem in corde tuo, & monstrat tibi patrem. Et pater æternus diligens nos propter filium, per eum effundit spiritum sanctum in cor tuum, uiuificat, docet, exaudit, gubernat, defendit & seruat te, ac facit te heredem uitæ æternæ, in qua erit Deus omnia in omnibus, cui laus & gratiarum actio. Dieser spruch ist ein klar zeugnis/ds Gottes wille vnd gebott ist/ das wir alle die leer des hern Christi offte hören oder lesen /vnd vleissig betrachten sollen. Vnd ist gewislich war / wo Gottes wort im herze wonet/ wo es mit rechter beterung vnd glanbè wirt angenommen/ in illo corde habitat Deus selbs wesentlich vnd krefftiglich /vnd bewaret vnd regiert dich.

Qua

Quatenus docenti Ecclesiam, de gubernationis oneribus dicendum sit.

Wil. Theodores.

Non dubitatur de priuatis delictis gubernatorum. Pariter minister Euangelij debet notare omnia priuata delicta magistratuum & priuatorum manifesta, præsertim enormia: ut Nathan arguit Dauidem propter adulterium, Baptista Herodem. Sic principum taxandæ sunt helluaciones, ebrietates. Sic potentum rapacitas, qui ne quidem politicis legibus permissas usuras petunt. Et fiat reprehensio ordine in Euangelio tradito. Nec dubitetur de publicis erroribus doctrinæ, & de idolomanijs. Hæc mala seuerè taxanda sunt, et simul cruditè etiam uera doctrina proponenda est. Tantum de hoc membro quæstio est:

Cum seruitus sit durior, quæ tamen sine peccato fieri potest, an duricies magistratuum taxanda sit?

De hac quæstione sic respondeo: Si manifesta tyrānis est, ut cum imponuntur tributa aut opera sine necessitate publica, & sine modo: ut Pharao imponebat Israelitis, aut ut Dionysius spoliabat matronas ornatu, aut ut fit in multis locis. Nobiles cogunt subditos sibi paruo uendere frumentum, coquunt malam ceruisiam, & prohibent aliam emi à subditis: & huiusmodi onera uaria & multa sunt, quæ et sine modo & sine necessitate publica imponuntur.

k 5 Hæc

Hæc manifesta & iniusta aucupia taxanda sunt, quæ habent excusationem: ut cum propter calamitates aliquas fisco opitulandum est. In eo casu nõ est reprehendendus magistratus, noua tributa mediocria indicēs. Et uolo intelligi mediocria cõ mæta. Hic minister Euangelij doceat, politias non similiter florere: aliam esse ætatem auream, aliam ferreã: seruitutem paulatim fieri duriorẽ propter peccata: ut sub Dauide & Salomone felicior status fuit, quàm sub Acha. Et sepe fit, ut in tristissima temporã incidant boni magistratus: quia Deus tunc a liquorum bonorum moderatione calamitates lenire uult: ut leconias tristi tempore fuit.

Talibus autem qui sunt tyranni, multa in gubernatione cõdonari uolo. Quid autem tyrannum aut bonum principẽ nominemus, sepe aliàs dictũ est.

Tyrannus est, qui habet studium sceleratẽ faciendi: & plerunq; sceleratẽ facit, etiã si sepe iusta facit.

Bonus princeps est, qui habet studium recte faciendi, & plerunq; recte facit: etiã si sepe peccat non petulantia, sed uel temporum miserijs, uel communi imbecillitate uictus. Et hic eo melior est, si hospitium præbet Ecclesie Dei.

Deus pingit imperium Cyri argenteum, quod horribilem uastationem in Ionia et alibi fecit: ut ex primo libro Herodoti intelligi potest. Et post Cyrum secuti sunt multo deteriores principes, Camby

ses,

ses, Darius, Artaxerxes. Nec ullius imperij tempus
tam felix est, quin secundis rebus multæ magnæ ca-
lamitates misceantur.

Hæc D. Philippus ad Vitum Theodorum
postridie Calend. Septembris, Anno 1547.
scribebat.

Ioannis 14. inquit Filius Dei:

εάν τις ἀγαπήσῃ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πα-
τήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτόν ἔλθω-
σόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτοῦ ποιή-
σομεν.

hinc est exph
in hinc dix
in hoc. cor. M.
tome 3. fol. 4.

Semper in mente circumferendum est, & cogi-
tandum sæpe, hoc dictum filij Dei, quia doctrinam
necessariam & consolationem dulcissimam conti-
net. Docet enim, quæ & ubi sit uera Ecclesia: et ad-
firmat hunc uisibilem coetum, uerè esse Dei Eccle-
siam, qui legit, audit, discit, fide amplectitur et amat
Euangelium, & ei obedire incipit: ac uera membra
Ecclesiæ Dei esse singulos qui discunt, fide ample-
ctuntur & amant Euangelium, & ei obedire in-
cipiunt.

Hæc est uera & natia sententia horum uer-
borum Christi: Si quis diligit me, sermonem meum
seruabit, & pater meus diliget eum, & mansionem
apud eum faciemus. Non ociosa concio est: sed ut
dextrè & uerè intelligatur, necesse est reijci inter-
pretationem monachorum, qui cum hoc dictum
enarrant

enarrat more legis aut *νομῶς*, seu tanquam dictū
νομῶς, corrumpunt totam sententiam, & dulcis-
 simam consolationem uertunt in dictum impossi-
 bile & ingratum. Vt autem explicatio fiat planior,
 syllogismum adijciam.

De uocatione ministrorum,
 D. M. L.

In nullam uocationem se quisquam ingerere de-
 bet, nisi sit uocatus.

Vocatio autem est duplex. Diuina, quæ sit à su-
 periore: eaq; est fidei. Secunda, humana uel charita-
 tis, quæ sit ab æquali: ut si meus collega uel alius me
 roget, ut prædicem pro ipso: utraq; magna est, &
 necessaria ad certificandam conscientiam. Qui ope-
 ram dederunt Theologiæ studio, bona conscientia
 se insinuare possunt uisitoribus, atque petere ut
 sibi prospiciant conditionem Ecclesiasticam. Nam
 qui episcopatum desiderat, rem bonam desiderat.
 Neq; est, quod quis hoc modo obijcere possit, quod
 hoc modo se aliquis intrudat: cum hoc ipsum stet in
 arbitrio uisitorum, an eum iudicent hoc ministe-
 rio dignum atq; aptum.

Philippo Reiffenstein S. D.

Scio N. his moribus atq; hac dexteritate ingenij
 præditum esse, ut D. Comes maxime sit probaturus
 hominem. Scripsi igitur ad eum, ita ut significem e-
 am totam rem ex Comitis literis intellecturum esse.

Et ad Comitem breuiter scripsi (properabat enim nuncijs) id minime facturjs, si sciuissem aut te aut fratrem apud Comitem. Itaq; cum apud eum estis, excusate meam rusticitatem, quod tam agrestes & breues literas scripsi: meq; & Vualredum commendate. Nomen est Vualredo Matthias von Walrod: sic enim scribitur. habitat in arce Streitten, nõ procul à Coburg, milliaribus quinq;. Christus bene fortunet totum negocium. Bene uale. Quæso mi domine Philippe, ut curetis hunc fasciculum literarum mitti Coloniam, ad Cæsarium: & scribatis Cæsario, ut nobis mittat uicissim, si quid acceperit responsi.

Reuerendis uiris, eruditione & uirtute præstantibus, D. Iohanni Spangenbergio, & collegis ministerij in Islebè, amicis suis charissimis,

W. Müller p. 215.

S. D.

Reuerendi uiri, & amici charissimi: Optarim ad nos missum esse aliquem ex collegis uestris, cui coram totam seriem actionum illarum exponere potuissem, de quibus scribitis. Sed ipsa aula nobis testis esse potest, nobis non probantibus, insertum esse articulum de oleo & unctionibus. Et sciimus consecrationes oleorum, quæ extant in libris Episcoporum, impias & magicis similes esse. Idq; semper in deliberationibus à nobis dictum est, & constanter

stanter dictum est. Illi autem qui articulum de oleo
 inseruerunt, corrigi hæc dicebant: quia addiderunt,
 Remotis omnibus superstitionibus. Et in fine diser-
 te dicitur, relictos esse aliquos articulos non conci-
 liatos, de quibus cum episcopis deliberandum sit, si
 has Ecclesias uelint regeve. In his nondum conci-
 liatis articulis numerari, necesse est & illas conse-
 crationum & unctionum absurditates. Intelligan-
 tur ergo non approbatæ, sed ad illam deliberationem
 reiectæ. Sed decebat esse magis ingenuam oratio-
 nem, dicitis. Stylus indicat, non esse illa scripta ab
 uno. Nos, Deo iuuante, uocem Euangelij incorru-
 pte docebimus. Pagellas uestras uobis remitto. Bene
 ualete. Die 13 Ianuarij.

Reuerendo uiro, D. Ioanni Spangenbergio, pastori Ecclesiæ Dei in oppido Eisle-
 ben, & gubernanti uicinas Eccle-
 sias, amico suo, S. D.

Mindus p. 217.

Reuerende uir, & amice charissime. Meministi
 consolationem, quæ extat in Esaiæ concionibus, u-
 bi inquit Deus: Ego Ecclesiam condidi, ego gesta-
 bo eam etiam in senectæ, & canescentem. Et quo a-
 crior est senectæ infirmitas, eo magis ipsam esse cu-
 re Deo nunc speramus. Talibus cōsolationibus, ut
 te in hoc tanto dolore erigas, ualde te adhortor.
 Etsi autem uideo, qui terrores nobis proponantur:

tamen

tamen spero filium Dei Dominum nostrum Iesum
Christum nobis adfuturū esse, inuocantibus ipsum,
& moderatē necessaria facientibus. Vestram delibe-
rationem cum nostris sententijs congruere iudico,
qua de re in altera epistola scripsi prolixius. Bene
& feliciter uale, die 23 Ianuarij.

Reuerendis uiris, D. Ioanni Spangenber-
gio, gubernanti Ecclesias Dei in comita-
tu Mansfeldensi, & pastoribus cæte-
ris, eorum collegijs, amicis suis,
S. D.

Adinor p. 16.

Reuerendi uiri, & amici charissimi. Orat filius
Dei in agone suo, ut æternus pater consensus Ec-
clesiæ tueatur, ut simus unum in ipso. Nec est irri-
ta illa filij Dei precatio. Semper erit aliquis cætus,
custos ueræ doctrinæ cōsentiens. Legi uestram de-
liberationem, quam iudico & piam esse, & cum no-
stris Ecclesijs congruere. Etsi autem multa Ecce-
sijs nostris minantur, & profectio horribilis cru-
delitas in Sueuia exercetur: tamen nec ueræ doctri-
næ unquā corruptelas recipiemus, nec uitiosos cul-
tus approbabitur. In ijs rebus adiaphoris seruitu-
tem quamlibet tolerabimus. Nec propter leues cau-
sas occasionem præbendam censemus ijs, qui pelle-
re pastores conantur. Qua de re cum à multis in-
terrogati simus, scripsi quid mihi uideatur. Quan-
quam

quam autem scio quibusdam horridiores sententias magis placere: tamen hæc magna causa est cur seruitutē toleremus, ne fiat in Ecclesijs solitudo, qualis iam in multis locis est: Ad Rhenum, et in Suenia, nulli sunt congressus, templā clausa sunt: ne baptismus quidem in templis administratur: pelluntur pastores, aliqui etiam trucidantur, & rapiuntur aliorum coniuges aut filia. Nec magistratus ullam opem fert suis pastoribus: quidam etiam gaudēt eos excuti. Cum igitur uideamus quo in periculo sint nō tantum docentes, sed etiam ipsæ Ecclesiæ, hoc est pij cœtus: tantisper donec piē possumus, manere apud Ecclesias studeamus: etiamsi tolerāda est aliqua seruitus, quæ tamen sit sine impietate. Oramus autem filium Dei, ut ipse uos gubernet, & pœnas mitiget. non enim humanis consilijs retineri lux Euangelij in genere humano potest: sed Dei opus & beneficium est, tanti boni conseruatio. Ab ipso igitur petimus & expectamus auxilium. Bene ualete: Die 23 Ianuarij.

Reuerendo uiro, D. Christophoro Libyo,
pastori Ecclesiæ Dei in ueteri arce
Breni, fratri suo charis-
simo.

S. D. Reuerende uir, & charissime frater. Adfuit in publica renuntiatione gradus, uir doctus & honestus Erdmanus Copernicus: in qua te quoque adfuisse

ad fuisse optarim. Fuit recitata explicatio dicti E-
saie: Si peccata uestra erunt ut coccinum, & ut uer-
miculus. Et dictum, cur uermiculi mentio fiat, &
qui sit color uermicul: quia coccus uertitur in uer-
mem, qui est immediata materia sanguinei coloris.
Peccatum quiescit aliquandiu, postea fit uermis, &
eruentat nos in poenis. Sed filius Dei detergit cruo-
rem. Mittam tibi pagellas, cum fuerint editæ. Quæ
so ut cures mihi pro Ioachimico emi cultros Tan-
germundenses, non grandiores multo, nec mino-
res ijs quos antea misisti, & eligito accuratè fa-
ctos. Dedi priores partim Camerario, partim do-
ctori Alberto Bremensi concionatori, partim alijs,
quibus admodum placuerunt. Bene uale, die primâ
Augusti, 1554.

Cuidam amico, P. M. S. D.

Iulhero.

Heri binas literas accepi, ac planè agnosco mul-
tipliciter uinci nos abs te in hoc officij genere: quod
non solum frequētius, sed latiora scribis quàm nos. De
nobis ac nostra causa nihil adhuc decretum est. Nō
uē quotidie deliberationes habentur: Christus fa-
ciat, ut pariant pacem. Eccius cum suis exhibuit
nostræ confessionis cōsutationem. hæc nondum pu-
blicata est: sed audio ex amicis, longum & plenum
conuicijs ac prorsus contumeliosum scriptum esse.
N. misisti huc cōfessionem impressam typis: dicas sim-
pliciter

pliciter mente captum esse: de peccato originali, de
 usu sacramentorum ueteres errores palam reno-
 uat: de caeremonijs loquitur barbaricè, ac uult om-
 nes caeremonias esse abolitas. suam causam de coe-
 na uehementer urget. Episcopos omnes uult dele-
 tos esse. Mittam exemplar, cum nactus fuero. Nam
 id quod habui, apud Principes circumfertur. Mit-
 to tibi quæstionem de traditionibus, de qua uelim
 te copiose respondere. Nulla me res magis exercet
 in omnibus nostris disputationibus, quam illa que
 uidetur omnium esse leuissima. Et certè est nimum
 negocij: tantum sunt laquei conscientiarum in tra-
 ditionibus: quoquò res accidat, siue cum obseruan-
 tur, siue cum abolentur. Vnam habemus firmam ri-
 tionem, nimirum de iustificatione: alteram, de liber-
 tate: quæ si retinenda sit, etiam exterior, multum ha-
 bet offensionis. Voco autem libertatem talem ob-
 seruationem, qualem Paulus inter Iudæos serua-
 uit. Digessi uarias traditionum condendarum cau-
 sas, ut facilius uidere posses, qua in parte maxime
 heream. Videlicet si traditiones fiant sine impia o-
 pinione, uidentur necessario seruandæ esse propter
 ius potestatis, non propter ipsum cultum. Videmus
 enim uerè dominari Episcopos iure humano. In lo-
 co de Missa, & in catalago articulorum fidei, ui-
 deor satis cautus fuisse: in traditionum materia non-
 dum mihi satisfeci in hoc scripto, Sufficor de ordi-
 nibus

nibus Ecclesiasticis etiam magnum certamen exci-
taturos esse aduersarios. Vale feliciter: postridis
Margaretha, 1530.

LIBER SECUNDUS.

SERENISSIMO AC INCLY-
to Principi, Domino ac D. Henrico octa-
uo, regi Angliæ, Franciæ & Hybernæ,
&c. domino, capiti Anglicæ ecclesiæ post
Christum supremo, Domino suo
clementissimo, S. D.

III, 5.

INCLYTE ac serenissime Rex. Non
leui officij ratione adductus sum, ut
huic Ioanni Stratio, Flandro equiti,
homini sacundo, & Vlysea quadam
experientia rerum preedito, literas ad R. M. T. da-
rem. Cum enim mihi & Francisco uicecancellario
ducis Saxonie Electoris ueteri amicitia coniunctus
sit, nobisq; perspecta sit eius integritas & fides: cau-
samq; itineris ad R. M. T. probarem, haud inuitus
tali amico petenti literas dedi. Eminent enim in he-
roibus ac sapiētibus principibus bonitas in primis.
Ideo rogo R. M. T. existimet, me nō impudentia aut
arrogantia, sed fiducia elementie tue permotum
esse, ut hec scriberē. Hic Stratius natus equestri
loco in Flandria, primū eloquentie & studio iu-

l 2 ris